

Georgs Lībermanis

EIRO UN LATS

172. 100. 2. 21

2002-3
582

Latvijas Nacionālā
bibliotēka

Georgs Lībermanis

33

EIRO un LATs

KAMENE

Rīga, 2002

EIRO un LATS

0302050202

© Georgs Lībermanis

Vāks – Rauls Liepiņš
Korektore – Inta Ceļdoma
Maketētāja – Daina Birzniece

Izdevējs: Birznieka SIA “Kamene”
Rīgā, Duntes ielā 12/22
Tālr. 7399355

ISBN 9984 – 636 – 72 – 0

Saturs

Ievads	5
1. nodaļa. Eiro nepārprotamie plusi	11
1.1. Pāreja uz eiro nav naudas reforma	11
1.2. Zūd nepieciešamība mainīt valūtu un maksāt par to	11
1.3. Eiro veicinās konkurenci	12
1.4. Eiro rūpējas par iekšējo stabilitāti	13
1.5. Eiro sekmēs bezdarba samazināšanos	13
1.6. Eiro un inflācijas kritums	14
1.7. Eiro attīsta un pilnveido integrāciju vienotā tirgū	15
1.8. Eiro vājina atkarību no ASV dolāra	16
1.9. Eiro kā politisks spēks	17
1.10. Eiro kā sociālās drošības garants	18
2. nodaļa. Nav saule bez ēnas jeb eiropesimistu vienotās valūtas kritika	19
2.1. Vai eiro kritikai vēl ir nozīme?	19
2.2. Vai Eiropa ir optimālā valūtas zona?	21
2.3. Pāreja uz eiro sekmē inflāciju	22
2.4. Eiro kavēs IKP pieaugumu	23
2.5. Eiropesimisti apšaubā Eiropas Centrālās bankas spēju precīzi emitēt eiro	24
2.6. Naudas masas regulēšanai nevar izmantot procentu politiku	25
2.7. Cīņa, lai eiro nepārvērstu par "teuro"	25
3. nodaļa. Eiro ieviešanas trīs etapi	27
3.1. Māstrihtas galotņu konferences principiālie lēmumi	27
3.2. Eiro ieviešanas pirmais etaps: sagatavošana	28
4. nodaļa. Eiropas monetārās ūnijas un Eiropas Centrālās bankas darbība	31
4.1. Kas var tikt uzņemts EVU?	31
4.2. Eiropas Centrālā banka, tās funkcijas	32
4.3. Vai Eiropas Centrālā banka ir neatkarīga?	35
5. nodaļa. Nacionālo valūtu maiņas kurss pret eiro	37
5.1. EVU locekļu nacionālās naudas apmaiņas attiecībā pret 1 eiro	37
5.2. Preču cenu atšķirības eirozonas valstīs	39
5.3. Eiro peldošais kurss pret USD	42

5.4. Faktori, kas noteica eiro kursa celšanos pret USD 2002. gadā ..	45
5.5. Kā izmainījās eiro kurss pret to valstu nacionālajām valūtām, kas ir ES locekļi, bet nav EVU dalībvalstis	46
5.6. Zelts un eiro	47
6. nodaļa. Iepazīšanās ar eiro	51
6.1. Kā veidojās eiro naudaszīmju un monētu izskats?	51
6.2. Kādas idejas pārstāv eiro naudaszīmes?	53
6.3. Eiro naudaszīmju drošība pret viltojumiem	54
7. nodaļa. Latvijas ārējie sakari un eiro	57
7.1. Latvijas eksports ar dematerializēto, grāmatvedības eiro	57
7.2. Latvijas eksports uz ES valstīm, kas neietilpst eirozonā	59
7.3. Latvijas eksporta salīdzinājums starp ES un NVS valstīm ...	60
7.4. Latvijas imports ar dematerializēto grāmatvedības eiro	61
7.5. Imports uz Latviju no ES valstīm, kas neietilpst eirozonā ...	62
7.6. Latvijas importa salīdzinājums starp ES un NVS	63
8. nodaļa. Vai lats ir nenovērtēts?	65
8.1. "The Economist" – "Big Mac" indekss	65
8.2. Latvijas statistikas pārvaldes pētījums par lata pirktspēju	66
8.3. Kā Latvijas Banka domā pārvarēt lata nenovērtēšanu	67
9. nodaļa. Lata kurss pret eiro	71
9.1. Kas nosaka lata kursu pret Rietumu valūtām?	71
9.2. Vai lata kurss ir stabils?	72
9.3. Kāda ir lata kursa dinamika pret 1 eiro?	73
9.4. Kāpēc Latvijas eksportētāji uz eirozonu un ES palīdzības saņēmēji vēlas mainīt lata piesaisti SDR	78
10. nodaļa. Lata piesaistes varianti	83
10.1. Pirmā reakcija	83
10.2. Monetārā situācija	83
10.3. Kāda ir perspektīva	84
10.4. Pirmais variants	85
10.5. Otrais variants	86
10.6. Trešais variants	86
10.7. Ceturtais variants	87
10.8. Piektais, galavariants	87
11. nodaļa. Eiro – banknote vai papīrnauda?	89
11.1. Vekseļu diskonts – banknošu emisijas pamats	89
11.2. Banknotēm nepieciešams divkārtšs nodrošinājums	90
11.3. Papīrnaudas emisija	91
Nobeigums.....	93

Ievads

Vienots tirgus, vienota valūta. Teorētiski tik vienkārši un loģiski. Bet bija jāpaiet gadu desmitiem, kamēr šī ideja kļuva par ikdienas realitāti. Visupirms bija jāizveidojas un jānostiprinās Eiropas kopējam tirgum. Šim priekšlikumam ir garu garā "bārda". Jau Francijas imperators Napoleons III loloja sapni par vienotu Eiropu. Zaudēts karš pret Prūsiju, Pirmais pasaules karš sagrāva šo ideju. 1925. gadā no jauna izskanēja doma organizēt saimnieciski vienotu Eiropu. Bet Versaļas līguma izraisītās valstu pretrunas radīja šķēršļus šai raženajai idejai. Turklāt virkne Eiropas valstu bija impērijas ar savām kolonijām, saviem atšķirtiem kopējiem tirgiem un savu naudu. Britu impērijā valdīja angļu mārciņa, Francijas impērijā – Francijas franks, Holandes impērijā – Holandes guldenis, Beļģijas impērijā – Beļģijas franks, Spānijas impērijā – Spānijas peseta, Portugāles impērijā – Portugāles eskudo, Itālijas impērijā – Itālijas lira. Turklāt vēl eksistēja valūtas zonas – ASV dolāra zona, angļu mārciņas zona, Francijas franka zona, kurām savu nacionālo valūtu pielāgoja ekonomiski vājas valstis, kas nebija minēto impēriju sastāvdaļas, to kolonijas. Latvija savu latu sākotnēji iekļāva Francijas franka zonā, būtībā pat Latīņu monētu savienībā, kuras priekšgalā bija Francija. Tajā iekļāvās arī Beļģija, Itālija, Šveice un vēlāk arī Grieķija. Savienības locekļu naudas vienībām tika noteikts vienāds zelta saturs – 0,29032254 g tīra zelta. Tāds bija arī lata sākotnējais zelta saturs. Pirmais pasaules karš sagrāva zelta monētu standartu. Latīņu naudas savienība beigu beigās izīra. Tas notika 1926. gada 31. decembrī. Latvija turpināja ievērot bijušās naudas savienības noteikumus, bet jau Francijas franka zonas sastāvā līdz lata devalvācijai 1936. gada 28. septembrī.

Izmaiņas Eiropas valstu spēku samērā piespieda Latviju pāriet uz britu sterliņa zonu. Lata zelta saturu turpmāk noteica ar Anglijas sterliņa mārciņas palīdzību, kuras zelta saturs bija 4,43425 g tīra zelta. Devalvējot latu par apmēram 40%, tā zelta saturs līdzinājās 0,0396487 sterliņa mārciņām jeb 0,1758 g tīra zelta. Atgādināsim, ka viena dolāra cena bija 5 lati.

Valūtas zona jeb bloki sīvi cīkstējās par iespaidu sfērām, kas pārvilka svītru idejai par vienotu Eiropas tirgu, nemaz nerunājot par kopējo naudas vienību.

Un tomēr centieni pēc vienota tirgus Eiropā vēl pirms Otrā pasaules kara lauca sev ceļu. Te jāmin Beļģijas, Nīderlandes un Luksemburgas muitas savienība. Muitas atcelšana starp Beniluksa valstīm jau nozīmēja pirmo trīs valstu kopējo tirgu Eiropā.

Otrā pasaules kara sekas būtiski izmainīja ekonomisko situāciju Eiropā. ASV bija karā sagrauto Eiropas valstu ekonomiskais sponsors (Maršala plāns) un reizē arī konkurents. Austrumos veidojās bīstamā un agresīvā sociālistiskā nometne – PSRS ar saviem satelītiem. Sarkanais imperiālisms ar savām provokācijām pasauli noveda līdz aukstajam karam. Vienlaikus attīstījās sociālistiskā integrācija, kuras parametrus un virzienus diktēja Maskava. 1949. gadā nodibināja Sociālistisko ekonomiskās palīdzības padomi (SEPP). Tas bija politisks izaicinājums Rietumiem. Par šī ekonomiskā izaicinājuma efektivitāti nevarēja būt ne runas, jo birokrātiskā plānveida sistēma, kas centralizēja un kontrolēja pat vismazāko soli ārējā tirdzniecībā, nopietnā konkurences cīņā ar Rietumiem bija impotenta. Runa varēja būt gandrīz vienīgi par jēlvielu un degvielas (gāzes un naftas) eksportu. Apstrādājošā rūpniecība bija tehniski atpalikusi, ar zemu darba ražīgumu un neciešami zemu kvalitāti. Reparācijas no Vācijas, kad uz Padomju Savienību izveda veselās rūpnīcas ar visu tehnoloģiju, izspēlēja ar sociālistisko saimniecību sliktu joku. Tika saņemta pirmskara novecojusī tehnika ar tēvutēvu tehnoloģiju, bet Vācijā atbrīvojās būvlaukumi, atkrita rūpes, ko sākt ar vecām grabažām, varēja veidot ražošanu, kas balstījās uz visjaunāko tehniku un tehnoloģiju un ko zināmās robežās finansēja Maršala plāns.

Tirgus saimniecība ar brīvām cenām un aso konkurenci lika nopietni lauzīt galvu par vispiemērotākām saimniekošanas formām. Tā dzima Rietumeiropas integrācijas pirmie augstāzīgie asni. Blakus Beniluksa muitas ūnijai 1951. gadā dibināja vairāku valstu – Vācijas, Francijas, Itālijas, Beļģijas, Nīderlandes un Luksemburgas – Eiropas ogļu un tērauda apvienību (EOTA). Šim principiālajam solim bija vairāki mērķi:

pirmkārt, radīt plašu un vienotu ogļu un tērauda tirgu;

otrkārt, noteikt vienotu politiku ārējā tirdzniecībā (konkurencē), regulēt ražošanas apjomu un sortimentu;

treškārt, izbeigt Vācijas un Francijas gadsimtu naidu, sasaistīt kādreizējos pretiniekus ekonomiskām saitēm;

ceturtkārt, Francijai tas bija valnis pret Vācijas iespējamām tīkojumiem, kontroles iegūšana par Vācijas ogļu un tērauda resursiem, kas bija visai nozīmīgi kara rūpniecības izveidē un attīstībā;

piektkārt, tiek likti ekonomiski pamati Eiropas federācijas izveidošanai; *sestkārt*, savi īpaši nodomi bija vēl pilnīgu suverenitāti neieguvušajai Vācijas Federatīvajai Republikai, kas gūtu iespēju kā pilntiesīga locekle piedalīties starptautiskās sarunās;

septītkārt, svarīga loma būtu lauzt nozaru noslēgtību un apmainīties ar trešām valstīm (t. sk. ASV un Japānu) visjaunākiem sasniegumiem tehnikā un tehnoloģijā.

EOTA politiskās vadlīnijas noteica un likumdevēja tiesības bija "Īpašajai Ministru Padomei" 11 cilvēku sastāvā. Tā Eiropā pirmo reizi bija izveidota virsnacionāla organizācija, kad nacionālās intereses, savstarpēji vienojoties, bija jāpakļauj kopējām interesēm. EOTA izveide bija iepriekšējo notikumu un politiskās spēles auglis. Te jāatceras Čērčila runa Cīrihē 1946. gada 19. septembrī, kur zemtekstā skanēja doma par orientāciju uz "Eiropas Savienoto Valstu" dibināšanu. Čērčila mērķi bija skaidri: nepieļaut pretrunu atjaunošanu pašā Eiropā un radīt pretspēku sociālisma nometnes draudiem. Bija nepieciešams steidzināt Eiropas apvienošanos. Čērčila idejas krita auglīgā augsnē. Daudzi politiķi Eiropā un arī ASV tās atbalstīja. Tomēr process ritēja lēni, soli pa solim (*step by step*).

Praktiskais solis bija Eiropas Padomes dibināšana, ko veicināja 1948. gada maijā notikušais Hāgas Eiropas kongress. Kongresu un Eiropas Padomes izveidošanos dēvēja par Eiropas kustības dzimšanas stundu.¹

Vienlaikus politiķi savos uzskatos par Eiropas nākotni dalījās divās pamatgrupās: federālistos un unionistos. Strīda ābols bija nacionālās patstāvības saglabāšanas pakāpe. Federālisti bija par suverēnu valstu apvienošanos vienotā valstī ar savu valdību, likumiem, kas obligāti visiem, pat savu armiju jeb, citiem vārdiem, liela daļa suverenitātes jāatdod federācijai kopējo interešu vārdā. Unionisti savukārt bija par tādu valstu apvienību, kas pilnīgi saglabā savu suverenitāti, bet īsteno saskaņotu politiku.

¹ Verneris Veidenfels, Volfgangs Vesels. Eiropa no A līdz Z. Eiropas integrācijas rokasgrāmata.

Institut für Europäische Politik, 1997, 10. lpp.

Šis strīds turpinās līdz šai baltai dienai, turklāt uzskatu atšķirības saistās ar to, cik daudz suverenitātes jāatdod pārnacionāliem orgāniem, no kādas konkrētas suverenitātes daļas jāatsakās. Pakāpeniski tika panākts, ka visas Eiropas Padomes Parlamentārās Asamblejas locekļi ir apņēmušies pildīt Civiltiesību un pamatbrīvības konvenciju, pakļauties Eiropas Cilvēktiesību tiesas lēmumiem, ievērot dažus citus visiem obligātus aktus.

Ekonomikā integrācija attīstījās gausāk. Pakāpeniski nobrieda atziņa, ka masveida konkurētspējīga ražošana prasa plašu tirgu, kuru nešķeltu robežas ar muitas kontroli. Aktuāls bija jautājums par cilvēku kustības brīvību. Stingrais vīzu režīms ar acīgiem robežsargiem un muitniekiem šai ziņā bija šķērslis. Saprotams, palika uzdevums valsti sargāt no nelegāliem imigrantiem, kontrabandistiem, ķert narkotiku vedējus. Brīvai investīciju plūsmai īsts aizsargkanāls bija katras valsts īpaša likumdošana. Tilti, kas bija pārvesti pāri valstu robežām, neatcēla Eiropas valstu būtiskās atšķirības nodokļu nosacījumos, kreditēšanas kārtībā, kredītprocentu likmēs, peļņas izvešanas iespējās. Valstīm ar savām nacionālām naudas sistēmām ārējā tirdzniecībā un investīcijām bija vajadzīga valūtu konvertācija, kas saistījās ar papildu izdevumiem.

Tā nobrieda atziņa par Eiropas ekonomiskās kopienas jeb kopējā tirgus attīstības nepieciešamību. 1955. gada jūnija sākumā EOTA ārlietu ministru konferencē lēma sākt sarunas par plašāku integrāciju, kas balstītos uz trīs atlantiem: kopējais tirgus bez muitas, brīva cilvēku kustība ar darba tiesībām bez speciālām vīzām, brīva investīciju kustība no valsts uz valsti. 1957. gada martā starta sešinieks (EOTA valstis – Vācijas Federatīvā Republika, Francija, Itālija, Beļģija, Nīderlande, Luksemburga) noslēdza Romas līgumu par Eiropas Ekonomiskās Kopienas (EEK) un Eiropas atomenerģijas kopienas ("Euratom") izveidi. Trīs minētie atlanti bija šīs kopienas pamats. Briselē izveidoja plašu štābu ar uzdevumu īstenot kopienas mērķus. Naudas konvertācijas problēma sākotnēji palika ārpus EEK kompetences. Eiropas kopējā tirgus un "Euratom" sekmīga darbība (ne bez regulāriem pretrunu uzliesmojumiem) veicināja šīs integratīvās apvienības paplašināšanos.

Pretmetā EEK kā nozīmīgs konkurences spēks 1961. gadā Eiropā nodibinājās otrā integratīvā apvienība – Eiropas Brīvās tirdzniecības asociācija (EBTA), kur sākumā ietilpa Lielbritānija, Zviedrija, Dānija, Norvēģija, Austrija, Šveice, Portugāle. Integrācija EBTA galvenokārt skāra ārējo tirdzniecību. Sāncensība starp divām apvienībām bija neizbēgama.

EBTA sāka irt. 1973. gadā sveikas EBTA teica Lielbritānija un Dānija un līdz ar Īriju iestājās EEK. Sešnieks pārtapa par devītnieku un pieņēmas spēkā. 1981. gadā EEK saime, iestājoties Grieķijai, izauga līdz 10 valstīm. Ducis tika sasniegts 1986. gadā, kad EEK tika uzņemtas Pireneju pussalas valstis Spānija un ekonomiski atpalikusī Portugāle. Vēl trīs valstis – Zviedrija, Somija, Austrija – (kopā jau 15 valstis) paplašināja EEK austrumu un ziemeļu virzienā. 370 miljoni iedzīvotāju – tāds kļuva Eiropas lielākās integratīvās apvienības potenciāls.

Valūtas problēmas nevarēja palikt ārpus EEK interešu loka. Pēc Otrā pasaules kara sāka darboties Bretonvudsas valūtas sistēma, Starptautiskais Valūtas fonds un Pasaules Banka. Šīs regulējamās valūtas sistēmas enkurs un hegmons bija ASV dolārs (USD). Katras nacionālās valūtas saites ar zeltu īstenoja pēc USD. Dolāram bija stingri fiksēts zelta saturs, bet zeltam tikpat stingri fiksēta cena dolāros. Līdz 1971. gada nogalei 1 USD zelta saturs bija 0,89 g tīrā zelta, bet 1 unces (31,1 g) oficiālā cena 35 USD.

Bretonvudsas valūtas sistēma pārdzīvoja ziedu laikus, ko noteica ASV dolāra bads, un pagrimuma periodu, kas saistījās ar dolāra pārsātinājumu. Beidzot pēc divām USD devalvācijām 70. gadu pirmajā pusē Bretonvudsas valūtas sistēma cieta krahu, beidza eksistēt. 1976. gadā Jamaikas salā Starptautiskā Valūtas fonda kārtējā sesija pieņēma vairākus principiālus lēmumus. Bretonvudsas valūtas sistēmas postulātiem pārvilka krustu. Noteica pāreju uz t.s. Jamaikas sistēmu. Šīs jaunās sistēmas divas galvenās iezīmes bija šādas: *pirmkārt*, zelta demonetizācija, t.i., zeltam atņēma naudas statusu, citiem vārdiem, zelts tika nomests no pasaules visdrošākās valūtas augstā troņa; ar zeltu maksājumus veikt bija liegts; *otrkārt*, nacionālo naudas vienību fiksētais zelta saturs tika nodots vēstures arhīvā, notika pāreja uz **peldošiem** valūtas kursiem, t.i., kursiem, ko noteica pieprasījuma un piedāvājuma samērs. Visus iepriekšējos gadus EEK saimes locekļi kā Starptautiskā Valūtas fonda paklausīgi biedri pildīja Bretonvudsas sistēmas nosacījumus. Tas deva EEK valstīm naudas jomā zināmu stabilitāti, pārredzamu perspektīvu.

Jamaikas sistēmas brīvi peldošie kursi šo stabilitāti sagrāva. Tāpēc Jamaikas sistēmas ietvaros, sākot ar 1979. gada 13. martu, sāka darboties Eiropas valūtas sistēma (EVS). Tanī iestājās vairākums EEK valstu. EVS mēģināja saglabāt valūtas kursu stabilitāti starp EEK valstīm,

nosakot fiksētus kursu samērus. Attiecībā pret valstu valūtām, kas EEK neietilpa, piemēram, ASV un Japānu, darbojās brīvi peldošie kursi.

EVS pamats ir Eiropas jauna naudas vienība ekijs – *European Currency unit* (ECU), kas balstījās uz tā saukto valūtas grozu. Tā emisija daļēji pamatojās uz zelta dolāriem (20% no Eiropas Kopienas valstu zelta valūtas rezervēm). Bet nelaime bija tā, ka valūtu īpatsvari grozā bieži mainījās, kas spieda mainīt fiksētus EEK valstu valūtu kursus. Kursu stabilitāti ilgstoši nespēja noturēt. Un tomēr ekiju apgrozībai bija panākumi. Sākumā to izmantoja vienīgi bezskaidras naudas norēķinos kā dematerializētu naudu. Pakāpeniski ekijs ielauzās privātās ekonomikas norēķinu sfērā. 1985. gadā 700 bankas 30 valstīs jau izmantoja ekiju noguldījumu un aizdevumu operācijās, pārskaitījumos no konta uz kontu. Ekija papīra naudas zīmes un metāla monētas tā arī neradās. Ekija monētas, ko emitēja nelielā skaitā, bija domātas numismātiem.

EVS likteņstunda sita līdz ar Māstrihtas vienošanos (1991. gada 9. un 10. decembrī). Tika lemts radikāli pārveidot monetāro sistēmu, atteikties no ekija kursa noteikšanas pēc groza principa, likvidēt nacionālās naudas vienības un pāriet uz vienotu naudas vienību (gan papīra naudas zīmēs, gan monētās). 1992. gada 7. februārī Eiropas Ekonomisko Kopienu pārdēvē par Eiropas Savienību un ievieš Eiropas Savienības pavalstniecību. Pēc pāris gadiem atsakās no ekija. Eiropas Savienības vienoto valūtu vienbalsīgi nokristīja par **eiro**. ES valstis, kas bija gatavas pāriet uz kopējo valūtu eiro, sāka veidot eirozonu. Kas šajos apstākļos gaidīja latu un Latvijas ārējos sakarus?

1. nodaļa

Eiro nepārprotamie plusi

1.1. Pāreja uz eiro nav naudas reforma

Mietpilsoņi, pat viens otrs ekonomiski izglītots cilvēks “pārliecinoši” spriež, ka atteikšanās no nacionālās valūtas un pāreja uz eiro esot kardināla naudas reforma. Un rupji kļūdās! Tā nav ne devalvācija, ne revalvācija, arī ne nullifikācija, bet naudas nosaukuma maiņa pēc stingra maiņas kursa. Nav ne zaudētāju, ne ieguvēju ne starp ierindas patērētājiem, ne uzņēmējiem, valsts un vietējiem budžetiem. Tā tas ir ikdienas dzīvē savas valsts teritorijā. Taču ieguvēji tomēr ir – tie ir tūristi, eksportētāji vai importētāji, valsts un pašvaldību ārējo naudas sakaru kārtotāji, transfertu saņēmēji no kādas eirozonas valsts, investori valstī, kas pārgājusi uz eiro.

1.2. Zūd nepieciešamība mainīt valūtu un maksāt par to

Kad agrāk kāds Vācijā dzīvojošais (vienalga kādu iemeslu dēļ) gribēja doties uz Franciju, Itāliju, Nīderlandi, arī Grieķiju un citām uz eiro pārgājušām valstīm, viņam Vācijas markas bija jāmaina (jākonvertē) pret attiecīgās valsts valūtu. Maiņas kursi bija peldoši (svārstīgi) un bankas un maiņas kantori nebija nesavtīgi labdari, par maiņu bija jāmaksā. No 2002. gada 1. janvāra 12 valstīs, kas atteikušās no nacionālās valūtas un pārgājušas uz starptautisko valūtas vienību eiro, tu vari ar “savu” eiro brīvi apmaksāt it visus pakalpojumus, piemēram, viesnīcas, transporta izdevumus, brīvi pirkt, cik “eiromaks” un vietējās cenas atļauj. Tu esi ieguvējs, jo valūtas maiņa un tās apmaksa tagad pieder pagātnei. Tikai Vācijā vien, kas bija un ir Eiropas Savienības ekonomiski varenākā valsts un nepārprotams līderis ar visai spēcīgu un stabilu marku, minētais ieguvums rēķināms miljardos marku gadā.

1.3. Eiro veicinās konkurenci

Eksportētāji, brīvi no valūtas maiņas grūti prognozējamām svārstībām un citzemju valūtas konvertācijas izdevumiem, gūst iespēju aktīvāk iesaistīties cenu konkurencē, cenas pazemināt un piesaistīt pircējus. Līdzīgas ir importētāju iespējas. Brīvi no valūtas maiņas mesliem, importētāji, domājams, nesnaudīs un pazeminās cenas precēm no valstīm, kas pārgājušas uz eiro. Te jāievēro, ka 12 eirozemes trīs ceturtdaļas savas ārējās tirdzniecības īsteno eirozonā un konkurences iespējas te ir visai plašas. Vēl viens apstāklis ir ievēribas cienīgs. Eiro katrā valstī ir sava pirkspējas paritāte (cik eiro jāziedo, lai nopirktu noteiktu preču grozu). Agrāk bija gari jāreķina, ievērojot valūtas kursu un valstu konkrēto cenu līmeni, lai noskaidrotu, kādu preci kādā valstī lētāk iegādāties. Tagad tas ir skaidri redzams kā uz delnas. Atliek izteikt konkrētas preces cenu eiro. Par cenu atšķirībām eiro liecina 1.1. tabula.

1.1. tabula

Cenu atšķirības eiro valstīs

Valsts	Kokakola	Liels hamburgers
	eiro	eiro
Spānija	0,77	2,26
Portugāle	1,02	2,26
Francija	1,02	2,69
Austrija	1,03	2,60
Īrija	1,19	2,06
Beļģija	1,22	2,76
Itālija	1,29	2,36
Vācija	1,57	2,55

Šīs angļu žurnāla "Economist" minētās cenu atšķirības eiro vēl nedod priekšstatu par eiro paritāti dažādās eirovalstīs. Preču grozs eiro pirkspējas paritātes noteikšanai konkrētā valstī ir krietni plašāks. Bez preču groza ar savām cenām vēl jāņem vērā nodokļu slogs un sociālo labumu sistēma. Bet 1.1. tabula uzskatāmi liecina, ka tam, kam makā ir eiro,

dzert kokakolu iznāk lētāk Spānijā, notiesāt lielo hamburgeru – Īrijā. Minētās cenu atšķirības ir starpvalstu konkurences katalizators, tās veicinās cīņu par zemākām ražošanas izmaksām, lai būtu iespējams pieņemt lielāku pircēju skaitu.

1.4. Eiro rūpējas par iekšējo stabilitāti

Daudzām Eiropas valdībām agrāk vienkāršākais ceļš, kā papildināt naudas līdzekļus, bija budžeta deficīta veidošana, iekšējie un ārējie aizņēmumi. Kopš 1997. gada, neskatoties uz ekonomiskām grūtībām, eiro dalībvalstīs stingri īstenoja Stabilitātes paktu. Tas noteica, ka jauni parādi valstīm, kas grib pāriet uz eiro, nedrīkst pārsniegt 3% no dotās valsts IKP. Gandrīz ekonomisks brīnums, bet sešos gados topošās eirovalstis pazemināja valsts budžeta deficītu no 5% IKP līdz 1% un pat zemāk. "Bēdubrālis eiroklubā" izrādījās Vācija: 2002. gadā tai prognozē visaugstāko valsts budžeta deficītu – 2,7% no IKP. Šis rādītājs tomēr ir zemāks par maksimāli pieļaujamo 3% robežu. Eiro darbojas kā iekšējās stabilitātes faktors, veicina taupību, nodokļu ašāku savākšanu, stabilitāti iekšējās attiecībās.

1.5. Eiro sekmēs bezdarba samazināšanos

Viens no nozīmīgiem iekšējās stabilitātes faktoriem ir zems bezdarba līmenis. Kā to panākt? Bezdarba mazinātājs ir pieprasījuma pieaugums. Te mūsdienų attīstība sastopas ar nopietnu pretrunu. Jaunās tehnoloģijas noved pie tehnoloģiskā bezdarba, darbavietu skaita samazināšanās. Bet lai radītu šīs jaunās tehnoloģijas, nepieciešamas investīcijas un jaunas darbavietas. Tieši investīcijas visvairāk sekmē bezdarba samazināšanos. Kāda loma te ir eiro? Eirovalstu ūnija ar saviem cieši fiksētiem starpvalstu kursiem ir investīciju drošības ķīla, ļauj pietiekami precīzi prognozēt nākotni, atbrīvo no riska, citiem vārdiem, eiro sekmē investīcijas un, pateicoties investīcijām, rada priekšnoteikumus bezdarba samazināšanai. Tomēr pretruna paliek: eiro, saasinot konkurenci, veicina tehnoloģisko bezdarbu, bet, sekmējot investīcijas, palielina darbavietu skaitu. Ar rūpīgi izvērtētu nodokļu, darba algas un sociālo politiku jāpanāk, lai eiro rosinātās investīcijas samazinātu bezdarbu straujāk, nekā to sekmēs darbietilpību mazinošā jaunākā tehnoloģija.

1.6. Eiro un inflācijas kritums

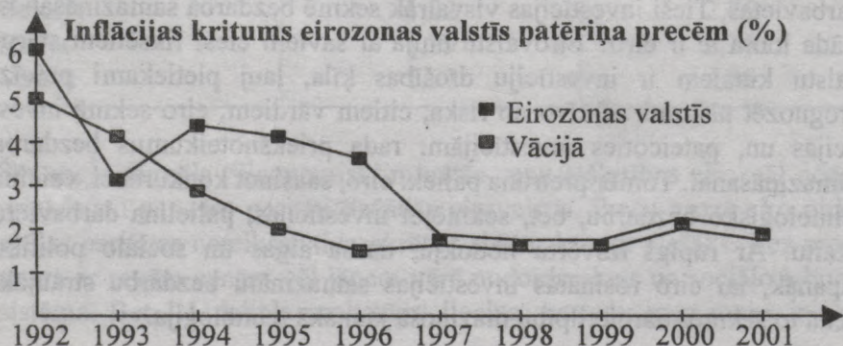
Iekšējā stabilitāte saistās ar minimālu inflāciju. Kāda loma šeit ir eiroūnijai (EVU)? *Pirmkārt*, jau minējam miljonu ietaupījumus un līdz ar to ražošanas izmaksu un iespējamu cenu samazinājumu sakarā ar valūtas maiņas izdevumu trūkumu. *Otrkārt*, lieli pārtikas pārdošanas koncerni ar plašu veikalu tīklu vietām pazeminājuši cenas. *Treškārt*, pāreja uz eiro saistās ar noapaļošanu. Te īstenojas vairāki varianti:

- 1) daži (sevišķi mazie) veikali pirms 2001. gada 1. janvāra paugstināja cenas, lai, pārejot uz eiro, precīzi ievērotu noapaļošanas nosacījumus;
- 2) daži veikali (vidējie un mazie) cenas noapaļoja tikai uz augšu; tāpat rīkojās virkne pakalpojumu sfēras uzņēmumu;
- 3) daļa lieluzņēmumu noapaļoja cenas uz leju vai dažām preču grupām noteica t.s. piedāvājumu ar cenu pazeminājumu līdz 50% un pat 77%;
- 4) ievērojama veikalu daļa izmainīja cenas precīzi pēc noapaļošanas noteikumiem.

Inflācija nav obligāti jāsaista ar eiro. Benzīna cenu izmaiņas, piemēram, saistās ar sarežģītām attiecībām starp OPEK, Krieviju un citām naftas ražotāju valstīm. Nodokļu pieaugums ir patstāvīgs inflācijas faktors.

90. gados inflācijas līmenis eirozonā tuvojās zemajai Vācijas inflācijai. To uzskatāmi rāda 1.1. diagramma.

1.1. diagramma

Koprezultāts ir nepārprotams: gatavošanās pārejai uz eiro mazināja inflāciju eirozonā. Pretrunīga ir eiro ieviešana: daļa cenu auga, daļa kritās.

1.7. Eiro attīsta un pilnveido integrāciju vienotā tirgū

15 Eiropas Savienības valstis kā vienotu tirgu "cementēja" brīvā (bez muitas) preču kustība, brīvā cilvēku kustība (vienota Eiropas pavalstniecība), brīvā investīciju kustība. Šo vienoto tirgu līdz 1999. gadam šķīra 15 nacionālas valūtas. No 1999. gada 1. janvāra šis integrētais tirgus 11 valstīm tika sasaistīts ar vienotu valūtu eiro. Tā bija jauna augstākā integrācijas pakāpe. 2002. gada 1. janvārī 12 valstis veido eirozonu ar 311 miljoniem iedzīvotāju un vienotu valūtu eiro, kas apkalpo visu preču un naudas tirgus operācijas. Nav vairs suverēnu starpvalstu naudas barjeru. Naudas operācija starp Salonikiem un Vīni ir tikpat vienkārša kā starp Vīni un Zolcbergu, Berlīni un Ķelni. Integrācija eirozonā tiek tālāk padziļināta, veicinot tik nepieciešamo makroekonomisko stabilitāti, radot daudz priekšrocību mikrolīmenī. Var iebilst, ka eiro Vācijā un eiro Portugālē ir atšķirīga pirktspēja, ka katrā no 12 eirozonas valstīm ir darīšana ar atšķirīgu eiro. Pat vienvalodīgās kaimiņvalstīs Vācijā un Austrijā eiro paritāte būtiski atšķiras. Varētu vēl piebilst, ka ir spēkā 12 konstitūcijas, 12 nodokļu sistēmas, 12 sociālās likumdošanas un sociālās garantijas, 12 dažādi cenu līmeņi precēm, t.sk. pakalpojumiem.

Jā, tā tas ir. Eirozona nav vienota valsts, bet suverēnu valstu savienība ar daudzām kopējām iezīmēm. Dānija ir ES locekle, bet tās tauta pretēji valdības centieniem referendumā noraidīja atteikšanos no savas nacionālās valūtas un pāreju uz eiro. Lielbritānija pagaidām turas pie savas kādreiz varenās mārciņas, bet Zviedrija vēl nevēlas atteikties no kronas.

Var minēt pretēja rakstura argumentus. Nevienš neapstrīdēs, ka Kalifornija un Aļaska ir vienotas valsts – ASV – organiskas sastāvdaļas ar vienotu valūtu USD. Bet cenas un algas šīs vienotās valsts reģionos būtiski atšķiras. Dolāram Sanfrancisko (Kalifornijā) un dolāram Ferbenksā (Aļaskā) ir dažāda pirktspēja, kaut gan dolārs ir vienots.

1.8. Eiro vājina atkarību no ASV dolāra

Gadu desmitiem ilgi ASV dolārs bija pasaules valūtas tirgus kungs un ķeizars, brīžiem pat diktators. Pašreiz ASV daļa pasaules iekšzemes kopproduktā ir ap 22%, eirozonas – ap 16%. ASV un eirozonas saimnieciskais salīdzinājums 1999. gadā, kad 11 Eiropas Savienības valstis bezskaidros norēķinos pārgāja uz eiro pēc savstarpēji stingri fiksēta kursa, ir redzams 1.2. tabulā.

1.2. tabula

ASV un eirozonas saimnieciskais salīdzinājums¹

Statistiskie rādītāji	ASV	Eirozona
Iedzīvotāji, miljonus	278	303
IKP ² gada pieaugums, %	0,5	1,3
IKP miljardos eiro	10,709	6,553
IKP uz vienu iedzīvotāju, eiro	38 900	21 520
Daļa pasaules IKP, procentos	22	16
Eksportdaļa pasaules IKP, procentos	11,2	37,2
Privātā patēriņa daļa pasaules IKP, procentos	68,2	57,2

Eirozonas spēkam ir ar ievērojams augšanas potenciāls. Gaidāms, ka vēl šinī gadu desmitā eirozonai pievienosies Lielbritānija, Dānija, Zviedrija, kā arī ES kandidātvalstis – Čehija, Polija, Ungārija, Igaunija, Latvija, Lietuva, Slovēnija un vēl dažas citas, kas alkst alkst pēc eiro savu pozīciju nostiprināšanai kopējā tirgū.

Katra atsevišķa eirozonas valsts nacionālā valūta attiecībā pret USD ir nevarīga. Arī spēcīgā Vācijas marka nespēj USD "rādīt zobus". Cita lieta ir eirozona kā vienots veselums. Tāpēc tā pasaules valūtas tirgū ieņem goda pilno otro vietu, apsteidzot gan Japānas jenu, gan Lielbritānijas sterliņu mārciņu.

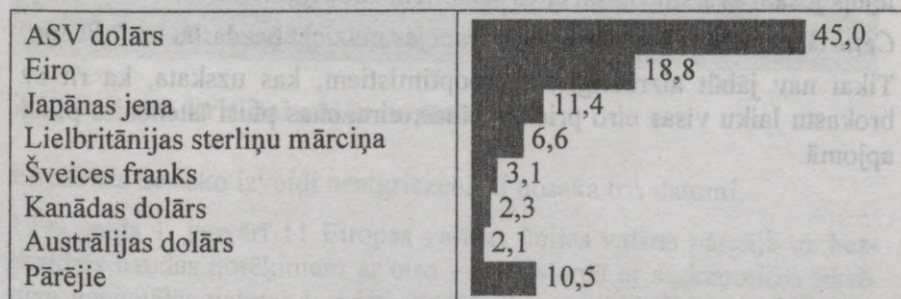
¹ "Euro stat", 2000. g.

² Iekšzemes kopprodukts

Perspektīvā eiro īpatsvars augtin augs, bet USD spēks mazināsies. Ainu pasaules valūtas tirgū 2001. gadā rāda 1.1. shēma.

1.1. shēma

Valūtu īpatsvari pasaules valūtas tirgū (procentos)¹ 2001. gadā

Gāzt USD no pasaules valūtas tirgus troņa nāksies grūti. Bet vienīgais spēks, kas spēj mazināt ASV valūtas varenību, ir eiro un tikai eiro.

1.9. Euro kā politisks spēks

Naudai vienmēr ir bijusi politiska loma, ar naudu bagātās valstis spēja nozīmīgi iespaidot politisko sfēru, teikt savu vārdu politisko jautājumu risināšanā.

Eiropas Savienības augošā loma pasaules politikā, starptautiskās miera akcijās balstās ne tikai uz līdzšinējām integrācijas iezīmēm, bet arī uz eiro spēku. Nav nejaušība, ka Eiropas Savienības pirmais pīlārs ir vienota tirgus un **monetārā** politika. Bet monetārā politika ir eiro ieviešana, eirozonas funkcionēšana. Euro ir miers Eiropā, pagātnes konflikti un kara rēgi aiziet līdz ar atšķirīgām nacionālām valūtām nebūtībā (Dienvidslāvijas sairšana, nacionālais naid ar nežēlīgo asinspirti, karš Čečenijā, asiņainais konflikts Albānijā ir ārpus Eiropas Savienības un eirozonas rāmjiem).

¹ Starptautiskā Valūtas fonda informācija 2001. gadā

1.10. Eiro kā sociālās drošības garants

Pirmkārt, eiro sekmē vispārējo stabilitāti, pateicoties stingrajam maiņas kursam, nodrošina noguldījumu stabilitāti.

Otrkārt, drošas ir pensijas, kuru pirkstspēja ir stabila visā eirozonā.

Treškārt, iegūst zemniecība, kam vairs nav jābaidās no valūtu kursu lejupejošām svārstībām un ar to saistītiem zaudējumiem.

Ceturtkārt, mēs jau minējām eiro iespējas mazināt bezdarbu un inflāciju.

Tikai nav jābūt aizrautīgiem eirooptimistiem, kas uzskata, ka rīt uz brokastu laiku visas eiro priekšrocības, eirozonas plusi īstenosies pilnā apjomā.

2. nodaļa

Nav saule bez ēnas jeb eiropesimistu vienotās valūtas kritika

2.1. Vai eiro kritikai vēl ir nozīme?

Eirozonas tiesisko izveidi neatgriezeniski nosaka trīs datumi.

1999. gada 1. janvārī 11 Eiropas valūtas ūnijas valstis pārgāja uz bezskaidras naudas norēķiniem ar eiro – savā starpā ar saskaņotiem fiksētiem nacionālās valūtas kursiem pret 1 eiro un peldošiem kursiem pret trešo valstu valūtu, kas nav EVU locekļi. Eurozonas valstis ir Vācija, Francija, Itālija, Beļģija, Nīderlande, Luksemburga, Austrija, Īrija, Spānija, Portugāle, Somija.

2002. gada 1. janvārī eiro pārņem visu iekšējo apgrozījumu. Sākotnēji bija nolemts pusgadu paralēli apgrozīt eiro un līdzšinējo nacionālo valūtu. Bet katrai valstij bija tiesības patstāvīgi noteikt šo nozīmīgo termiņu. Pārrunu gaitā 12 valstis (2001. gada 1. janvārī EVU sastāvā uzņemta Grieķija) vienojās par nacionālās valūtas apgrozību tikai 2 mēnešus.

Ar 2002. gada 1. martu visā eurozonā naudas funkcijas pilda tikai un vienīgi eiro. Nīderlande, izmantojot savas tiesības, noteica sava vairāk kā septiņus gadsimtus vecā guldeņa pēdējo apgrozības (tātad dzīvības) dienu – 2002. gada 31. janvāri. Kopš 9. februāra apgrozībā vairs nav Īrijas mārciņa. Vēl pēc 8 dienām, proti, kopš 17. februāra savu naudas funkciju zaudēja Francijas franks. Francijā no šī datuma var maksāt un aizņemties vienīgi vienotu EVU valūtu eiro. Vēl ilgu laiku EVU dalībvalstu centrālajās bankās un to filiālēs varēs atlikušo nacionālo naudu pēc fiksēta kursa brīvi mainīt pret eiro.

Atteikšanās no eiro un guldeņa paralēlās aprites jau pēc mēneša Nīderlandē noritēja visai veiksmīgi. Jau ap 20. janvāri 96% visas skaidrās

naudas operācijas notika tikai eiro. Trīs ceturtdaļas no 16 miljoniem valsts iedzīvotāju bija savus makus un naudas slēptuves atbrīvojuši no guldeņu papīrzīmēm un visām monētām. Var droši prognozēt, ka Holandes Centrālās bankas tīklam būs gaužām maz darba, mainot guldeņus pret eiro. Vienlaikus tika oficiāli paziņots, ka Nīderlandei pāreja uz eiro izmaksāja krietnu summu – 4,5 miljardus eiro. Lai lasītājs gūtu priekšstatu, cik dārgs bija Holandai šis eiroprieks, atzīmēsim, ka izdevumi eiro ieviešanai bija no 0,75 līdz 1 procentam no iekšzemes kopprodukta.

Eiro apgrozību 12 valstīs sākotnēji nodrošinās 14,25 mljrd. eiro naudas zīmes un 50 mljrd. eiro monētas.

Ko iesākt ar papīrnaudas grandiozo masu, kas tiks aizstāta ar eiro? Speciālas mašīnas tās sagriežīs, sasmalcinās, ar ķīmikāliju piedevām veidojot papīra putru, ko varēs izlietot kā izejvielu speciāla papīra izgatavošanai. Pastāv gan tehnoloģiskas grūtības: jaunākās nacionālās naudas zīmes satur metālisku diegu, ko vajadzētu atdalīt no papīra masas.

350 000 tonnām veco monētu liktenis ir lēmis pēc pārstrādes kļūt par pamatu visupirms jauno eiro monētu kalšanai. Radās problēma: kādā veidā monētas vest uz pārkausēšanu? Aprēķināts, ka neskartu monētu pārvešana uz kausēšanas krāsnīm izmaksā 6–8 reizes dārgāk nekā lūžņos pārvērstu monētu transportēšana ar kravas mašīnām. Turklāt dažas monētas, piemēram, 2 un 5 vācu marku monētas būtu brangs loms krimināliem elementiem. Vācijas metāla ražošanas kompānija “EuroCoin” konstruējusi ierīci, kas stundā spēj sabojāt, pārvērst zagļiem nepievilcīgos lūžņos 5 tonnas monētu. Attiecīgā ierīce tika nosaukta “Decoiner”. Dažu valstu centrālās bankas jau pasūtījušas “Decoiner” ierīci savu monētu saspiešanai.

Firma “EuroCoin” ir EVU valstīs lielākais eiromonētu sagatavju ražotājs. Tā ir sagatavojusi attiecīgā izmēra 25 mljrd. metāla ripu, kuras nodotas eirozonas dalībvalstu monētu kaltuvēm eiromonētu izgatavošanai ar nacionālo simboliku reversā.¹

¹ Dienas bizness, 2001. g. 7. decembrī

Vērojot eiro un vācu markas apgrozību Vācijā, varu apgalvot, ka janvāra beigās ar vācu marku pirkumi tika apmaksāti visai reti. Informācija liecina, ka līdzīga situācija bija arī citās eirozonas valstīs. Te jāpiebilst, ka eirozona ir plašāks jēdziens nekā EVU valstis. Dažas pundurvalstis, kas nav ne Eiropas Savienības, ne EVU locekļi, bet ekonomiski pilnīgi integrēti ES, gribot negribot pārgāja uz eiro, atsakoties no ilgstoši lietotās valūtas. Šīs valstis ir Vatikāns, Monako, Sanmarīno un Andora.

Eirozona kopš šī gada janvāra ir pasaules valūtas sistēmas realitāte, aktīvs ārējās tirdzniecības un iekšējās apgrozības dalībnieks. Vai ir vērts klausīt eiropesimistu argumentus? Ir vērts! *Pirmkārt*, nav saule bez ēnas. Vienotās Eiropas valūtas kritika jāizmanto, lai sistēmu pilnveidotu. *Otrkārt*, perspektīvā Latvija kļūs par ES locekli tikai pēc tautas aptaujas. Latvijas pilsoņiem jābalso apzināti, skaidri zinot, kādi plusi un mīnusi tos sagaida.

2.2. Vai Eiropa ir optimālā valūtas zona?

Daži zinātnieki ar bagātu faktisku materiālu pierāda, ka Eiropas valūtas zona nebūt nav stabila un līdz ar to arī nav optimāla, un tāpēc vienota valūta tai nav piemērota. Valūtas tirgus līdz ar ekonomiku regulāri cieš no dažādiem šokiem. Piemēram var minēt naftas šoku, Vācijas apvienošanu, liellopu trakumsērgu, lielās zelta āderes atklāšanu Itālijā utt. Īpaša uzmanība tiek pievērsta neizbēgamām cenu izmaiņām ārējā tirdzniecībā, piemēram, zaudējumiem, ko kāda valsts spētu amortizēt, mainot savas nacionālās valūtas kursu. Pastāvot vienotai valūtai ar fiksētu kursu, šāda iespēja zūd un tautsaimniecība cieš zaudējumus.

Jauna tehnika un tehnoloģija, oriģināli tehniski jaunumi var eirozonas valstīs radikāli mainīt gan iekšējās proporcijas, gan ārējās tirdzniecības struktūru. Reaģēt uz šīm izmaiņām ar valūtas kursu EVU ietvaros nav iespējams. Eirosistēma var kļūt par tehniskā progresa bremsi.

Secinājums: Eiropa nav optimālā valūtas zona un tāpēc vienotai valūtai ar fiksētiem kursiem nepiemērota.

2.3. Pāreja uz eiro sekmē inflāciju

Formāli šī eiropesimistu tēze ir aplama. Stingri noteikts, ka cenas nacionālā valūtā tiek pārrēķinātas eiro pēc fiksētā kursa. Novirzes saistās ar noapaļošanu. Miljonu cenu mudžeklī noapaļošana uz augšu kompensē noapaļošanu uz leju. Taču jautājums ir visai sarežģīts. Tikai ļoti detalizēta analīze, kas aptver lielu skaitu preču, arī pakalpojumus, spēj konstatēt, kur vainīgs eiro, kur citi ekonomiski faktori. Ainu sagroza ziemas izpārdošana februārī ar cenu reducēšanu līdz pat 50–70% un virkne tirdzniecības uzņēmumu speciālo piedāvājumu ar cenu pazemināšanu. Visā eirozonā ne mazums lielveikalos dažādām preču grupām lasāmi uzraksti “cenas pazeminātas divkārt” vai “visas preces maksā tikai 9,99 eiro” vai arī “55 centus”. Vācijā pārtikas koncerns “Norma” pircēju pievilināšanai paziņojis par nelielu cenu pazeminājumu. Viscaur eirozonas veikalos dārgāki ir kļuvuši sakņaugi. To izskaidro ar bargo ziemu Dienvideiropā decembrī un janvārī. Vai var apgalvot, ka pāreja uz eiro ir tieša barjera pret inflāciju? Diemžēl nē! Inflācijas jomā daļa taisnības ir eiropesimistiem. *Pirmkārt*, tūkstošiem sīko veikalnieku cenas paaugstinājuši pirms pārejas uz eiro, lai 2002. gada 1. janvārī pārietu uz vienotu valūtu stingri pēc fiksētā maiņas kursa. Tādējādi paredzētie nosacījumi ievēroti, bet cenas eiro cēlušās. *Otrkārt*, notikusi cenu noapaļošana tikai uz augšu, kas arī raksturīgs sīktirgotājiem. *Treškārt*, dažām plaša patēriņa precēm, bez kurām iztikt ir grūti, cenas eiro tieši kāpinātas. *Ceturtkārt*, veikalnieki izmanto psiholoģisko faktoru: pircējam ir grūti izsekot, cik precīzi notikusi cenu maiņa. Piemēram, Vācijā cenas eiro ir apmēram uz pusi zemākas nekā agrākās cenas markās. Mazu novirzi uz augšu eiro pircējs praktiski nemana, bet notikusi nekorekta cenu paaugstināšana. Šo eiro radīto inflāciju pircējs jūt savā kabatā. Presē pat parādījies izteiciens “Eironiknums” kā protests pret cenu celšanos eiro. Tīri psiholoģisks raksturs ir dzeramnaudas pieaugumam alus bāros, restorānos, taksometru šoferiem. Tur, kur agrāk Vācijā maksāja 2–3 markas, tagad maksā 2–3 eiro. Un šāda proporcija īstenojas visās eirozonas valstīs. Nevienš nespiež maksāt divreiz lielāku dzeramnaudu, vienkārši psiholoģiski neērti maksāt mazāk eiro.

Cenu celšanos mazumtirdzniecībā pirmseiro periodā apliecina arī Vācijas statistika. 2001. gadā inflācija Vācijā sasniedza rekordlīmeni – 2,5%. Tāds cenu lēciens nebija no piecdesmito gadu vidus. 2002. gada

janvārī cenas jau sakāpa pāri 1%. Speciālisti zīlē, cik liela inflācija būs gada beigās. Eiropesimisti pareģo jaunus inflācijas rekordus. Dzīvosim, redzēsim. Eiropas Centrālās bankas speciālisti kaļ plānus, kā panākt cenu izlīdzinājumu. Tas ir visai sarežģīts uzdevums, jo skar ne tikai cenu līmeni, bet arī algas, nodokļus, visu daudzšķautņaino sociālo sfēru. Racionālu projektu šai jomā pagaidām nav.

Reāli ir streiki ar prasībām celt darba algas līmeni no 4 līdz 7 procentiem. Trīspusīgās komisijās (darba devēji, darba ņēmēji un valsts) vienotība panākta tikai dažās nozarēs. Problēma skar arī Eiropas integrācijas vissāpīgāko problēmu – bezdarbu.

2.4. Eiro kavēs IKP pieaugumu

Viena sakarību līnija: algu pieaugums, ražošanas izmaksu kāpums, cenu celšanās (ražošanas izmaksu inflācija), eiro pirkjspējas krišanās, pieprasījuma sarukšana, IKP pieauguma un darba vietu skaita samazināšanās, bezdarba pieaugums, bezdarbnieku pabalstu kopsummas kāpums, budžeta deficīta palielināšanās.

Cita iespējamā sakarību līnija: algas palielinās, lai kompensētu eiro pirkjspējas krišanos, tiek ieviesta visjaunākā tehnoloģija, lai mazinātu ražošanas izmaksu un inflācijas pieaugumu, aug tehnoloģiskais bezdarbs, pieaug investīcijas jaunākajā tehnikā un tehnoloģijā, rodas jaunas darba vietas, IKP pieaug straujāk, vairojas nodokļi budžetam, budžeta deficīts mazinās, veidojas papildu līdzekļi valsts infrastruktūrai un sociālai aprūpei.

Trešā sakarību līnija: lai sekmētu darba vietu vairošanu un bezdarba sarukšanu, tiek īstenota nodokļu mazināšanas politika, krītas ražošanas izmaksas, pazeminās inflācija, tiek veicinātas investīcijas, aug pieprasījums, pēc ķēdes reakcijas principa pieaug ražošana, pakalpojumi, IKP.

Ceturtā sakarību līnija balstās uz monetāro politiku: mērena papildu eiro emisija izraisa pieprasījuma inflāciju, aug pieprasījums, ja inflācijas apmēri noved pie pretējā rezultāta – eiro pirkjspējas krišanās, bezdarba pieauguma un IKP izaugsmes krišanās; ja pieprasījums aug, bezdarbs samazinās un IKP vēršas plašumā.

Šīs četras sakarību līnijas pauž tikai varbūtību. Galvenā problēma ir investīciju pieaugums. Ja pāreja uz eiro to reāli sekmēs, taisnība būs eiroomoptimistiem. Pretējā gadījumā īstenosies eiropesimistu drūmie pareģojumi. Tas jāievēro arī Latvijas ekonomikas dižkungiem.

Eiropesimisti norāda, ka šo sakarību īstenošana, tās sākums ir atkarīgs no ES eirokrātu darbības ievirzes, attiecīgiem lēmumiem starta pozīcijās. Bet eirokrāti ir ar apziņu apveltīti cilvēki, ne automāti, kas strādā pēc pārbaudītām programmām; eirokrātiem var būt dažādi priekšstati par cēloņsakarībām tautsaimniecībā, un kļūdīties ir cilvēcīgi. Vēl viens vērā ņemams apstāklis: eirokrāti tikai formāli darbojas ES kopējās interesēs. Tas, kas lieti noder vienai eirozonas valstij, var būt nepieņemams citai. Briseles ES kantoros aktīvi darbojas dalībvalstu lobijs. Katram eirokrātam tīkamākas ir **savas** valsts intereses pēc parunas, ka savs krekls miesai vistuvāk. Lai kāda arī būtu demokrātisko sietu sistēma, lai nepieļautu nacionālo egoismu lēmumu pieņemšanā, bieži vien pretrunas ir nepārvaramas, kompromisi neiespējami, ekonomiski un politiski spēcīgākais ņem virsroku, kas grauj ekonomiski vājo un politiski nevarīgo tautsaimniecību.

2.5. Eiropesimisti apšaubā Eiropas Centrālās bankas spēju precīzi emitēt eiro

Nākotnē eirozonu veidos 25 dažādas valstis ar visai raibu ekonomiskā brieduma pakāpi. Kā piemērs tiek minēta ASV federālās rezervju sistēmas sekmīgā darbība naudas emisijas jomā. Te nedrīkst aizmirst, ka 12 ekonomiskiem reģioniem ir 12 autonomi dolāru emisijas centri, kuru darbību tikai saskaņo sistēmas augstākā vadība. Sprotams, viena emisijas centra emitētie dolāri ir ASV dolāri, kas ir spēkā un apkalpo katru valsts nostūri un visu pasauli. Tā Vašingtonā (kurai nav savas Federālās emisijas bankas) neviens neinteresējas, vai dolārs emitēts "St.Luis" Federālā bankā Misūri štatā vai kādā citā no pārējām 11 federālām bankām. Tāpat vienaldzīgi pret dolāra emisiju konkrētā bankā ir naudas mijēji Berlīnē, Rīgā, Cīrihē, Barselonā, Romā, Deli, Jeruzalemē, Dakarā, Sidnejā un visur apkārt zemeslodei. Bet ASV dolāru emisija katrā no 12 federālām bankām rūpīgi pēta vajadzību pēc skaidrās naudas savā ekonomiskajā reģionā. 12 federālo banku emitēto

dolāru tālākā plūsma jau notiek tirgus likumu stihiskajā iespaidā, sajaucas konkrētā ASV reģionā un dažādos pasaules punktos konkrētās proporcijās. Kādas ir šīs proporcijas, tam nav praktiskas nozīmes: tirgus atzīst vienotu ASV dolāru.

Eiropesimisti jau šodien, kad eiro emisijai centralizēti jāaptver 12 valstu cenu sistēma, 12 budžetu struktūras, 12 investīciju plūsmas, 12 nodokļu sistēmas, 12 transfertu apjomi, 12 maksājumu bilances, 12 sociālās aprūpes sistēmas, uzskata ieviesto eiro emisijas centralizāciju par nereālu un bīstamu pasākumu eirozonas naudas apgrozībai.

2.6. Naudas masas regulēšanai nevar izmantot procentu politiku

Eiropesimisti kritizē vienotu valūtu un centralizēto emisiju arī tāpēc, ka tā būtībā liedz konkrētai valstij ar procentu politiku (procenti noguldījumiem, procenti par kredītu) regulēt vietējo naudas plūsmu un tā nodrošināt naudas apgrozības relatīvo stabilitāti. Procentu likmju izmaiņas skar visu eirozonu, neatkarīgi no konkrētas valsts maksājumu bilances.

Šie eiropesimistu iebildumi pret vienotu valūtu, *pirmkārt*, jāpretstata eiro vienotās sistēmas nenoliedzamiem plusiem; *otrkārt*, Eiropas Centrālajai bankai un eirozonas nacionālajām bankām jādarbojas tik gudri un saskaņoti, lai ar mērķtiecīgu monetāro politiku novērstu negatīvus faktorus, kas var rasties, darbojoties vienotai eiro sistēmai.

2.7. Cīņa, lai eiro nepārvērstu par "teuro"

Vienā jautājumā eiropesimistiem ir taisnība. Neskatoties uz kategoriskiem aizliegumiem, daudzu preču un pakalpojumu cenas eiro nekaunīgi cēlās. Tas attiecas uz visām eirozonas valstīm. Vācijā zobojās, ka eiro pārvērties par "teuro". (Vārdu spēle, jo vācu mēlē vārds "teuer" nozīmē dārgāk). Cīņā pret "teuro" iesaistījās sabiedrība, prese. Izskanēja valdību aicinājums iedzīvotājiem boikotēt veikalus, kur cenas eiro kāpinātas. Avīzes publicē preču sarakstus un veikalus, kur cenas eiro ir nelikumīgi paaugstinātas. Vācu populārā avīze "Bild" organizējusi speciālu dienestu, kas ar lasītāju palīdzību fiksē cenu celšanos. Iecelts speciāls

“teuro”-šerifs ar uzdevumu piespiest veikalus, darbnīcas atgriezties pie likumīgām eiro cenām. Izskanēja priekšlikums cenrāžos uzrādīt veco cenu nacionālajā valūtā.

3. nodaļa

Eiropa ieviešanas trīs etapi

3.1. Māstrihtas galotņu konferences principiālie lēmumi

Galīgais lēmums par pāreju Eiropas Kopienā (EK) uz vienotu starptautisku naudas vienību un atteikšanos no EK dalībvalstu nacionālām valūtām tika pieņemts 1991. gada Māstrihtas galotņu konferencē. Bet tas nebija atsevišķs akts, kas skāra tikai Eiropas integrācijas valūtas sfēru. Māstrihtas lēmumi ieviesa daudz jauna Eiropas integrācijā, un vienotā naudas vienība bija šo jauninājumu organiska sastāvdaļa. Daudzu gadu strīdi par Eiropas Savienību (no 1975. gada), tās saturu un funkcijām, suverenitātes daļas nodošanu ES virsnacionāliem orgāniem, federālisma elementu ieviešanu beidzās ar Māstrihtas lēmumu Eiropas Kopējo tirgu pēc lēmumu ratifikācijas 1993. gadā saukt par **Eiropas Savienību** ar attiecīgām pilnvarām. Eiropas Savienība turpmāk balstījās uz trīs apvienošanas pīlāriem.

Pirmais pīlārs: ekonomiskā un monetārā savienība. Šī pīlāra elementi:

- muitas savienība,
- vienots iekšējais tirgus,
- kopīga lauksaimniecības politika,
- vienota struktūrpolitika,
- vienota ES pavalstniecība ar kustības un darbošanās brīvību,
- pāreja uz vienotu sociālo politiku,
- vienota naudas sistēma, vienota naudas vienība, centralizēta naudas emisija.

Otrais pīlārs:

- kopēja ārējā un drošības politika,
- kopēja aktīva rīcība miera nodrošināšanai,
- nepieciešamības gadījumā kopējas militāras akcijas ES vadībā,
- saskaņota ārējā politika pret trešām valstīm.

Trešais pīlārs:

- sadarbība iekšlietu un tieslietu politikā,
- kopēja cīņa pret organizēto noziedzību,
- kopēja cīņa pret narkomafiju, pret narkotiku pievedceļiem,
- eiropola izveide,
- saskaņota tieslietu politika.

Eiropas Savienības nosaukums un saturs kļūst par Eiropas integrācijas vadzvaigzni. Vienota naudas sistēma, cīņa par kopējo monetāro stabilitāti kļūst par ES organisko sastāvdaļu. Trīs Eiropas Savienības pīlāri vienlaikus balsta vienotu naudas sistēmu ar vienotu valūtu. Pirms Māstrihtas lēmumu īstenošanas Eiropas valūtas ūnija ar vienotu visaptverošu naudas sistēmu, ar vienotu starptautisko naudas vienību eiro bija praktiski neiespējama. Augstākais, ko pirms Eiropas Savienības izveides varēja sasniegt valūtas jomā Eiropas integrācijā, bija Eiropas valūtas sistēma (EVS) ar starptautisku bezskaidras naudas vienību ekiju. Starpvalstu naudas kursa svārstība starp EVS valstīm bija parasta lieta, tāpat kā valūtas krīzes uzliesmojumi. Tik nepieciešamā monetārā stabilitāte bija vairāk sapnis nekā realitāte.

Māstrihtas lēmumi bija nozīmīgu starptautisku ekonomisku problēmu kompleksas risināšanas reāls piemērs.

3.2. Eiro ieviešanas pirmais etaps: sagatavošana

Vienota naudas sistēma prasīja rūpīgu īsti zinātnisku sagatavošanu. Zinātnieku grupas pētīja daudzus vienotās valūtas ieviešanas variantus, to plusus un mīnus, kamēr nonāca līdz kopējam lēmumam: vienota valūtas sistēma padziļinās integrāciju, vienota valūta jāievieš. Par to bija jāpārliecina politiķi. Eirooptimisti, gan ekonomisti, gan politiķi, veidoja demokrātisku vairākumu. Bija skaidrs – ar tautas balsošanu šo problēmu nevarēs atrisināt. Pārāk spēcīgi iedarbotos subjektīvais, psiholoģiskais faktors, ieraduma spēks, atziņa, ka labākais ir labā ienaidnieks. Vajadzēja argumentu spēku. To vislabāk spētu uztvert parlamenti un valdības. Dānijas tautas “nē”, pretēji valdības kategoriskajam “jā”, ir pārliecinošs piemērs iepriekš teiktajam.

Formāli pirmais etaps sākās 1990. gada 1. jūlijā. Raksturīgi, ka tas sākās pirms Māstrihtas lēmumu pieņemšanas un ratifikācijas. Argumentu spēks bija tik pārliecinošs, ka nebija šaubu, ka galotņu sanāksme pēc vispusīgām debatēm savu "par" nepārprotami teiks, ka ratifikācija nebūs sprungulis vienotās naudas sistēmas riteņos. Pirmā etapa galvenais uzdevums bija līdzināt ceļu brīvai starpvalstu kapitāla kustībai, novākt šķēršļus, kas nākotnē varētu traucēt pārejai uz vienotu valūtu. Tas prasīja laiku, banku vadītāju pārliecināšanu, vienotu kritēriju izstrādāšanu, daudzu naudas apgrozības un emisijas tīri tehnisku jautājumu atrisināšanu.

Faktiski pirmais etaps sākās krietni agrāk, kad speciālisti, pārliecinājuši politiķus, ķērās pie vienotas naudas sistēmas principiālu pamatu izstrādāšanas. Otrās pakāpes risinājumi sākās ar 1994. gada 1. janvāri. To var saukt par tiešo sagatavošanas etapu trešajai pakāpei. Bija jāveic daudz principiālu, būtisku un organizatorisko jautājumu. Galvenā problēma bija fiksētu stabilu nacionālo valūtu noteikšana pret 1 eiro. Tika dibināts Eiropas valūtas institūts (EVI) ar sēdekli Frankfurtē pie Mainas. Šis institūts bija vienotās valūtas sistēmas galvenais koordinators. Bija jāapstiprina vienotās valūtas nosaukums. Saglabāt ekiju (ECU) bija ne visai parocīgi. Bija vajadzīgs kaut kas vienkāršots, viegli uztverams. Piekrišanu guva nosaukums eiro. Šī vārda izcelsme ir no grieķu valodas, kur epsilons ar divām svītrām raksturo stabilitāti – €. Tā vienkāršais nosaukums pārstāv vienotās valūtas galveno mērķtiecību.

Tuvojoties trešajam etapam – eiro darbības pirmajam posmam, 1998. gadā Eiropas valūtas institūtu likvidē, jo tā uzdevumi ir izpildīti. Jāveido to valstu apvienība, kas sāks lietot eiro. Tā dibinās Eiropas valūtas ūnija (EVU), kas, sākoties trešajam etapam, veidos eirozonu. Tiek dibināta arī Eiropas Centrālā banka, turpmāk eiro emisijas centrs, eirozonas banku banka.

Trešais, pēdējais etaps garajā ceļā uz vienotu Eiropas Savienības valūtu sākās 1999. gada 1. janvārī. Pirmkārt, EVU valstis savā starpā un ar trešām valstīm, kas EVU neietilpst, piemēram Latviju, veica bezskaidras naudas norēķinus eiro. Kā apgrozības līdzeklis eiro maksājumos *in natura* vēl nefunkcionēja. Banku starpā eiro cirkulēja tikai dematerializētā formā, tika iemaksāts un izmaksāts, krājās norēķinu centru elektroniskajā atmiņā. Tā tas ilga trīs gadus, līdz kamēr 2002. gada 1. janvārī

eiro papīra naudas zīmēs un monētās sāk pildīt maksāšanas un uzkrāšanas līdzekļa funkciju mazumtirdzniecībā un maksas pakalpojumu sfērā.

Sākumā tika lemts, ka eiro un vecā nacionālā valūta paralēli funkcionēs līdz 2002. gada 30. jūnijam. Bankās, krājkasēs līdzšinējā nacionālā valūta automātiski pēc fiksētā kursa tika pārrēķināta eiro. Maksājot skaidrā nacionālā valūtā, atlikums bija jāizsniedz eiro. Algu, pensijas, sociālos pabalstus janvāra sākumā izmaksāja eiro, kas ātri pārņēma visu naudas apgrozību. To paredzot, eiro valstis, saskaņā ar savām tiesībām, divu naudas veidu paralēlo apgrozību samazināja uz diviem mēnešiem (līdz 2002. gada 28. februārim). Vienlaikus dažas bankas un krājkašes pieņēma savos kontos līdzšinējo valūtu, ko jau otrajā dienā varēja saņemt pēc fiksētā kursa kā eiro. Citas bankas un eirozonas dalībvalstu centrālās bankas, to filiāles nacionālo valūtu brīvi mainīja pret eiro. Katrā valstī bija savi noteikumi, cik nacionālās naudas varēja mainīt pret eiro. Vācijā brīvi bez naudas avota un personīgo dokumentu uzrādes varēja mainīt līdz 30 000 markām (precīzi 29 999 markas). Visās eirozonas valstīs tika veikti pasākumi, lai lielās summās eiro nepārvērstos kriminālā nauda, nenotiktu naudas "atmazgāšana". Tomēr šie pasākumi nebija efektīvi, jo nacionālo naudu varēja mainīt daudzkārt un vairākās vietās visā valstī. Arī pēc 2002. gada 1. marta nacionālo naudu varēja turpināt mainīt pret eiro centrālo banku vietējās filiālēs.

Kā jau atzīmēts, vērojot naudas apgrozību, ātro pāreju uz eiro, Nīderlande paziņoja, ka divu naudas veidu paralēlas apgrozības pēdējā diena būs 2002. gada 31. janvāris. Nīderlandei sekoja Īrija. 9. februārī Īrijas mārciņu vairs nepieņēma, vienīgā nauda bija eiro. 17. februārī eiro un tikai eiro pieņēma Francijā. Divu mēnešu izsludinātais termiņš, kad paralēli jāpieņem eiro un līdzšinējā nacionālā valūta, pārejās 9 valstīs netika mainīts. Tā beidzās eiro ieviešanas trešais etaps.

4. nodaļa

Eiropas monetārās ūnijas un Eiropas Centrālās bankas darbība

4.1. Kas var tikt uzņemts EVU?

Eiropas valūtas ūnija ir Eiropas Savienības veidojums. Tātad pirmais nosacījums uzņemšanai EVU ir ES pilntiesīga locekļa statuss. Mēs norādījām, ka uzņemšanai EVU nav nepieciešama tautas nobalsošana. Šādu nobalsošanu gan prasa iestāšanās Eiropas Savienībā. Veidojas situācija: ja esi pozitīvi nobalsojis par līdzdalību ES, tad esi principiāli piekritis iestājam EVU. Bet tas nenotiek automātiski. No 15 ES valstīm tikai 12 pagaidām veido eirozonu un ir EVU locekles. (Mēs jau minējām vairāku pundurvalstu piespiedu pāreju uz eiro). Dānija, Lielbritānija, Zviedrija pagaidām atturas no eiro ieviešanas. Starp šīm valstīm un EVU veidojas īpašas attiecības, ko dēvē par EVS II. Trīs valstu nacionālās valūtas kurss pret 1 eiro ir ierobežoti peldošs no 1% līdz 15%. Šāds kursa svārstību diapazons ir pietiekami plašs, lai operatīvi ievērotu valūtu pieprasījuma un piedāvājuma samēru.

12 valstu ekonomiskā brieduma pakāpe ir raibāka par dzeņa vēderu. Nevar likt vienlīdzības zīmi starp Vāciju un Portugāli, Franciju un Grieķiju. Starp citu, viena valūtas ūnija Eiropā pastāv jau sen: no 1921. gada tā ir Beļģijas un Luksemburgas franka ūnija. Ar Beļģijas franku varēja brīvi pirkt Luksemburgā, ar Luksemburgā emitēto franku Beļģijā. Kurša attiecība 1:1. Pārējām 10 valstīm ir savi specifiski valūtas kursi. Problēmu risināja šādi: tika izraudzīti 5 ekonomiski kritēriji, kuru ievērošana atvēra valstij EVU vārtus. Šie kritēriji ir šādi:

pirmkārt, valsts fiskālais deficīts nedrīkst pārsniegt 3% no iekšzemes kopprodukta;

otrkārt, valsts kopējais parāds (iekšējais un ārējais) nedrīkst pārsniegt 60% no iekšzemes kopprodukta;

treškārt, ilgtermiņa kredīta procentu likme nedrīkst pārsniegt vidējo likmi par 2%, kas ir trīs ES valstīm ar viszemākām kredīta procentu likmēm;

ceturtkārt, valstī divus gadus pirms iestāšanās pieteikuma EVU nedrīkst īstenot nacionālās valūtas devalvāciju; valūtas kursa svārstībām jābūt $\pm 2,25\%$ ietvaros (kādreizējais Eiropas valūtas sistēmas normatīvs);

piektkārt, inflācijas līmenis nedrīkst pārsniegt vairāk par 1,55% inflācijas vidējo līmeni, kas ir trijām ES valstīm ar viszemāko gada cenu pieaugumu.

ES valstis, iepriekš zinādamas EVU uzņemšanas kritērijus, daudz nopūlējās, lai tajos iekļautos. Panākumi neizpalika. 11 valstis 1998. gada nogalē iekļāvās minētos kritērijos un tika uzņemtas EVU. Kā redzam, šie kritēriji nav tieši saistīti ar IKP lielumu uz vienu iedzīvotāju, bet galvenokārt skar monetāros rādītājus, tātad kritērijus, kurus valsts ar piepūli spēj regulēt. Kā 12. valsts EVU sastāvā Grieķija darbojas no 2001. gada 1. janvāra.

4.2. Eiropas Centrālā banka, tās funkcijas

Eiropas monetārās ūnijas tiešais izpildorgāns ir Eiropas Centrālā banka (ECB). To dibina EMU valstis – locekļi. Eiropas Centrālā banka un EMU valstu centrālās bankas veido Eiropas Centrālo banku sistēmu (ECBS). Šinī sistēmā augstākais lēmumu pieņemšanas orgāns ir ECB padome, ko veido ECB direktorāts un EVU dalībvalstu centrālo banku prezidenti. Praktiskās vadības orgāns – direktorāts (prezidents, viceprezidents un četri par bankas galveno funkciju atbildīgie direktori). Tieši šīs grāmatas rakstīšanas periodā atlūgumu iesniedza ECB prezidents holandietis Vims Duisenbergs, nosaukts par “Mr. Euro”. Savu amatu līdzšinējais prezidents vēlas atstāt 2003. gada jūlijā. Motivācija – vecums. Viņa vārdi: “68 gadi ir respektabls vecums, lai dotos atpūtā: pietiekami ir pietiekami.” Tūlīt sākās cīņa starp Franciju un Vāciju par šo Eiropā varenākā banku bosa krēslu. Francijas pārstāvji norāda, ka Vācijai jau pietiek goda un varas, ka ECB sēdeklis ir Frankfurtē pie Mainas, spēcīgāko Eiropas banku vidū. Vācijas baņķieri norāda, ka

augstais postenis pienākas viņiem, jo Vācija ir spēcīgākā eirovalsts un visaktīvāk cīnījās par eirozonas izveidi un vienotās Eiropas valūtas ieviešanu. Kad grāmata nonāks pie lasītājiem, šis jautājums, iespējams, būs atrisināts. Nav izslēgts, ka kompromiss tiks panākts, izvēloties par ECB nākamo prezidentu kādas trešās valsts pārstāvi, kā tas ir bijis līdz šim. Direktorāta locekļus ieceļ ES Padome pēc ekonomikas un finansu ministru padomes ieteikuma.

Padomāts arī par lēmumu pieņemšanas mehānismu. Parasti ECB Padome lēmumus pieņem ar parastu balsu vairākumu. Katram Padomes loceklim ir viena balss. Ja "par" un "pret" balsu skaits sakrīt, izšķirošā ir prezidenta balss. Ir trīs izņēmumi no šīs "prastās" lēmumu pieņemšanas kārtības: *pirmkārt*, balsojums par ECB valūtas rezervēm; *otrkārt*, balsojums par kapitāla izlietojumu; *treškārt*, balsojums par peļņas izlietojumu. Šajos trīs gadījumos Padomē ietilpstošiem direktoriem balss tiesības ir liegtas. Balso tikai nacionālo centrālo banku prezidenti. Bet vieni ir līdztiesīgāki par citiem. Prezidentu balsu svars ir atkarīgs no attiecīgās valsts centrālās bankas īpatsvara 5 miljardu eiro ECB statūtu kapitālā. Savukārt šis īpatsvars ir tieši proporcionāls attiecīgās valsts IKP un iedzīvotāju skaitam, būtībā IKP lielumam uz vienu valsts iedzīvotāju. Šajā sakarībā Vācijas Bundesbankas prezidentam balsošanā ir vislielākais svars starp pārējiem EVU dalībvalstu amata brāļiem. Pārējie prezidenti par to nav sajūsmā. Paši gan tā lēmuši, bet "augļu novākšana" ir ar skābuma garšu.

Kādas ir Eiropas Centrālās bankas funkcijas? Saskaņā ar Māstrihtas lēmumiem šai bankai jāīsteno ES monetārā politika. Bet monetārā politika ir plašs un daudzšķautņains pienākumu loks. Galvenais ir nodrošināt visā eirozonā cenu stabilitāti. Tas cieši saistīts ar eiro emisijas problēmu. ECB ir visā eirozonā vienīgais banku orgāns, kam ir tiesības emitēt eiro papīra zīmes. Eiro monētas emitē EVU dalībvalstu centrālās bankas, bet monētu emisijas apjomu obligāti saskaņojot ar ECB. Eiropas Centrālās bankas direktorāts ir tieši atbildīgs, lai decentralizētas naudas politikas pasākumi, ko īsteno nacionālās bankas, nenonāktu pretrunā ar centralizētām naudas politikas vadlīnijām. Izvirzās jautājums, vai eiro emisija gan papīra naudas zīmēs, gan monētās ir vienīgais līdzeklis cenu stabilitātes nodrošināšanā, inflācijas nepieļaušana pēc principa $\lim \rightarrow 0$? Atbilde ir: "Nekādā gadījumā!" ECB direktoram ir tiesības lietot visu antiinflatorko līdzekļu gammu, ieskaitot procentu likmju regulēšanu.

Darbosies procentu likmju koridors, kura ietvaros ECB direktorāts procentu likmes var mainīt inflācijas apkarošanas nolūkā, normālas naudas aprites nodrošināšanai. Grūtības var rasties tāpēc, ka vienā EVU dalībvalstī naudas daudzums apgrozībā jāierobežo, citā – naudas daudzums jāpaplašina, nepieļaujot naudas badu. Ar vienotu procentu politiku šos pretējos uzdevumus atrisināt nevar. Runa var būt tikai par diferencētu pieeju katrai konkrētai dalībvalstij, ievērojot tās ekonomisko spēku, attīstības īpatnības (t. sk. inflācijas līmeni), rītdienas un pat parītdienas perspektīvu.

Māstrihtas lēmumi nosaka, ka ECB ir atbildīgs uzdevums pārvaldīt valūtas rezerves, ko EVU dalībvalstis nodevušas ECB, nepieļaujot šo rezervju samazināšanos. Līdz ar to Eiropas Centrālā banka uzrauga arī dalībvalstu maksājumu bilanci, sniedz rekomendācijas, kā nepieļaut tās deficītu.

Viena no ECB galvenajām funkcijām ir darījumi ar valūtu. Pastāv noteikta darba dalīšana starp ECB un ekonomikas un finansu ministru padomi valūtas politikas jomā. Eiropas Centrālā banka stāv dalībvalstu eiro nemainīgo fiksēto kursu stingrā sardzē, īsteno valūtas jomā taktiskus lēmumus, veic “melno” ikdienas darbu eirozonā.

Ekonomikas un finansu ministru padome īsteno Eiropas valūtas sistēmas II politiku. Nosaka “čūsku tunelī” ar ES dalībvalstīm, kas nav EVU locekļi. Pieļaujamie svārstīgie valūtas kursi pret eiro ir čūska, kas zināmos ietvaros var locīties (peldēt). Atstarpe starp tuneļa sienām ir valūtas kursa pieļaujamā svārstība. Ārpus tuneļa valūtas kurss pret eiro izsprukt nedrīkst. Minētās padomes uzdevums ir arī regulēt to valstu valūtu peldēšanu attiecībā pret eiro, kas nav ES locekļi. ASV un Japāna ES orgānam nepakļaujas, “peld” brīvi pret eiro, kā to nosaka pieprasījuma un piedāvājuma samērs. Ņemot vērā to, ka ASV un Japāna visaktīvāk tirgojas ar Vāciju, Frankfurtes valūtas biržas kurss veido ASV dolāra un Japānas jenas kursu pret eiro arī pasaules mērogā. Tomēr būtībā tā bija “netīra” šo valūtu peldēšana. Federālā rezerves sistēma un Japānas Centrālā banka, brīvi no EVU nosacījumiem, tomēr ar parastiem valūtas kursa regulēšanas ieročiem laiku pa laikam iedarbojas uz USD un jenas kursu peldēšanu pret eiro. Ieroču arsenālā ir gan procentu politika, gan baumu izplatīšana par izmaiņām valūtas politikā, gan valūtas intervence, gan citi parastie regulēšanas paņēmieni.

Bretonvudsas politika ar visai ierobežotām valūtas kursu svārstību iespējām tomēr neatkārtojās. Turklāt bija zaudēts valūtas kursa sakars ar stingri fiksētu zelta cenu dolāros.

4.3. Vai Eiropas Centrālā banka ir neatkarīga?

Valstu centrālo banku neatkarības pakāpe ir akūta problēma visās valstīs. Teorijas principiālā nostāja nosaka, ka centrālajai bankai jābūt neatkarīgai no valdības, parlamenta, politisko partiju lobistu iespaida. Vienlaikus centrālajām bankām ar savu monetārās politikas stratēģiju un taktiku ir jāveicina valsts tautsaimniecības efektīva attīstība, maksimāli jāierobežo inflācija, jācenšas mazināt valsts iekšējo un ārējo parādu. Saimniekošanas politikā un praksē katrā valstī ir sava centrālās bankas neatkarības pakāpe. Ir valstis, kur centrālā banka ir būtībā Ministru kabinetam pakļauts orgāns, kam monetārā jomā jāīsteno kabineta noteiktie uzdevumi. Šādās valstīs centrālās bankas padomes loceklis parasti ir finansu ministrs ar vai bez veto tiesībām. Ne mazums valstīs centrālās bankas prezidents ir Ministru kabineta loceklis, kam jāīsteno kabineta lēmumi. Atšķirīgas ir centrālās bankas attiecības ar parlamentu. Vienās valstīs centrālajai bankai regulāri jāatskaitās parlamentam, jāpilda tā rekomendācijas (vai arī lēmumi). Citās valstīs parlaments tikai ieceļ centrālās bankas prezidentu vai apstiprina tā padomi, bet bankas darbībā neiejaucas. Galējs piemērs centrālās bankas patstāvībā ir Latvijas Bankas tiesiskais statuss. Tā visās savās funkcijās ir pilnīgi patstāvīga, nekādas valsts politisko vai ekonomisko orgānu rekomendācijas tai nav jāklausa. Saītes ar parlamentu aprobežojas ar bankas prezidenta iecelšanu. Latvijas Bankai (LB) parlamentam nav jāatskaitās. Saeima nosaka algu Valsts prezidentam, bet LB prezidentam algu nosaka bankas padome. Lasītājs var nešaubīties, ka šī alga ir krietni augstāka nekā Valsts prezidenta alga. LB darbinieku algas rada tiem Eldorado cienīgus nosacījumus salīdzinājumā ar Latvijas iedzīvotāju ievērojamas daļas trūcīgajiem ienākumiem. Latvijas Bankas neatkarību var raksturot īsi: ko gribam, to darām. Varētu likties, ka šāda absolūtā neatkarība nosaka LB augstu atbildības pakāpi par visu Latvijas banku sistēmu. Praktiski viss ir otrādi: atbildības nekādas. Kad 1995. gadā komercbanku krīzes iespaidā 19 bankas cita pēc citas "izlidoja skurstenī", LB vadībai nenokrita ne mats no galvas. Radās iespaids, ka šie dižkungi ir Latvijas

tautsaimniecību graužošā procesa neitrāli novērotāji. LB prezidentam un viceprezidentam (kas ir tieši atbildīgi par komercbanku uzraudzību) trūka pilsoniskās drosmes iesniegt atlūgumu kā ierēdņiem, kas nav tikuši galā ar saviem pienākumiem.

Centrālo banku neatkarības problēma ir visai aktuāla ECB. No vienas puses, šai varenajai virsnacionālajai bankai vajadzētu būt neatkarīgam monetāram orgānam. Euro papīra zīmju emisija ir ECB prerogatīva. Neviena no eirozonas valdībām nedrīkst euro emisijā iejaukties, diktēt savas prasības Eiropas Centrālajai bankai. Arī procentu politikā ECB ir neatkarīga. No otras puses, kā jau norādījām, ECB ir EVU izpildorgāns. ECB jāīsteno ES monetārā politika un no šī viedokļa tā ir pakļauta EVU lēmumiem. Neaizmirsīsim, ka ECB augstākais lēmumu pieņemšanas orgāns ir Eiropas Centrālās bankas padome, kas sastāv no bankas direktoriem un visu EVU dalībvalstu centrālo banku prezidentiem. Bez lobisma šeit neiztikt. Kas ieceļ ECB vadību? Visu EVU dalībvalstu ekonomikas un finansu ministru padome. Tā ir viena no ECB atkarības saitēm. Turklāt minētā padome koordinē euro valūtas kursu ar valstīm, kas neietilpst EVU. Vēl viens nosacījums ECB patstāvības ierobežošanā. Eiropas Centrālo banku var izsaukt atskaitīties Eiropas parlamentā. Tā ir vēl viena atkarības saite.

Banku speciālisti gan norāda, ka saskaņā ar Māstrihtas līgumu ECB un nacionālās emisijas bankas ir pilnīgi neatkarīgas no EVU dalībvalstu nacionālo iestāžu norādījumiem. ECB direktorus neatkarības nolūkos ieceļ uz astoņiem gadiem. Nacionālo centrālo banku prezidentu uz pieciem gadiem. Pirmos otrreiz iecelt nedrīkst, bet šis aizliegums neatiecas uz nacionālo centrālo banku vadību. Arī tas, ka Eiropas Centrālās bankas statūti ir Māstrihtas līguma sastāvdaļa un līdz ar to tos var mainīt tikai ar dalībvalstu vienbalsīgu lēmumu, nebūt nav arguments, kas nosaka ECB neatkarību. Liekas, ka banku speciālisti pārspīlē. Reklamē vēlamo par īstenību. Ja ECB sāks patstāvīgi rīkoties, ignorējot EVU monetāro politiku, ekonomikas un finansu ministru padomes lēmumus, konflikts kļūs neizbēgams un ECB galu galā būs jāpakļaujas ES, praktiski EVU monetārajai politikai. Eiropas Centrālā banka ir īpatnējs divdabis, kas apvieno atkarību un neatkarību. Tā ir atkarīga no ES un EVU monetārās politikas vadlīnijām. Praktiskajā ikdienas darbībā, t. sk. euro emisijas jomā Eiropas Centrālā banka ir pilnīgi neatkarīga, tai jābūt cietai kā klints pret atsevišķu dalībvalstu spiedienu.

5. nodaļa

Nacionālo valūtu maiņas kurss pret eiro

Problēmai ir vairāki aspekti. Pirmais aspekts: EVU locekļu nacionālo naudas vienību fiksētais maiņas kurss pret 1 eiro. Otrais aspekts: ES locekļu, bet ne EVU dalībvalstu nacionālās valūtas kurss pret eiro. Trešais aspekts: USD kurss pret eiro. Ceturtais aspekts: zelta cena eiro.

5.1. EVU locekļu nacionālās naudas apmaiņas attiecībā pret 1 eiro

Nezinātāji domā, ka eiro visās 12 EVU dalībvalstīs ir viena pirktspējas paritāte, ka nacionālās naudas maiņas kurss pret 1 eiro ir tā veidots, ka visā eirozonā cenas eiro ir vienādas. Tā ir rupja maldīšanās, aplams priekšstats par eirozonas realitātēm. Katrai eirozonas valstij ir sava cenu sistēma, kas atspoguļo darba ražīguma līmeni, tehnikas un tehnoloģijas brieduma pakāpi, iekšējo ražošanas struktūru, ārējo sakaru īpatnības, vidējo ienākumu līmeni, iekšējo un ārējo parādu nastu, inflācijas pakāpi, sociālās aprūpes sistēmu un līmeni un virkni citu nozīmīgu sociāli ekonomisko rādītāju. Nacionālās valūtas apmaiņas attiecību pret 1 eiro būtiskās atšķirības izlīdzināt 12 valstīs, bet nākotnē līdz pat 25 valstīs ir utopiska vēlme. Katrai EVU dalībvalstij ir **savs** specifisks nacionālās apmaiņas kurss pret 1 eiro, kas saglabā esošās atšķirības un izveidojušos makroekonomisko stabilitāti. Apmaiņas kursam nav jāpieļauj cenu inflatorisks kāpums, turklāt jāierobežo gan pieprasījuma, gan ražošanas izmaksu inflācija. Tāpat apmaiņas kursam nav jābūt nodokļu kāpuma katalizatoram, budžeta deficīta sekmētājam, sociālās aprūpes mazinātājam. Iepriekš jau bija veidojies nacionālo valūtu kurss pret eku, kas zināmā laika periodā varēja būt pat stabils. Tikai jāievēro, ka ekijs bija "groza valūta", bet eiro tāds nekādā gadījumā nebija. Pret eiro bija arī tehniska rakstura prasības – iespēja izmantot monētas automātos, kuru dažādība un skaits ir ievērojams lielums un ērts pirkšanas ierocis.

Vajadzēja veikt ļoti vispusīgu pētniecisku darbu, lai izpildītu obligātās prasības pret eiro. Nedrīkstēja arī vilcināties, jo 1999. gada 1. janvārī stingri fiksētam nacionālās naudas vienības kursam bija jāsāk reāli darboties. Tāpēc plašais sagatavošanas darbs tika pabeigts 1998. gadā un EVU apstiprināja katras eirozonas valsts nacionālās valūtas stingri fiksētu kursu pret 1 eiro. Konceptuāli šīs apmaiņas attiecības jau bija sagatavojis Eiropas monetārais institūts. Nacionālās valūtas kursu pret 1 eiro akceptēja visu to valstu centrālo banku prezidenti, kas apņēmas pāriet uz eiro un atteikties no savas līdzšinējās nacionālās naudas.

5.1. tabula

Pārreķināšanas kursi pret 1 eiro

Nacionālās naudas nosaukums	Pārreķināšanas kurss	Nacionālās valūtas vienība pēc pārreķina eiro	Pārreķināšanas kurss pret 1 eiro attiecībā pret vācu markas pārreķināšanas kursu
Vācu marka	1,95583	0,51	1,00
Francijas franks	6,55957	0,15	3,35
Beļģijas franks	40,3399	0,02	20,62
Luksemburgas franks	40,3399	0,02	20,62
Nīderlandes guldenis	2,20371	0,45	1,12
Itālijas lira	1936,27	0,0005	990,0
Austrijas šiliņš	13,7603	0,07	7,04
Somijas marka	5,94573	0,17	3,04
Īrijas mārciņa	0,787564	1,27	0,40
Spānijas peseta	166,386	0,006	85,07
Portugāles eskudo	200,482	0,005	102,50
Grieķijas drahma	340,750	0,003	174,22

Šo visai atšķirīgo stingri fiksēto kursu dziļākais pamats – reālās tirgus attiecības visā savā pilnībā. Viss, kas agrāk bija nacionālajā valūtā, tagad pēc šī kursa, ievērojot noapaļojumu, tiek pārvērsts eiro un centos (1eiro – 100 centu). Preču vērtīgums paliek nemainīgs. Viss no cenām, algām,

nodokļiem līdz vērtspapīriem, jebkura veida investīcijām no 2002. gada 1. janvāra tiek rēķināts eirozonas valstīs vienotā valūtā eiro.

Formāli neviens no tā nav ne ieguvis, ne zaudējis. Daži piemēri: Francijā prece A maksāja 70,80 frankus; apmainot pret eiro, jaunā cena līdzinājās 10,79 eiro; noapaļojot uz augšu – 10,80 eiro; Spānijā preces B cena bija 500 pesetu; pārejot uz eiro, tās cena līdzinājās 3,005 eiro; noapaļojot uz leju – 3,00 eiro. Dažkārt ērtības pēc cenas eiro nākas pazemināt vai celt. Tā Vācijā avīze "Bild" visā valstī maksāja 0,80 markas. No 2002. gada 1. janvāra tās cenai bija jābūt precīzi 0,409 eiro; noapaļojot uz augšu – 0,41 eiro (41 cents). Jaunā cena visai neparocīga – tāpēc to noteica 0,40 eiro (40 centi). Šādas novirzes uz augšu un leju, pārrēķinot cenas pēc stingri fiksētā maiņas kursa pret 1 eiro, bija raksturīgas precēm, ko pārdod automātos, transporta biļetēm utt. Ja viscaur stingri ievērotu fiksētās maiņas attiecības, būtu jāatsakās no automātiem un transports sapītos monētu maiņas grūtībās. Par patvaļīgu cenu paaugstināšanu eiro sk. 25. lpp.

5.2. Preču cenu atšķirības eirozonas valstīs

5.1. tabulā mēs redzam visai būtiskas atšķirības nacionālās valūtas maiņas attiecībās pret 1 eiro, kas atsevišķās valstīs, piemēram, Portugālē, Grieķijā, it sevišķi Itālijā pārsniedz pret EVU vadošo valūtu, proti, vācu marku 100 reizes. Vai tas nozīmē, ka tāda ir arī cenu difference? Nebūt nē! Mēs jau norādījām, kādi faktori valstīs nosaka cenu līmeni, ievērojot tirgus noteicošo lomu – pieprasījuma un piedāvājuma samēru. Eirozonā veidojas visai raiba aina, kas no pirmā acu uzmetiena runā pretī tīri monetārai loģikai. Tā ir preces, kas vislētākās ir Vācijā ar tās relatīvi dārgo valūtu, bet visdārgākās Itālijā ar tās lēto valūtu. Agrāk (līdz 2002. gada 1. janvārim) šīm atšķirībām bija grūti izsekot ierindas tūristam, jo kādas svešas valsts cena bija jākonvertē "savā valūtā". Ja valūtu kursi mainījās, cenu atšķirības bija kā miglā tītas. Saprotais, profesionālie šoppinga vīri un sievas ar skaitīkli rokās cenu atšķirības valstīs labi pārzināja, zināja, kur kas ir lētāk, kur dārgāk, un uz to bāzēja savus iepirkumus un pārdevumus konkrētās valstīs. Pārejot uz eiro, katrs eirozonā skaidri bez jebkādam grūtībām redz, kur kas ir lēts, kur dārgs vienotā eiro izteiksmē. Pastāvot pārvietošanās brīvībai, katrs pircējs var

izvēlēties, kur ko pirkt. Tikai nav jāaizmirst transporta izmaksas. Šāda elementāra cenu salīdzināmība veicinās konkurenci un, dzenoties pēc pircēja, pazeminās noteiktu preču cenas. Mēs jau iepazīstinājām lasītāju ar cenu diferenci pa 8 eirozonas valstīm kokakolai un lielajam hamburgeram (sk. 12. lpp.). Šodien, kad eirozonā nacionālās valūtas aizgājušas nebūtībā, mums ir iespēja lasītājam sniegt cenas krietni plašākam preču lokam tieši salīdzināmās eiro cenās.

Alu un ziepes visizdevīgāk pirkt Vācijā, salami – Austrijā, vietējās telefonsarunas vislētākās ir Holandē utt. Visvairāk zemāko cenu – Grieķijā, Portugālē (valstis ar viszemāko IKP uz vienu iedzīvotāju un zemāko vidējo darba algu eirozonā). Visdārgākās zemes ir Īrija, Somija. Eirooptimisti pareģo, ka sākot ar 2003. gadu, cenu konkurence pazeminās cenas visā eirozonā, kāpinās pieprasījumu, palielinās IKP uz vienu iedzīvotāju, mazinās eirozonas lielāko bēdu – bezdarbu. Vēlreiz atkārtosim: galvenais eirozonas valstu augšupejas faktors ir investīcijas jaunākajā tehnoloģijā, lai cik pretrunīga arī būtu investīciju iedarbība uz bezdarba līmeni.

Nacionālo valūtu pāreja uz eiro notika preču saimniecības pasaulē neizdevīgā laika posmā. Eksperti runā par pārāk zemiem attīstības tempiem, stagnāciju, pat recesiju, analizē, vai gaidāma pasaules kārtējā ekonomiskā krīze. Lokomotīve EVU dalībvalstīs pārejai uz eiro bija nepārprotami ekonomiski spēcīgākā valsts Vācija. Bet tieši Vācijas ekonomika 2001. gadā, sevišķi tā beigu posmā sāka nopietni klibot. IKP pieaugums šinī gadā bija tikai 0,6% (nepārprotama stagnācija) ar inflācijas rekordlīmeni. Tas vājināja eiro pozitīvo iedarbību Vācijas tautsaimniecībā. Daži analītiķi mēģināja Vācijas mīdīšanos uz vietas sasaistīt ar terora akta sekām ASV 2001. gada 11. septembrī. Mazinājās Vācijas eksports uz ASV, saruka tūrisma plūsma uz Ziemeļameriku, aerolīnijas bija spiestas samazināt reisu skaitu, pēc ķēdes reakcijas principa sašaurinājās citas nozares. Valdība optimistiski sola ātrāku augšupeju vācu ekonomikai 2002. gada otrajā pusē. Savās prognozēs uzmanīgie eksperti ātrākus attīstības tempus pareģo tikai 2003. gadā. Daudzi prognozētāji (saprotams, eirooptimisti) apgalvo, ka eiro būšot tikpat stiprs, tikpat stabils kā nesenajā pagātnē vācu marka. Eiro pret ASV dolāru sāk rādīt “stingrus zobus”. Raksturīga tendence – eiro kurss pret USD ceļas.

Cenu salīdzinājums eiro EVU valstīs¹

Eirovalstis		Vācija	Austrija	Francija	Holande	Itālija	Luksemburga	Beļģija	Grieķija	Spānija	Portugāle	Irija	Somija
Preces													
Baltmaize, 500 g		1,84	1,59	1,30	0,90	1,09	1,02	1,09	1,43	1,01	0,61	0,76	2,06
Rīsi, 1 kg		2,19	1,85	2,35	1,71	2,05	1,57	1,40	1,79	1,72	1,40	2,09	2,92
Spageti, 500 g		0,94	1,13	0,83	0,91	0,70	0,91	1,07	0,46	0,70	0,53	0,98	1,11
Siers, a.l., 250 g		1,75	1,81	1,69	2,79	1,53	2,26	1,70	2,43	2,30	3,42	1,78	2,34
Salami, 100 g		1,84	0,68	1,35	1,77	2,32	1,86	2,28	0,84	0,84	3,42	1,24	1,92
"Kellogs cornflakes", 375 g		1,92	2,17	1,56	1,40	2,11	1,46	1,65	2,02	1,55	2,42	1,54	1,83
Tomāti, tētiākie, 1 kg		2,44	1,87	2,34	2,98	2,29	2,43	2,45	1,33	1,48	2,03	2,27	2,51
Salāti		1,66	1,25	1,89	1,40	1,22	1,77	1,77	0,56	1,44	1,03	1,20	1,47
Ananasi		4,30	3,63	3,04	2,72	4,85	2,95	2,45	n.v.	4,04	5,01	2,53	1,78
"Coca-cola", 0,33 l		0,36	0,43	0,36	0,44	0,45	0,42	0,45	0,41	0,32	0,39	0,56	1,20
"Marlboro", sarkanā iepak., 20 gab.		2,99	3,20	3,48	3,10	3,00	2,60	3,20	2,35	2,36	2,03	4,93	4,00
Alus, parastais, 0,5 l		0,58	0,99	0,93	0,87	1,18	0,73	0,90	0,87	0,82	0,81	1,73	2,79
Pupiņu kafija, 500 g		3,97	3,61	4,33	3,12	4,22	3,44	4,46	3,40	2,67	4,45	8,03	2,72
"Big Mak" "Mc Donalds"		2,65	2,50	3,00	2,60	2,35	3,10	2,95	2,15	2,50	2,45	2,54	2,90
"Mars", šokolāde, 58 g		0,66	0,74	0,82	0,68	0,99	0,65	0,65	0,59	0,78	0,71	0,70	0,98
"Levis" džinsi, 1 gab.		68,08	62,35	70,67	66,55	53,37	74,28	74,29	62,33	67,07	62,76	61,36	67,29
Ziņas, 1 gab.		0,63	0,86	0,69	0,69	0,70	0,87	0,89	0,64	0,99	0,78	0,78	0,99
El. spuldze, 1 gab.		0,57	0,61	0,38	0,65	0,86	0,69	0,71	0,65	0,64	0,49	0,95	0,82
Vietēja telefonsaruna, 1 min.		0,06	0,06	0,10	0,03	0,08	0,12	0,10	0,03	0,08	0,12	0,06	0,11
Pastmarka, 1 gab.		0,56	0,51	0,41	0,39	0,41	0,45	0,42	0,38	0,24	0,28	0,38	0,50
Benzīns, bez svina, 1 l		0,96	0,77	1,01	1,13	0,99	0,74	0,97	0,68	0,76	0,86	0,79	0,98

■ – viszīmākās cenas EVU dalībvalstīs, ■ – visaugstākās cenas EVU dalībvalstīs

¹ BILD, 2002. g. 11.02.

5.3. Eiro peldošais kurss attiecībā pret USD

Valūtas pasaules līderis un elks ir un paliek ASV dolārs. Eiro ieņem tikai otro pozīciju, un sāncensība starp abām valūtām tiek droši prognozēta. Kādā virzienā ies attīstība? Pastāvot peldošiem kursiem starp minētajām valūtām, eiro kurss pret USD varēja gan celties, gan kristies. Viss atkarīgs no pieprasījuma un piedāvājuma samēra, no ekonomiskās, tehnoloģiskās attīstības pakāpes.

Nosakot eirozonas dalībvalstu stingru nacionālās naudas vienības kursu pret vienu eiro, tika lēsts, ka no 1999. gada 1. janvāra vajadzēja svārstīties ap 1,1789 USD pret 1 eiro. Bet te vietā krievu paruna "gludi bija uz papīra, bet aizmirsa par gravām". Kad dolāra kurss sāka celties, eiro kurss kritās. Un otrādi: cēlās eiro kurss, kritās USD kurss. Un tā kā pa vilņiem: uz augšu, uz leju, uz augšu, uz leju. 1999. gada janvārī vidējais USD kurss pret 1 eiro bija 1,1608, februārī 1 eiro = 1,1208 USD, martā 1 eiro = 1,0883 USD. Šie vidējie mēneša kursi veidojās pa dienām, kursam pieaugot un krītot.

Kursu svārstības īstenojās arī vidēji pa mēnešiem. Tā 1999. gada jūlijā 1 eiro kurss no 1,0353 USD kritās augustā līdz 1,0531 USD, lai nākamā mēnesī celtos līdz 1,0501 USD. Oktobrī 1 eiro kurss kritās līdz 1,0706 USD, lai novembrī celtos līdz 1,0338 USD, decembrī līdz 1,0110 USD¹. Tādas svārstības vērojamas visos turpmākajos gados ar kopējo eiro krišanās tendenci līdz 0,8833 USD 2002. gada janvārī. Mēs līdz šim minējam 1 eiro kursa svārstības pret USD vidēji mēnesī atkarībā no pieprasījuma un piedāvājuma izmaiņām. Bet kursa svārstības notiek ne tikai ik stundu, bet ik brīdi. Dažādi valūtas eiro/USD izmaiņas kursi notiek starptautiskajā starpbanku tirgū, kas aptver 100 lielākās un varenākās bankas. Uztvert un apstrādāt nemitīgās (brīžiem sekundēs) kursa izmaiņas šinī lielajā banku kopā Vācijas Bundesbanka nespēj. Tās statistiskais izdevums sniedz 1 eiro kursa izmaiņas pret ASV dolāru pusstundas intervālā. Piemēra pēc sniegsim kursa eiro/USD izmaiņas ik pusstundu 2001. gada septembrī.

¹ Deutsche Bundesbank Monatsbericht, 2002. g. februārī, 74. lpp.

5.3. *tabula*

Eiuro/USD valūtas kursi dienas laikā¹
1 eiuro = x USD

Datums	Laika intervāli								
	8.30	9.00	9.30	10.00	10.30	11.00	11.30	12.00	
2001. gada septembris									
3.	0,9098	0,9097	0,9087	0,9086	0,9082	0,9087	0,9087	0,9074	
4.	0,9004	0,9001	0,8999	0,8989	0,8971	0,8976	0,8974	0,8982	
5.	0,8873	0,8880	0,8884	0,8867	0,8876	0,8870	0,8873	0,8865	
6.	0,8858	0,8865	0,8826	0,8834	0,8837	0,8867	0,8873	0,8860	
7.	0,8943	0,8940	0,8940	0,8933	0,8939	0,8944	0,8937	0,8940	
10.	0,9036	0,9048	0,9042	0,9042	0,9039	0,9033	0,9033	0,9034	
...									
26.	0,9227	0,9227	0,9223	0,9230	0,9223	0,9218	0,9207	0,9226	
27.	0,9181	0,9186	0,9201	0,9208	0,9208	0,9233	0,9215	0,9211	
28.	0,9148	0,9135	0,9133	0,9145	0,9149	0,9160	0,9158	0,9169	
	12.30	13.00	13.30	14.00	14.30	15.00	15.30	16.00	16.30
3.	0,9073	0,9070	0,9067	0,9073	0,9071	0,9067	0,9066	0,9070	0,9066
4.	0,8969	0,8971	0,8980	0,8974	0,8970	0,8989	0,8990	0,8983	0,8933
5.	0,8864	0,8899	0,8902	0,8887	0,8886	0,8883	0,8883	0,8874	0,8851
6.	0,8868	0,8872	0,8847	0,8852	0,8852	0,8859	0,8867	0,8884	0,8877
7.	0,9056	0,8954	0,9042	0,8842	0,9015	0,9041	0,9024	0,9008	0,8888
10.	0,8976	0,9046	0,8973	0,9034	0,8958	0,9019	0,9020	0,9006	0,9035
...									
26.	0,9224	0,9221	0,9221	0,9223	0,9215	0,9207	0,9200	0,9206	0,9211
27.	0,9209	0,9206	0,9209	0,9206	0,9200	0,9180	0,9170	0,9176	0,9185
28.	0,9165	0,9167	0,9152	0,9142	0,9135	0,9134	0,9136	0,9125	0,9106

¹ Devisen Kursstatistik, Deutsche Bundesbank, Oktober 2001, 18. lpp.

Dārgo lasītāj! Uzmanīgi ieskaties 5.3. tabulā. Un kaut arī pusstundas intervālu kursi ir tikai 30 minūšu vai pat dažu sekunžu vidējie kursi, mēs gūstam labu priekšstatu par USD "peldēšanu" pret 1 eiro Starptautiskajā starpbanku tirgū. Izmaiņas visbiežāk skar ceturto un trešo zīmi aiz komata (tūkstošdaļas vai simtdaļas no ASV centa). Brīžiem mainās visi cipari aiz komata, gan kursam pieaugot, gan krītoties. Septembrī visaugstākais dolāra kurss pret 1 eiro bija 26. datumā 10⁰⁰ no rīta.

Mēs jau minējām Eiropas Centrālās bankas t.s. referenckursu jeb oficiālo kursu 1 eiro pret USD. 2002. gada janvārī vidēji tas līdzinājās 0,8833. Frankfurtes valūtas biržā februārī kursa svārstības bija nelielas. 2002. gada 1. februārī dienas vidējais 1 eiro kurss līdzinājās 0,8631 USD. Mēneša pēdējā dienā šis vidējais kurss bija 0,8648 USD, t.i., par 2 procentu simtdaļām augtāks nekā mēneša sākumā. Gan no 15. februāra līdz 25. februārim 1 eiro kurss pret USD nedaudz kāpa uz augšu, sasniedzot augstāko vidējo līmeni 0,8755 USD 22. februārī. Marta sākumā 1 eiro kurss mainījās maz. No 6. marta pret mēneša sākumu 1 eiro kurss pieauga par 1%. Neliels pieaugums turpinājās līdz 11. martam (1 eiro – 0,8978), lai jau 12. martā kristos līdz vidēji 0,8744 USD, kas ir augstāks par mēneša sākumu par 1,007%. Pret 1999. gada 4. janvāri eiro kurss pret USD pazeminājās 2002. gada 12. martā par 25,83%. Tāds ir eiro/USD pieprasījuma un piedāvājuma rezultāts. Dolāra pozīcija nostiprinājās, eiro – novājinājās. Eirooptimistu sapnis, ka eiro atņems spēku ASV dolāram, nepiepildījās. To apstiprina arī Frankfurtes valūtas biržas eiro kursi 2002. gada maija nogalē pirms redakcijas slēgšanas. Tā 24. aprīlī Frankfurtes biržas vērtspapīru kursu rādītājs DAX līdzinājās 5160,4, 1 USD = 1,1249 eiro. 25. aprīlī aina būtiski mainās. DAX slīd uz leju par 105,73 punktiem un līdzinās 5054,41, USD krītas līdz 1,1152 eiro jeb par 3%. Maijā USD svārstīgā kursa krišanās tendence pret eiro pastiprinās. 28. maijā DAX noslīd līdz 4911, 1 USD = 1,0796 eiro. 24. aprīlī eiro kursa kāpums pret USD jau līdzinās 4%. Šī tendence atspoguļo daudzu faktoru iedarbību ASV dolāra un eiro pieprasījuma un piedāvājuma jomā. Pēdējie dati pirms redakcijas slēgšanas 26. jūnijā: DAX – 103,92, dolārs krīt no 1,0299 līdz 1,0088 eiro. Eiro gandrīz nolīdzinājies ar USD (0,9913).

Pēc Frankfurtes biržas kotējuma attiecinot USD pret eiro, rodas maldīga ilūzija, ka eiro kurss slīd uz leju, bet dolārs kāpj uz augšu. Lai spriestu, vai eiro pret dolāru nostiprinās vai novājinās, jāreķina eiro kurss pret USD. Tā 2002. gada 30. maijā Frankfurtes birža sniedz ASV dolāra kursu pret eiro – 1,0676.

Pret iepriekšējo dienu tas liekas kā eiro kritums (1,0745). Bet, izdalot 1 ar šiem kursiem, iegūstam eiro kursu dolāros, proti, 29. maijā 0,9307 USD, 30. maijā – 0,9367 USD. Te jau aina ir pretēja: eiro kurss pret dolāru kāpj. 31. maijā dolāra kurss pret eiro krītas līdz 1,0654. Toties pret dolāru ceļas līdz 0,9386. Neskatoties uz to, ka eirozonas valstu IKP pieaug visai pieticīgi, eiro pret dolāru brīvā peldējumā nostiprinās, eiro autoritāte un kurss aug gada laikā (no 06. 2001. līdz 06. 2002.) 1,11 reizes.

5.4. tabula

Eiro vērtīgums ASV dolāros¹ (mēneša vidējie rādītāji)

1999.06.	2000.01.	2000.06.	2001.01.	2001.06.	2002.01.	2002.06.
1,0388	1,0296	0,953	0,9573	0,8504	0,8922	0,9433

5.4. Faktori, kas noteica eiro kursa celšanos pret USD 2002. gadā

Vēlreiz atgādināsim: eiro kurss pret dolāru atrodas peldēšanas režīmā, tātad atkarīgs no valūtu pieprasījuma un piedāvājuma samēra gan valūtu biržās, gan pasaules lielbanku tirgū.

Pirmkārt, nēnoteiktas ASV ekonomikas attīstības perspektīvas, makroekonomisko rādītāju svārstības uz augšu un leju, vairāku amerikāņu lielfirmu paziņojums, ka gaidāmie finansu rezultāti būs sliktāki, nekā sākotnēji prognozēts, nebūt nevilināja investorus ieguldīt līdzekļus ASV ekonomikā, tātad mazināja pieprasījumu attiecībā pret dolāriem.

¹ Telerate BRIDGE company

Otrkārt, 2001. gada 11. septembra terora akti ASV, nemitīga terora spriedze Izraēlā pagrieza tūrisma straumi no ASV un Izraēlas daļēji uz Eiropu. Lidojumu skaits uz ASV samazinājās par 21%. Tas nozīmēja, ka pieprasījums attiecībā pret ASV dolāriem kritās, pret eiro cēlās.

Treškārt, eirozonas valstis, neskatoties uz visai pieticīgiem attīstības soļiem, centās aktivizēt savu eksportu, kas apmaksājams eiro. Pieprasījums pēc eiro ceļas.

Ceturtkārt, sava loma valūtas kursu noteikšanā ir naftas cenu kāpumam. To noteica OPEC savtīgā rīcība, ierobežojot naftas ieguvu. Arī Tuvo Austrumu konflikts nevarēja neiespaidot naftas cenu. Īpaša "kara prēmija" pēc ekspertu vērtējuma paaugstināja šīs cenas no 2 līdz 5 ASV dolāriem par barelu. Augstas naftas cenas un lēnie pasaules ekonomikas attīstības tempi mazina naftas patēriņu. Sekas: krītas pieprasījums attiecībā pret USD, kas izmaina attiecību starp dolāru un eiro par labu eiro. Perspektīva: vēl 2002. gada otrajā pusgadā eiro kurss var pārsniegt USD kursu.

5.5. Kā izmainījās eiro kurss pret to valstu nacionālajām valūtām, kas ir ES locekļi, bet nav EVU dalībvalstis

Runa ir par eiro kursu pret Lielbritānijas mārciņu, Dānijas kronu, Zviedrijas kronu. Ieskatīsimies 5.5. tabulā.

5.5. tabula

Eiro/DKK, eiro/SEK, eiro/GBP vidējie kursi¹

Gadi \ Kursi	eiro/DKK	eiro/SEK	eiro/GBP
1999	7,4355	8,8075	0,6587
2000	7,4338	8,4452	0,6094
2001	7,4521	9,2551	0,6218
2002. g. janvāris	7,4329	9,2275	0,6165

¹ Deutsche Bundesbank. Monatsbericht, 2002. g. februārī, 74. lpp.

5.5. tabula liecina, ka eiro kursa svārstības nav lielas. Speciālā vienošanās paredz nevis brīvu, bet ierobežotu peldēšanu, t.s. EVS II, EVS I pirmseiro sistēmas turpinājumu, kad EVS centrālajām bankām bija jā rūpējas, lai "čūska" (valūtas kurss) neizlec no "tuneļa". Kā jau atzīmējām, "tunelis" valstīm ir dažāda platuma. Tā 1 eiro kā pamatkurss tika pielīdzināts 7,46038 Dānijas kronām, bet svārstību "tuneļa" platums $\pm 2,25\%$ no pamatkursa. Tas nozīmēja, ka 1 eiro/Dānijas kronas augstākais kurss nedrīkstēja pārsniegt 7,62824, zemākais kurss 7,29252 eiro. 5.5. tabula rāda, ka trijos gados 1 eiro kursam pret Dānijas kronu bija neliela lejupslīdes tendence.

Vislabākā situācijā ir Zviedrijas krona. Tai pret 1 eiro ir augstāks sākumkurss un neliela augšupejas tendence. Pretēji Zviedrijas kronai Lielbritānijas sterliņu mārciņa, ievērojot tās iekšējo attīstību 1999. gadā pret 1 eiro, sāka ar relatīvi augstu kursu, ko svārstībās uz leju un augšu pa gadiem zaudēja. 1 eiro kurss pret Lielbritānijas sterliņu mārciņu uzrāda nepārprotamu lejupslīdes tendenci.

Starptautiskajai tirdzniecībai sava nozīme ir 1 eiro brīvi peldošais kurss pret Japānas jenu. Recesijas parādības Japānas ekonomikā, grūtības eksportā 1 eiro pret 121,22 jenām 1999. gadā lika noslīdēt līdz 99,47 jenām ($-17,9\%$) 2000. gadā, tad 2001. gadā mazliet celties līdz 108,68 jenām ($-10,4\%$ pret 1999. gada kursu un $+9,3\%$, salīdzinot ar 2000. gada kursu. 2002. gadā, konjunktūrai Japānā uzlabojoties, 1 eiro = 117,12 jenas, tātad gandrīz sāk atgriezties līdz 1999. gada līmenim. Japānas turpmākie panākumi vai neveiksmes atsevišķi ārējās tirdzniecības jomā pēc valūtu pieprasījuma un piedāvājuma samēra noteiks 1 eiro kursu jenās 2002. un turpmākiem gadiem.

5.6. Zelts un eiro

Gadusimteniem zelts bija visstabilākā, visdrošākā nauda. Pastāvot zelta monētu standartam, noteikts zelta svara daudzums bija konkrētās valsts cenu mērogs. Pirmais pasaules karš, tā ekonomiskās sekas sagrāva zelta monētu standartu. 1929.–1933. gada vispasaules ekonomiskā krīze un gatavošanās Otrajam pasaules karam lāgā neļāva atjaunoties zelta standartam.

Pēc Otrā pasaules kara ar ASV dolāra starpniecību atjaunojās zelta standarta paveids – zelta–dolāra standarts. Zeltam tika noteikta fiksēta cena – 35 USD par 1 zelta unci (31,1 g). 1 USD līdzinājās 0,89 g tīrā zelta. Pasaules valūtām bija fiksēts kurss pret ASV dolāru un pēc dolāra tika noteikts to cenu mērogs zeltā. Valūtu kursu svārstības bija visai ierobežotas. Nespējot tās ievērot, konkrētā valūta bija jārevalvē vai jādevalvē. Sistēmu, kuru nokristīja par Bretonvudsas sistēmu, bija pirmā organizētā valūtas sistēma, kuru vēl apkalpoja Starptautiskais Valūtas fonds (SVF) un Pasaules banka (PB).

Bretonvudsas darbības pirmajam posmam (1947.–1956. g.) bija raksturīgs dolāru bads un zelta (praktiski ASV dolāra) diktāts. Otrais posms (1957.–1973. g.) ievadīja dolāra augošo pārsātināšanu, sagrāva fiksētos kursus, izraisīja valūtas drudžus, masveida spekulāciju un noteica divkārtīgu dolāra devalvāciju. Bretonvudsas sistēma cieta krahu.

1976. gadā Jamaikas salā sanāca Starptautiskā Valūtas fonda kopsapulce un uz Bretonvudsas sistēmas lauskām mēģināja veidot jaunu sistēmu – Jamaikas sistēmu. Tā uzsāka savu darbību 1978. gada 1. aprīlī. Šai jaunajai sistēmai bija divas galvenās iezīmes. Pirmā iezīme – zelta demonetizācija. Zelts tika nosviests no pasaules naudas dižā troņa. Zeltam atņēma naudas funkcijas, atstājot dārga cēlmetāla lomu. Valūtām vairs nebija zelta satura. Pat centrālās bankas vairs nevarēja savstarpēji norēķināties ar zeltu. Ievērojot zelta vēsturisko lomu un nozīmi, ko administratīvi atcelt nevarēja, zelts palika valstu centrālo banku valūtu rezervē. Bija gan nodoms zelta krājumus izpārdot. Šai idejai nebija lemts realizēties. Otrā iezīme, kas jau stihiski sāka realizēties Bretonvudsas sistēmas agonijas laikā, bija peldošie valūtas un zelta cenas kursi, proti, kursi, ko noteica attiecīgo valūtu, arī zelta pieprasījuma un piedāvājuma samērs.

Pārejot uz eiro, veidojās zelta cena eiro. Neoficiāli pēc šīs eiro cenas zeltā varēja noteikt eiro vērtīgumu, tā izmaiņas. Bet problēma nebija tik vienkārša: bieži ASV dolāra kurss eiro un zelta cena eiro mainījās pretējos virzienos. Vakar vēl nonicināts, šodien zelts veic savas renesanses nedrošos soļus. Arī zelta cena eiro ir peldoša, ko nosaka zelta un eiro pieprasījuma un piedāvājuma samērs zelta biržās. Par eiro cenu zeltam ņem noteiktu zelta svāra daudzumu – vienu kilobarenu¹. Daži piemēri. 2002. gada 16. janvārī

¹ 1 kg tīrā zelta

zelta cena eiro kāpj par 250 eiro uz augšu un 1 kilobarenu zelta pārdod par 10515 eiro. Nākamajā dienā zelta kilobarena cena krītas līdz 10 415 eiro. 18. janvārī zelta cenas tālākais kritiens līdz 10 353 eiro. 21. janvārī zelta cena noslīd līdz 10 265 eiro. 22. janvārī zelta cena mazliet kāpj uz augšu, lai nākamā dienā kristos par 70 – līdz 10 225 eiro par 1 kilobarenu zelta. 24. janvārī zelta cena par 5 eiro turpināja kristies, lai 25. janvārī uzkāptu par 30 – līdz 10 250 eiro. Pēc divām brīvdienām 1 kilobarena zelta cena turpināja celties, sasniedzot 10 405 eiro. Nākamā dienā zelta cenas kritums par 40 – par 1 kilobarenu zelta deva vairs tikai 10 365 eiro.

Kā mainījās zelta cena 2002. gada februārī? 13. februārī 1 kilobarena zelta cena līdzinājās 10 945 eiro. 14. februārī zelta cenas kāpums par 85 līdz 11 030 eiro. Nedēļas nogalē 15. februārī zelta cena kāpj vēl par 40 un sasniedz 11 070 eiro. Kā jau zinām, 13. februārī 1 USD līdzinājās 1,1447 eiro, 14. februārī kārtējais USD kursa kāpums līdz 1,1500 eiro. Toties nākamajā dienā dolārs mazliet krītas līdz 1,1493 eiro. USD un zelta cenu izmaiņu pretstatīšanu varētu turpināt. Bet jau tagad skaidrs, ka nesenā pagātnē starp USD un zelta cenu eiro korelatīvā sakara nebija. Uz ASV dolāra un eiro, kā arī uz zelta cenu eiro pieprasījumu un piedāvājumu iedarbojās citi faktori. Tā eiro veidojās divas cenas: USD un zeltā. Saimniekošanas praksē, ārējās tirdzniecības norēķinos lieto tikai un vienīgi 1 USD kursu eiro. Biržas spekulācijā var krietni nopelnīt vai palikt "bez biksēm", pareizi prognozējot zelta cenu eiro vai arī rupji kļūdoties zelta cenas dinamikā. Vai var sagaidīt, ka pakāpeniski veidosies korelatīvs sakars starp 1 USD kursu eiro un zelta cenu eiro? Dati par eiro kursu dolāros un eiro zelta cenu 2002. gada maijā un jūnijā liecina, ka korelatīvs sakars starp eiro kursu un eiro cenu zeltā ar dažām svārstībām sāk veidoties. Ceļas eiro kurss, ceļas arī eiro cena zeltā. Nākotnē var sagaidīt, ka arī skaitliskās proporcijas eiro kursa svārstībām un tā zelta cenas svārstībām būs tuvas. Rītdiena un vēl pilnīgāk parītdiena rādīs, vai šī prognoze īstenosies.

6. nodaļa

Iepazīšanās ar eiro

Latvijas uzņēmēji – eksportētāji un importētāji, kam bija veikala darīšanas ar EVU dalībvalstīm, ar eiro iepazīnās, sākot ar 1999. gada 1. janvāri. Tā bija īpatnēja “neklāties” iepazīšanās ar grāmatvedības naudu, ar jauno naudu dematerializētā veidā, ar naudu, ko varēja izmantot tikai bezskaidras naudas norēķinos kā ierakstu banku kontos. Bija gan viens āķīgs jautājums: kā dematerializēto naudu pārvērst reālā naudā, jo maksāt algas, nodokļus, norēķināties par degvielām, materiāliem, plašu preču klāstu ārējā tirdzniecībā ar valstīm, kas neietilpst eirozonas telpā, vajadzēja ar īstu naudu, kas funkcionēja kā apgrozības un maksāšanas līdzeklis. Bet par to vēlāk.

2002. gada 1. janvārī eiro naudaszīmēm un monētām vajadzēja samērā īsā laika sprīdī (līdz 2 mēnešiem, Nīderlandē 1 mēnesī) pilnīgi aizstāt nacionālo valūtu 12 eirozonas valstīs.

6.1. Kā veidojās eiro naudaszīmju un monētu izskats?

Tikko Māstrihtas līgums 1991. gadā nolēma pāreju uz eiro, sākās plaša diskusija, kurā piedalījās mākslinieki un politiķi, par to, kādai jābūt eiro naudai. “Strīdus ābolu” bija vesels vezums. Kāda vērtīguma eiro naudaszīmes būtu jāemītē? Kādas monētas kalt, cik centu monētas ir lietderīgi laist apgrozībā? Kādiem jābūt dažādu eiro naudaszīmju (eiro papīrnaudas) izmēriem? Vai eiro naudaszīmju ārējam izskatam jābūt kādai ideoloģiskai vai vēsturiskai slodzei? Kas jāraksturo eiro naudaszīmju aversam un reversam? Vai atļaut katrai EVU dalībvalstij pēc sava ieskata veidot eiro monētu reversu ar nacionālu simboliku? Kā drošāk par drošu sargāt eirozīmes no viltošanas? Diskusijā kaislības sīta augstu vilni. Bija vēl jāievēro dažādu valstu pārstāvju vēlmju tehniskās iespējas, eiro naudaszīmju un pretviltošanas pasākumu pilnīga vienotība

neatkarīgi no tā, kādā tipogrāfijā šīs naudaszīmes taptu. Katras eiro valsts finansisti uzstājīgi jautāja, cik tas eiro prieks galu galā maksās. Atcerējās parunu: ko nevar celt, to nevar nest. Pakāpeniski kaislības norima. Kompromisi tika atrasti. Vienota eiro naudas ideja arī izskata ziņā svinēja uzvaru.

Kā īstenojās eiro naudaszīmju ārējā izskata izvēle? 1995. gadā Eiropas valūtas institūts Frankfurtē (ECB priekštecis) pēc daudzu priekšlikumu izskatīšanas izvēlējās divus tematus: pirmais temats – vēsturiskais periods un atbilstošais stils Eiropā; otrais temats – abstrakta/moderna tēma.

1996. gada februārī oficiāli izsludināja eiro naudaszīmju ārējā izskata konkursu. Nacionālo centrālo banku un Eiropas Savienības izvēlētiem māksliniekiem lika sagatavot metus sērijai no septiņām eiro naudaszīmēm, kas atbilstu vienam vai abiem izvēlētiem tematiem.

Konkursa termiņš – septiņi mēneši. Pēc tam ekspertu grupa, kas pārstāvēja pazīstamus grafiķus, mākslas vēstures un mārketinga speciālistus, atlasīja, pēc viņu domām, piecus labākos uzmetumus. Šos uzmetumus lika izvērtēt 2000 Eiropas Savienības dalībvalstu pārstāvjiem. 1996. gada decembrī tika izsludināti konkursa rezultāti. Uzvarēja Austrijas nacionālās bankas izvirzītā mākslinieka Roberta Kolina zīmējuma projekti tematam “Vēsturiskais periods un atbilstošais stils Eiropā”. Sākās sarežģīts darbs izvēlētajās naudaszīmju metu sērijas pārvēršanā reālā papīrnaudā. Nozīmīga bija speciāli izturīga papīra izvēle, drošības līdzekļu paredzēšana zīmējumos, kad naudaszīmju īstenumu varētu konstatēt ne tikai speciālā aparatūra, bet arī naudas automāti, kasieri un pat ierindas iedzīvotāji – šo eirozīmju lietotāji. Tehniski mēģinājumi aptvēra plašu problēmu loku. Pārbaudīja krāsu noturību, iespēju vairāku valstu speciālajās tipogrāfijās iegūt pilnīgi identiskas eiro naudaszīmes. 1999. gada pavasarī ECB beidzot apstiprināja sīkumos visus tehniskos naudaszīmju parametrus, un eiro drukāšana varēja sākties. Darba apjoms bija milzīgs. Pirmām kārtām, lai 2002. gada 1. janvārī varētu sākt laist apgrozībā un divos mēnešos pilnīgi aizstāt nacionālo naudu, bija jānodrukā 14 000 000 000 eiro naudaszīmju¹. Vienkāršāk bija sagatavot eiromonētu kalšanu. Šeit vienots bija tikai attiecīgo monētu averss. Reversu katra Nacionālā centrālā banka veidoja pati un kala savās monētu kaltuvēs.

¹ Die Euro-Banknoten und Münzen. Europäische Zentralbank, 2001, 1.–8. lpp.

6.2. Kādas idejas pārstāv eiro naudaszīmes?

Eiropas Centrālā banka kopā ar eirozonas nacionālajām centrālām bankām vienojās emitēt septiņas naudaszīmes: 5 eiro, 10 eiro, 20 eiro, 50 eiro, 100 eiro, 200 eiro, 500 eiro. Katra no eiro naudaszīmēm secīgi pārstāv septiņus laikmetus no Eiropas kultūras vēstures: klasiku, romantiku, gotiku, renesansi, baroku un rokoko, dzelzs un stikla arhitektūru; 20. gadsimta moderno arhitektūru. Trīs būtiski elementi tiek sevišķi izcelti: vārti, logi, tilti.

Vārti un logi simbolizē atklātības garu un kopdarbību Eiropā. Naudaszīmju centrā ir aplis ar ES 12 zvaigznēm, kas simbolizē mūsdienu Eiropas harmonijas un dinamikas ideju. Euro naudaszīmju reversu un aversu veidojošos elementus papildina katram dotajam kultūras vēstures laikmetam tipisks tilts. No senām konstrukcijām līdz mūsdienu moderniem tiltiem, kas simbolizē saites starp Eiropas tautām un pārējo pasauli.

Euro naudaszīmēm ir šādi obligāti elementi:

- ✓ valūtas apzīmējums – eiro (latīniski EURO, grieķu rakstībā EYPO) abās naudaszīmes pusēs;
- ✓ naudaszīmes aversā – Eiropas Savienības karogs;
- ✓ Eiropas Centrālās bankas saīsinājums piecās valodās – BCE, ECB, EZB, EKT, EKP – atbilstoši Eiropas Savienības 11 darba valodām;
- ✓ Eiropas Centrālās bankas Prezidenta paraksts tiešā tuvumā šiem saīsinājumiem.

Euro naudaszīmes atšķiras pēc savas krāsas: 5 eiro zīme ir pelēcīga; 10 eiro – ar gaiši sarkanbrūnganiem elementiem; 20 eiro – zilgana ar dzelteniem elementiem; 50 eiro – oranžā krāsā; 100 eiro – zaļgana; 200 eiro – okera krāsā; 500 eiro – violetā krāsā.

Viena no problēmām bija darīt lietojamas eirozīmes aklajiem un cilvēkiem ar vāju redzi. Euro naudaszīmes tika variētas pēc lieluma. Tā 5 eiro lielums ir 120 mm x 62 mm, 10 eiro – 127 mm x 27 mm, 20 eiro – 133 mm x 72 mm, 50 eiro – 140 mm x 77 mm, 100 eiro – 147 mm x 82 mm, 200 eiro – 153 mm x 82 mm, 500 eiro – 160 mm x 82 mm. Neredzīgo vai vāji redzīgo jutīgie pirksti ātri pēc lieluma iemācīsies

atšķirt eiro naudaszīmes. Ar pastiprinātu dziļiespiedumu panākts, ka daži raksta elementi ir reljefi sataustāmi.

6.3. Eiro naudaszīmju drošība pret viltojumiem

Moderna iespiedtehnika ļauj atveidot pietiekami sarežģītus "iespiedknifus". Tas sekmē mēģinājumus viltot naudaszīmes. Šī iemesla dēļ eiro naudaszīmes jāsargā pret viltojumiem. Ir plašs pretviltojumu līdzekļu arsenāls. Visupirms eiro naudaszīmes iespīez uz speciāla papīra. Šis papīrs tiek izgatavots no kokvilnas šķiedrām, kas rada naudaszīmēm rokām sataustāmu īpašu struktūru. Papīrs ir ar speciālu ūdenszīmi un fluorescentām šķiedrām. Skatot ūdenszīmi pret gaismu, kļūst redzams eiro naudaszīmes simbols un tās vērtīgums. Drošību vēl pastiprina īpašs drošības pavediens no speciālas folijas. Uz folijas joslas, pagriežot eiro naudaszīmi noteiktā leņķī un to apskatot, parādās eiro simbols vai attiecīgais vērtīguma cipars kā hologramma. Cits drošības līdzeklis dažām eiro naudaszīmēm ir krāsu maiņa. Pagriežot 50 eiro naudaszīmi, vērtīguma lielums pa labi apakšā maina krāsu no purpursarkanas uz olīvzaļu vai brūnu. Gan priekšpusē, gan mugurpusē ir t.s. caurskates reģistrs: neregulāras zīmes, aplūkojot pret gaismu, veido šīs naudaszīmes vērtīguma skaitli. Vēl dažas pazīmes spēj "izlasīt" tikai speciāli aparāti un naudas automāti ar aparatūru, kas nekļūdīgi konstatē, vai naudaszīme ir vai nav viltota.

Ilgāku laiku eiro naudaszīmju izskatu un pretviltošanas elementus turēja stingrā slepenībā. Kad pienāca laiks tās izvadāt pa bankām, krājkasēm, maiņas vietām, lieliem un maziem veikaliem, slepenību vajadzēja atcelt. To īstenoja, sākot ar 2001. gada septembri. Par to, kāds milzīgs darbs bija jāveic, liecina fakts, ka Vācijā vien kā skaidrā nauda, aizstājot vācu marku, jāsagatavo (jāiespiež) 2,5 miljardi eiro naudaszīmju un jāizkal 15,5 miljardi eiro monētu. Tas atbilst 250 smago automašīnu kravai ar papīra zīmēm un 100 preču vilcieniem ar 30 vagoniem eiro monētām.

Pāreja uz eiro saistās ar nepārspīlētām briesmām, ka no 2001. gada beigām līdz 2002. gada 28. februārim būs daudz mēģinājumu apgrozībā laist viltoto nacionālo valūtu. Pēc 2002. gada 1. marta doties ar viltotām naudaszīmēm uz nacionālām centrālām bankām un to filiālēm naudas viltotāji neuzdrošinājās. Citas briesmas saistās ar noziedznieku centie-

niem tikt pie lielākām eiro summām, kamēr jaunā valūta tiek pārvadāta un uzglabāta. Pirmais gadījums fiksēts Vācijā, kur speciālās automašīnas šoferis, kas pārvadāja eiro naudaszīmes, izmantojot apsardzes īslaicīgo neuzmanību, aizlaidās ar visu mašīnu un tās vērtīgo kravu. Tādi un līdzīgi gadījumi bija visās eirozonas valstīs no Somijas līdz Grieķijai.

* * *

Šodien vēl pārāgri spriest, vai neatgriezeniskais eksperiments, izveidojot eiro, pilnā apjomā attaisnojies. Varbūt vienā otrā punktā taisnība ir eiropesimistiem. Par to varēs spriest pēc 2002. gada nobeiguma, kad varēs īstenot naudas vienības izmaiņu detalizētu analīzi 12 eirozonas valstīs. Sprotams, analīze jāveic ne EVU speciālistiem, bet neatkarīgiem ekspertiem, kuru kvalifikācija un profesionālais godīgums pasaulē ir vispāratzīts. Jābrīdina, ka būs analīžu birums no eiroompoptimistiem un eiropesimistiem, no banku pārstāvjiem, no ekonomiskās domas dažādu virzienu dižgariem. Bet punktu virs i spēs uzlikt, ticamu analīzi sniegt tikai neatkarīgi eksperti. Tas Latvijai sevišķi jāievēro, domājot par lata nākotni. Mums nav kur steigties! Turpmākais izklāsts par lata sakaru ar eiro būs nepilnīgs. Tā būs iepriekšējā "piešaude" problēmai. Sprotams, analizēsim līdz šim zināmus faktus, šodien redzamās tendences. Bet tā vēl nebūs patiesība pēdējā instancē. Tāpēc lasītājs lai atvaino autoru, ja viņa spriedumi pēc gada būs novecojuši, vienā otrā gadījumā pat greizi. Saimniekojot, braucot uz eirozonas valstīm, vērosim dzīvi, eiro izmantošanas reālos rezultātus, inflācijas kāpumu vai kritumu, ņemot vērā, ka cenu svārstības var izraisīt pavisam citi faktori nevis nacionālo valūtu nomaina ar eiro.

1. Iepazīšanās ciro ir ciro, kas ir izveidota, lai nodrošinātu ciro īstenošanu, un kas ir izveidota, lai nodrošinātu ciro īstenošanu, un kas ir izveidota, lai nodrošinātu ciro īstenošanu.

2. Iepazīšanās ciro ir ciro, kas ir izveidota, lai nodrošinātu ciro īstenošanu, un kas ir izveidota, lai nodrošinātu ciro īstenošanu, un kas ir izveidota, lai nodrošinātu ciro īstenošanu.

Pārējās ciro ir ciro, kas ir izveidota, lai nodrošinātu ciro īstenošanu, un kas ir izveidota, lai nodrošinātu ciro īstenošanu, un kas ir izveidota, lai nodrošinātu ciro īstenošanu.

7. nodaļa

Latvijas ārējie sakari un eiro

Daļai Latvijas uzņēmēju, eksportētāju un importētāju, kam ir saimnieciskie sakari ar 12 EVU valstīm, eiro jau ir vecs paziņa. No 1999. gada 1. janvāra bezskaidras naudas norēķini bija jākārto eiro (ar Grieķiju no 2001. gada 1. janvāra). Tāpēc analīzi sāksim ar Latvijas ārējo tirdzniecību ar eirozonas (reizē EVU) dalībvalstīm.

7.1. Latvijas eksports ar dematerializēto, grāmatvedības eiro

Izklāsts diemžēl jāsāk ar Latvijas Centrālās Statistikas pārvaldes kritiku. Šī pārvalde katru gadu ik ceturksni izlaiž solīdu izdevumu "Latvijas makroekonomiskie rādītāji", kur ir speciāla tabula "Ārējās tirdzniecības apgrozījums pa norēķinu valūtu veidiem". Varēja sagaidīt, ka šinī tabulā par 1999. gada 1. ceturksni parādās ārējās tirdzniecības apgrozījums eiro, it sevišķi ievērojot teicienu "statistika zina visu". Esam dziļi vīlušies: minētā tabulā ne 1999. gadā, ne 2001. gadā no apgrozījuma eiro nav ne vēsts. Toties eksportu un importu turpina uzskaitīt vācu markās, Francijas frankos, Itālijas lirās, Somijas markās, Nīderlandes guldenos. Varētu domāt, ka eiro bija kā zibens no skaidrām debesīm un vajadzēja ilgāku laiku, lai pārrēķiniem eiro sagatavotos. Nekā tamlīdzīga! Precīzais pārejas datums bezskaidras valūtas norēķinos bija zināms labi sen. Vēl vairāk! Nacionālās valūtas ārējā tirdzniecība tiek pārrēķināta un publicēta latos. Īsts Sīzifa darbs! Eiro jāpārrēķina 12 nacionālās valūtās, pēdējās pēc ceturkšņa vai gada vidējā svārstīgā kursa latos. Vai nebūtu vienkāršāk apgrozījumu eiro publicēt eiro, apgrozījumu nacionālajās valūtās – nacionālajā valūtā. Katrs kaut cik kvalificēts ekonomists zina, ka lata valūtu kursi ir mākslīgs veidojums un atrodas USD kursa svārstību iespaidā. Sanāk ne visai baudāms valūtas kokteilis. Statistiķu nostāja ir nesaprotama vēl tāpēc, ka no 1999. gada sākuma regulāri ik mēnesi, ceturksni un gadu tiek publicēts vidējais un perioda beigās lata kurss pret 1 eiro.

Kāpēc Latvijas eksportētāji, kas saņem par savām uz eirozonu nosūtītām precēm grāmatvedības eiro, ir tik satraukti un uzstājīgi prasa mainīt lata piesaisti. Eiro, kā jau norādīts, ir dematerializēta tīrā uzskaites nauda, bet eksportētājam alga jāmaksā reālos latos, tāpat kā nodokļi Latvijā, rēķini par elektrību, siltumu utt. Atstāsim šo problēmu turpmākai analīzei. Samierināsimies ar eksporta uzskaiti latos pa eirozonas valstīm (citu iespēju mums statistika nedod) un sastādīsim attiecīgo 7.1. tabulu.

7.1. tabula

Latvijas eksports uz EVU valstīm (tūkst. latu, %; viss eksports 100%)¹

EVU valstis	2000. g.	2001. g.	2001. g./ 2000. g.
Vācija	17,2	16,7	107,8
Francija	1,8	1,9	119,2
Itālija	1,5	1,8	132,1
Beļģija	1,3	1,3	108,1
Luksemburga	0	0	0
Nīderlande	4,0	3,7	102,6
Somija	1,9	2,3	132,2
Spānija	0	0,7	0,7
Portugāle	0	0	0
Austrija	0,6	0,6	105,2
Īrija	1,6	1,1	78,3
Grieķija	0	0	0
Kopā	31,7	30,1	109,6

Ko vēstī šī tabula? *Pirmkārt*, Latvijas eksports uz eirozonas dalībvalstīm 2001. gadā attiecībā pret 2000. gadu pieaudzis gandrīz par 10%. Šis rezultāts nav precīzs, jo lats pret 1 eiro 2001. gadā ir vidēji mazliet lielāks lielums nekā 2000. gadā. Turklāt, konvertējot eiro latos, eksportētāji cieš zaudējumus, salīdzinot ar lata/eiro starta pozīciju 1999. gada janvārī. *Otrkārt*, eksporta pieaugumu uz Vāciju, Franciju, Itāliju, Beļģiju, Somiju var raksturot kā nopietnu panākumu tirdzniecībā ar

¹ Tabula sastādīta pēc Latvijas statistikas ikmēneša biļetena, 2002/1, 120. lpp.

Eiropas Savienības dalībvalstīm. *Treškārt*, eksporta īpatsvars uz eirozonu 2001. gadā tikai par 0,2 procentiem ir lielāks nekā 2000. gadā. Tas saistās ar eksporta struktūras izmaiņām. Šis Latvijas ārējās tirdzniecības efekts tiks analizēts turpmāk.

7.2. Latvijas eksports uz ES valstīm, kas neietilpst eirozonā

Izvirzās jautājums, kā attīstījās Latvijas eksports uz tām ES valstīm, kas atturējušās pāriet uz eiro. Runa ir par Dāniju, Zviedriju, Lielbritāniju. Latvijas eksporta raksturojums uz šo trijotni attēlots 7.2. tabulā.

7.2. tabula

Latvijas eksports uz ES valstīm, kas nav EVU locekļi, tūkstošos latu (% pret visu eksportu)¹

Valstis	2000. g.	2001. g.	2001.g./2000.g.
Dānija	5,8	5,8	110,2
Zviedrija	10,8	9,6	98,0
Lielbritānija	17,4	15,7	100,1
Kopā	34,9	31,1	101,1

Pirmais, kas saista mūsu uzmanību, salīdzinot 7.2. tabulu ar 7.1. tabulu, ir tas, ka eksports uz trīs ES valstīm, kas nav EVU locekļi, pēc īpatsvara kopējā eksportā nedaudz pārsniedz eksportu uz 12 EVU dalībvalstīm. 2000. gadā trijnieka pārsniegums līdzinās 3,2 procentiem, 2001. gadā – 1,0 procentiem. Vai no tā izriet secinājums, ka eksports, saņemot ASV dolārus un angļu mārciņas, ir krietni izdevīgāks nekā eksports grāmatvedības eiro? Šādam secinājumam pretī runā pieauguma tempi. 12 EVU dalībvalstīs 2001. gadā eksports salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu izauga par 9,6%, eksports uz trijotni, kas neietilpst eirozonā, – tikai par 1,1%.

¹ Tabula sastādīta pēc Latvijas statistikas ikmēneša biļetena datiem, 2002/1, 120. lpp.

7.3. Latvijas eksporta salīdzinājums starp ES un NVS valstīm

Salīdzināsim eksportu uz Eiropas Savienības valstīm ar eksportu uz NVS valstīm.

7.3. tabula

**Latvijas eksports uz ES un NVS tūkstošos latu
(% pret kopējo eksportu)¹**

	2000. g.	2001. g.	2001.g./2000.g.
Pavisam	100	100	%
Valstu grupas:			
Eiropas Savienība	65,7	61,2	105,4
NVS	8,7	10,3	132,5

7.3. tabula rāda, ka Latvijas eksports uz NVS valstīm 2001. gadā auga krietni ātrāk nekā eksports uz Eiropas Savienību. Vienlaikus palielinājās NVS valstu īpatsvars Latvijas kopeksportā un samazinājās ES valstu īpatsvars. Tāpat jāievēro, ka eksports uz ES sešas reizes pārsniedz eksportu uz NVS.

Tās ir jaunas tendences Latvijas eksportā. Tikai trūkst ziņu, kādu iespaidu uz Latvijas eksportu uz NVS valstīm atstājušas cenu izmaiņas, inflācija un valūtas kurss. Ārējā tirdzniecība ar NVS valstīm notiek galvenokārt ar ASV dolāru starpniecību. Attaisnojās to ekspertu atziņas, ka Krievijā un citās NVS valstīs Latvijas eksportam vēl ir perspektīva. Gūt panākumus konkurencē NVS tirgū Latvijas precēm parasti ir vieglāk nekā Eiropas Savienības tirgū. Norakstīt NVS tirgu Latvijas eksportam ir nopietna kļūda.

Pieļaujot iespēju, ka Latvija ap 2005. gadu kļūs par ES pilntiesīgu locekli, pēc tam tiks uzņemta EVU saimē, baudīs tās priekšrocības, ko dos atteikšanās no lata un pāreja uz eiro, LR eksports uz Eiropas

¹ Tabula sastādīta pēc Latvijas statistikas ikmēneša biļetena datiem, 2002/1, 120. lpp.

Savienību pieaugs straujāk. Mēs minējam, ka Latvijas eksporta pieauguma temps 2001. gadā uz NVS valstīm bija 6 reizes straujāks nekā uz Eiropas Savienību. Ja rēķina absolūtos skaitļos, piemēram, latos, attiecība ir cita. Eksporta pieaugums uz NVS valstīm līdzinājās 31709 tūkstošiem latu, uz ES valstīm – 38331 tūkstošiem latu, tātad eksports uz Eiropas Savienību bija par 6622 tūkstošiem latu lielāks. Kopējais Latvijas eksports 2001. gadā pieauga par 11,1%. Nav slikts rezultāts!

7.4. Latvijas imports ar dematerializēto grāmatvedības eiro

Sākotnēji vaina ir tāda pati kā eksportam. Statistika nedod datus, kā imports ir apmaksāts bezskaidras naudas norēķinos grāmatvedības eiro. Tāpēc pievērsīsimies importam no EVU dalībvalstīm.

7.4. tabula

Latvijas imports no eirozonas valstīm, tūkstošos latu, % (100% – viss imports)¹

EVU valstis	2000. g.	2001. g.	2001.g./2000.g.
Vācija	15,6	17,0	123,9
Francija	3,0	2,4	90,8
Itālija	0,3	4,1	128,5
Beļģija	1,7	1,8	116,6
Luksemburga	0,1	0,1	84,6
Nīderlande	3,4	3,3	107,4
Somija	8,6	8,0	105,6
Spānija	1,0	1,2	128,2
Portugāle	0,1	0,1	146,6
Austrija	1,1	1,2	122,4
Īrija	0,7	0,6	88,5
Grieķija	0,2	0,2	102,6
Kopā	35,5	40,0	115,3

¹ Latvijas statistikas ikmēneša biļetens, 2002/1, 120. lpp.

Par ko mums vēsta 7.4. tabula? *Pirmkārt*, Latvijas importa īpatsvars no eirozonas kopējā importā ir par gandrīz 10 procentiem lielāks nekā eksporta īpatsvars 2001. gadā un par 3,8 procentiem lielāks 2000. gadā. *Otrkārt*, no 12 EVU dalībvalstīm imports 2001. gadā, salīdzinot ar iepriekšējo, 6 valstīs pieaudzis no 16% līdz 46%. Latos vislielākais pieaugums ir Vācijai. *Treškārt*, trīs EVU dalībvalstis savu importu uz Latviju ir samazinājušas. Divu valstu importa sarukums Latvijas tautsaimniecībai ir maznozīmīgs, proti, Īrijas un Luksemburgas mazākais importa apjoms. Toties Francijas importa samazinājumu 9% apmērā par normālu un svētīgu uzskatīt nevar.

7.5. Imports uz Latviju no ES valstīm, kas neietilpst eirozonā

Šai problēmai vislabāk izsekot pēc 7.5. tabulas datiem.

7.5. tabula

Imports uz Latviju no ES valstīm, kas nav EVU locekļi, tūkstošos latu, % (100% – viss imports)¹

Valstis	2000. g.	2001. g.	2001. g./2000. g.
Dānija	3,6	3,7	117,4
Zviedrija	6,7	6,5	109,7
Lielbritānija	2,7	2,4	103,5
Kopā	13,0	12,6	110,6

7.5. tabulas aina būtiski atšķiras no 7.2. tabulas. Imports no ES valstīm, kas neietilpst eirozonā, *pirmkārt*, līdzinās tikai ap 13% no kopējā importa, pretstatā pāri par 30% no eksporta kopapjoma; *otrkārt*, importa pieauguma temps pārsniedz 10% pret 1,1% eksportā; *treškārt*, visa trijotne uzrāda importa pieaugumu, turklāt līderis ir Dānija ar 17,4% pieaugumu. Izvirzās jautājums, kādas ir importa un eksporta attiecības? 2000. gadā imports no eirozonas pārsniedz eksportu 2,2 reizes, 2001.

¹ Aprēķināts pēc Latvijas statistikas ikmēneša bijetena, 2002/1, 120. lpp.

gadā – 2,3 reizes. 2000. gadā viss ES imports uz Latviju pārsniedz visu eksportu 1,4 reizes, 2001. gadā – 1,5 reizes. Uzziņai: viss imports 2000. gadā pārsniedza eksportu 1,7 reizes, 2001. gadā – 1,75 reizes. Šis importa un eksporta attiecības pilnīgi atbilst lata valūtas kursa dinamikai pret 1 eiro un 1 ASV dolāru.

7.6. Latvijas importa salīdzinājums starp ES un NVS

Eksporta analīze rādīja, ka ievedums no NVS valstīm procentos pieaug krietni straujāk nekā eksports no Eiropas Savienības valstīm. No perspektīvas viedokļa nozīmīgs ir importa salīdzinājums no ES un NVS, it sevišķi ievērojot, ka imports no Eiropas Savienības galvenokārt jāapmaksā ar eiro.

7.6. tabula

Latvijas imports no ES un NVS tūkstošos latu, (% pret kopējo importu)¹

	2000.g.	2001. g.	2001.g./2000.g.
Pavisam	100	100	%
Valstu grupas:			
Eiropas Savienība	52,4	52,6	114,1
NVS	16,9	14,8	99,2

7.6. tabula iezīmē valdošo tendenci: imports no ES valstīm samērā strauji vēršas plašumā, bet no NVS “mīdās uz vietas” ar mazu kritumu. Var droši prognozēt, ka Latvija, iestājoties Eiropas Savienībā, vēl straujāk kāpinās importu no ES, it sevišķi, kad latu nomainīs eiro. Imports no ES ne tikai liks atkāpties konkurentiem no NVS, bet vēl tālāk vājinās pašmāju ražotāju pozīcijas vietējā tirgū.

¹ Aprēķināts pēc Latvijas statistikas ikmēneša biļetena, 2002/1, 120. lpp.

8. nodaļa

Vai lats ir nenovērtēts?

8.1. "The Economist" – "Big Mac" indekss

Iekams noskaidrojam lata kursu pret 1 eiro, jāpakavējas pie problēmas, vai lats ir nenovērtēts, tas ir, vai tā kurss pret attīstīto valstu valūtu, pirmām kārtām ASV dolāru, ir zemāks par tā reālo pirkjspēju. Nav jābūt augsti mācītam ekonomistam, lai konstatētu, ka cenas tirgus ekonomikas attīstītās valstīs ir krietni augstākas (ievērojot valūtas maiņas kursu) nekā Latvijā. Pionieris šīs problēmas analīzē bija angļu solīdais ekonomikas žurnāls "The Economist", kas 1996. gada 19. decembra numurā publicēja savu pētījumu rezultātus. Žurnāla ekspertu pieeja bija gaužām vienkārša. Tika aprēķināts "Big Mac" indekss "Mc Donald" restorānos dažādās zemēs, salīdzinot tā cenas ASV dolāros. Pētījums liecināja, ka attiecībā pret USD pārvērtēta ir Venecuēlas, Izraēlas, Argentīnas, Vācijas un mazliet arī Čīles valūta. Taču lielākais lērums pasaules valūtu ir nenovērtētas. Izklaušās kā brīnums, bet nenovērtēta ir Japānas jena. Bet kā izvērtēt latu, kas "The Economist" "Big Mac" indeksā nav ietverts? Gaužām vienkārši: ASV "Big Mac" cena (vidējā cena Čikāgā, Ņujorkā un Sanfrancisko) līdzinās 2,63 USD, bet Latvijā – 99 santīmiem, pēc tā perioda kursa 1,74 USD. Secinājums: lats pret USD ir nenovērtēts – par ASV dolāru Latvijā var nopirkt krietni vairāk nekā par latu. Ietverot "Big Mac" indeksā plašu dažādu valstu loku, pārliecinoši redzam, ka ekonomiski vāji attīstīto valstu valūta ir nenovērtēta attiecībā pret attīstīto valstu nacionālo naudu.¹

Neapšaubot gala secinājumu pareizību, tomēr nedrīkst noklusēt, ka "The Economist" eksperti ir pieļāvuši vairākas metodoloģiskas kļūdas. Pirmkārt, "Big Mac" cena nepārstāv dotās valsts valūtas pirkjspēju.

¹ Anita Brauna. "Big Mac" cena rāda, ka lats nenovērtēts. Cīņa, 1998. g. 24. decembrī.

Otrkārt, valūtu kursi (pārreķins USD) ir visai nepilnīgs valūtu konvertācijas koeficients. *Treškārt*, pilnīgi ignorēts salīdzināmo valstu iedzīvotāju reālais ienākumu līmenis. Lai kāds mēģina ar Latvijas vidējo darba algu izdzīvot ASV! Rēķināsim: 1998. gadā Latvijas strādājošā vidējā neto darba alga (uz rokas) mēnesī bija 97,41 lati¹ un pēc toreizējā lata kursa dolāros (1 lats = 1,69 USD) līdzinājās 165,20 ASV dolāriem mēnesī. Šāda aldziņa ir tālu no vistrūcīgākā paupera dzīves līmeņa un lemtu bada nāvi zem kāda tilta.

8.2. Latvijas statistikas pārvaldes pētījums par lata pirkspēju

Minētā "Cīņas" numurā lasām, ka lats ir nenovērtēts attiecībā pret Austrijas šiliņu trīs reizes, tātad krietni vairāk nekā pēc "Big Mac" indeksa. Austrijas valūta salīdzinājumam izmantota tāpēc, ka starptautiskās programmas ietvaros Centrāleiropas un Austrumeiropas valstu apkopojošos aprēķinus veica Austrija. Kādi ir šo internacionālo pētījumu secinājumi? Ekonomiski attīstītās valstīs nacionālo valūtu maiņas kursi ir tuvi pirkspējas paritātes līmenim, bet valstīs ar zemāku attīstības līmeni oficiālie maiņas kursi ir ievērojami zemāki par pirkspējas paritāti. (Pirkspējas paritāte ir vienāda plašāka preču groza, kas ietver ne tikai patēriņa preces, maksas pakalpojumus, degvielu, svarīgus materiālus, cenas salīdzinājums pēc oficiālā valūtas kursa pa valstīm.) Tātad valstis, kam IKP uz vienu iedzīvotāju ir zems un mazāka integrācija starptautiskajā tirgū, nepietiekami novērtē savas nacionālās valūtas patieso pirkspēju. Cik nopietna ir šī problēma? Centrālās statistikas pārvaldes makroekonomiskās statistikas departamenta direktora vietniece Maija Kurcalte autoritatīvi turpat paziņo, ka Latvijas iedzīvotājiem, kuri savus ienākumus saņem latos un tos netērē ārzemēs, nav nekādas nozīmes, vai lats ir nenovērtēts vai nē. Tātad ierindas Latvijas iedzīvotājiem visa šī teorija par nenovērtētu latu ir abstrakti teorētiski spriedumi jeb būtībā tukšu salmu kulšana.

Latvijas tautsaimniecībai ir patiesi nozīmīga problēma – lata kurss. Lats ir viena no visdārgākajām valūtām pasaulē, dārgāks par dolāru, par angļu mārciņu. Un ārējā tirdzniecībā darbojas aksioma: augsts valūtas

¹ Latvijas statistikas ikmēneša biļetens, 2001/10, 12. lpp.

kurss sadārdzina eksportu, ierobežo tā konkurences spējas pēc cenas un līdz ar to ir konkurences bremze; vienlaikus dārgā valūta plaši atver vārtus importam, ar zemākām cenām sagrauj pašmāju ražošanu.

8.3. Kā Latvijas Banka domā pārvarēt lata nenovērtēšanu

Lata nenovērtēšanas jautājums nesen no jauna tika skarts plašā intervijā, ko pirms aiziešanas no augstā posteņa sniedza LB prezidents Einārs Repše¹. Viņa viedokli atbalsta Latvijas Bankas jaunā vadība, bankas eksperti. E. Repšem tieši uzdeva jautājumu: "Vai piekristat pārmetumiem, ka Latvijas nacionālās valūtas kurss ir pārāk augsts, ka tas izdevīgs importētājiem, bet Latvijas produkcijas eksportētājiem visai neizdevīgs?" Bija laiks, kad LB prezidents šo iepriekšminēto aksiomu negribīgi, tomēr atzina. Šoreiz viņa nostāja bija cita. "Tie ir maldi. Tie izriet no faktisko, reālo datu nezināšanas. Būtībā Latvijas valūtas kurss ir pazemināts salīdzinājumā ar Eiropas un citām Rietumu valūtām," kategoriski paziņo Latvijas Bankas prezidents. Te ar E. Repšes kungu gribas padiskutēt. Mācītam fiziķim būtu jāzina, ka aksioma paliek aksioma, neatkarīgi no blakus vai papildu apstākļiem. Lata kurss jau ir tik augsts, ka augstāk jau vairs nav kur kāpt. Vai tiešām lats, pārstāvēt vēl vārgo pārejas ekonomiku, patiesām grib "pārspļaut" visbagātāko naftas Eldorado, valūtas dārguma līderi, arābu valstiņu Persijas līcī Omānu? Vai latam nepietiek ar trešo vietu pasaulē valūtas dārguma ziņā? Lata kurss ir mākslīgs veidojums, kura šūpulī kāra vēl 1993. gadā ne bez E. Repšes tiešās līdzdalības, nosakot, ka 1 lats = 200 Latvijas rubļu. Kāpēc 200 rubļu? To neviens nav ekonomiski pamatojis. Arī E. Repše kā trīs vīru komisijas loceklis nē! Bet bija taču argumenti cīņā par bronzas medaļu (3. vietu) pasaules valūtas smaguma rangā. Vai tiešām lata attiecību pret Latvijas rubli noteica ekonomija, iespiežot lata zīmes, kaļot latus un santīmus, ignorējot jau iepriekš vairākkārt minēto aksiomu. Vai tur, ka šodien Latvijā plašais imports pārsniedz vārgo eksportu apmēram 1,7 reizes 2000. gadā un 2001. gadā, nav vainīgs šis subjektīvi noteiktais lata kurss? Vai tas nav lata augstais kurss, kas palīdzēja izputināt pašmāju ražošanu, maksimāli sašaurināt vietējo tirgu?

¹ Комерсант Baltic, № 46 (110), 2001. г. 19. ноября, 19. лп.

Kā tagad jau LB eksprezidents domā pārvarēt lata kursa nenovērtēšanu? Izrādās ar “pakāpenisku un ilgtermiņa cenu līmeņa kāpumu. Tas notiks dabiski, gandrīz nemanot. Tas tagad notiek visu laiku, jo pie mums inflācija ir mazliet augstāka nekā Rietumu valstīs. Tas ir, ieturot stabilu valūtas kursu, mēs panāksim iedzīvotāju maksātspējas izlīdzinājumu, un cenu līmenis izlīdzināsies dabiskā ceļā. Cilvēki vairāk pelnīs, pirks vairāk preču”.¹ Kas par ekonomisku idilli! LB prezidents, kas vienmēr lepojās ar nopelniem cīņā pret inflāciju, tagad inflāciju Latvijā, augstāku nekā Rietumos, sapņo izmantot kā iedarbīgu sviru pret lata nenovērtēšanu. Un galvenais – apgalvo, ka tas notiks gandrīz nemanot. Tā var spriest tikai cilvēks, kas nekad nav bijis trūcīgā iedzīvotāja ādā. Pat nelielas inflācijas apstākļos cilvēki, kas pelna vairākus tūkstošus mēnesī, patiešām neko nemanīs, taču mazatālotie, ievērojama pensionāru daļa, bezdarbnieki pat mazu inflāciju izjutīs visai sāpīgi. Un kāpēc vispār cīnīties pret lata nenovērtēšanu, ja, pēc atbildīgā Statistikas pārvaldes speciālista domām, šī problēma Latvijas iedzīvotājus, kas pelna latus un tos izdod tepat pašmāju tirgū, nevis ārzemēs, lata nenovērtēšana vispār neskar (sk. 64. lpp.), atstāj totāli vienaldzīgus. E. Repše apgalvo, ka nenovērtētais lats ir izdevīgs Latvijas eksportētājiem, kāpēc tad sapņot, lai republikas eksportspējas pasliktinātos. Problēma ir cita: nevis lata nenovērtēšana, bet Latvijas IKP pieaugums uz vienu iedzīvotāju līdz ES vidējam līmenim. Tikai tas var būt pamats sasniegt ES valstu dzīves līmeni, sociālo aprūpi. Eksperti strīdas, cik ilgs laiks tam ir vajadzīgs – 20 vai 30 gadu. Viss ir atkarīgs no IKP attīstības tempa. Kā zināms, 2001. gads Latvijai sākās veiksmīgi. I ceturksnī IKP salīdzināmais pieaugums pret iepriekšējo gadu ir +8,3%, otrajā ceturksnī tas ir +9,2%, bet trešajā ceturksnī tempa kritums jau ir –6,3%. Pēdējā ceturksnī, iespējams, būs vēl mazāks pieaugums. 2002. gads augstus IKP pieauguma tempus nesola. Ekonomikas ministrs A. Kalvītis, kroņa optimisma pārņemts, augstu tempu atjaunošanu sola 2003. gadā². Lai Dievs dod! Tālākais ir miglā tīts. Latvija nav tik pievilcīga investīcijām, lai augsti IKP gada attīstības tempi īstenotos nepārtraukti ilgākā periodā. Latvijas iedzīvotājiem būs ilgi jāgaida, kad dzīvosim kā šodien Rietumos. Bet pa šiem gadu desmitiem Rietumi trauksies uz priekšu un mūsu skaudīgā

¹ Комерсант Baltic, № 46 (110), 2001. gada 19. novembrī, 19. lpp.

² Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību, LR EM, Rīga, 2001. g. decembris, 3. lpp.

9. nodaļa

Lata kurss pret eiro

9.1. Kas nosaka lata kursu pret Rietumu valūtām?

Latvija kā ekonomiski vāja valsts, kas vēl atrodas pārejas periodā uz pilnasinīgu tirgus ekonomiku un nav vēl integrēta Eiropas Savienībā, nevar pretendēt uz brīvi konvertējamās valūtas statusu. Dažs lasītājs iebildīs: latu var brīvi pirkt un pārdot pret konvertējamām un daļēji nekonvertējamām valūtām, neierobežoti ievest un izvest no Latvijas un neviens muitnieks par to neprasīs nekādas deklarācijas. Latvijā ir maksimāli liberāls valūtas režīms. Nekur Rietumos ar brīvi konvertējamām nacionālajām valūtām nav tik liels privāto valūtu maiņas punktu skaits kā Rīgas centrā. Bet pamēģiniet latu pārdot kādā pasaules valūtas biržā, starpbanku valūtas tirgū, vienkārši kādā Rietumu bankā. Brokeri un banku valūtu nodaļu ierēdņi jums laipni paskaidros, ka lats nav brīvi konvertējama valūta, to viņi nekādā ziņā nepieņem, un jums parādīs durvis. Arī pieprasījuma pēc latiem nav. Tur, kur tirdzniecības attiecības ar Latviju ir visai regulāras un stabilas, ir izņēmumi. Tā latu maina Baltijas kaimiņvalstīs, **atsevišķās** bankās pēc speciāla nolīguma Somijā, Zviedrijā, Krievijā, dažās citās NVS bankās. Latu var dēvēt tikai par iekšēji konvertējamo valūtu. Lai lats varētu kā nacionālā valūta Latvijas ietvaros brīvi tikt mainīts pret patiesi brīvi konvertējamām valūtām, tam jābūt stabilam balstam, proti, latam jābūt "piekaltam" kādai pasaulē atzītai drošai un stabilai valūtai vai starptautiskai norēķinu vienībai. Tā Igaunijas krona bija stingrāk par stingru piesaistīta vācu markai (8 kronas = 1 vācu marka), Lietuvas lits – ASV dolāram (4 liti = 1 USD). Tagad situācija mainās. Mūsu ziemeļu un dienvidu kaimiņi savas nacionālās valūtas "piekaļ" eiro. To kursi turpmāk svārstīsies līdz ar eiro svārstībām. Lats ir neoficiāli (nav Saeimas lēmuma) "piekalts" Starptautiskā valūtas fonda starpvalstu (nacionālo centrālo banku) norēķinu vienībai SDR pēc nemainīga fiksētā kursa (1 SDR = Ls 0,7997). Šī kursa

īpatnība ir tā, ka tam nav nekāda sakara ar stāvokli Latvijas tautsaimniecībā. IKP ceļas, IKP krītas, iestājas postoša komercbanku krīze, 19 bankas viena pēc otras “izlido skurstenī”, 1 SDR kurss pret latu ir ciets kā krams – 0,7997 lati. Tā mākslīgi veidotajam neatkarīgajam kursam ir noteiktas priekšrocības. Ciktāl SDR ir piecu valūtu “grozs”, atsevišķu “groza” valūtu svārstības mazāk iespaido lata kursu, nekā tas notiek ar Igaunijas kronu, ievērojot vācu markas kursa svārstības, un Lietuvas lita kursa svārstības, sekojot USD kursa svārstībām. SDR “grozs” katrus piecus gadus mainās, ievērojot “groza” valstu ekonomiskā spēka izmaiņas. Kā tas izskatās saimniekošanas praksē, rāda 9.1. tabula.

9.1. tabula

Valūtu īpatsvars SDR valūtu “grozā”, %

	1996–2000	2001–2006
ASV dolārs	39	45
Vācu marka	21	-
Japānas jena	18	15
Francijas franks	11	-
Anglijas mārciņa	11	11
Eiro	-	29

9.1. tabulas skaitļi runā skaidru valodu. Vislielāko iespaidu uz lata kursu atstāj ASV dolārs. Euro vēl nav dolāram nopietns sāncensis. Aprēķināt pēc SDR “groza” valūtu īpatsvara lata kursa izmaiņas pret USD vai eiro ir mazāk analītisks, drīzāk tīri tehnisks darbs. Parastā situācija: krītas dolāra kurss pret eiro, ceļas lata kurss pret USD un krītas lata kurss pret eiro. Konkrētiem aprēķiniem ir vajadzīga attiecīga programma un mūsdienīgs dators.

9.2. Vai lata kurss ir stabils?

Latvijas bankas vīri vienmēr un visur stūrgalvīgi apgalvo: lats ir stabils. Jā, šī stabilitāte attiecas uz lata kursu pret SDR! Bet kā ir ar lata kursu

pret ASV dolāru? Īstu stabilitāti šeit nevērojam. Lats tika piesaistīts SDR 1994. gada februārī. Tā kurss pret USD šinī nozīmīgā brīdī bija mazliet augstāks par 0,570 latiem. Martā lata kurss jau vidēji līdzinājās tieši 0,570 latiem, augustā noslīdēja līdz 0,550 latiem, decembrī vidēji 0,551 lats, gada nogalē – 0,548 lati. Nākamā gada aprīlī lats sasniedz visā savā īsajā vēsturē viszemāko kursu – 0,508 lati jeb gandrīz 2 lati par 1 USD. Raksturīgi ir tas, ka šis līmenis tika sasniegts tieši brīdī, kad komercbanku krīze sāka izplest savus spārnus. Lata zemais kurss ilgi nenoturējās. Sākās kāpšana uz augšu. 1995. gada beigās lata kurss pret ASV dolāru jau ir 0,538 lati. 1996. gads ir dolāra un līdz ar to lata visumā stabila kursa gads. 1997. gada sākumā lata kurss dolāra iespaidā uzkāpj pat līdz 0,590 latiem, maijā lata kurss noslīd līdz 0,5690/95 latiem, jūnijā lata kurss pret 1 USD svārstās starp 0,5695 latiem un 0,5650 latiem. 1998. gadā lata kurss pret ASV dolāru jūlijā līdzinājās vidēji 0,601 latam, lai decembrī kristos līdz 0,571 latam. 2000. gadā lata kurss ir ap 0,605 latiem pret 1 ASV dolāru. 2001. gadā vidējais lata kursa kritums turpinās – 0,628 lati pret 1 USD.

Ja lata kursa svārstība no 1994. gada marta no 0,570 latiem pret 1 ASV dolāru līdz 0,508 latiem 1995. gada aprīlī un tad 1997. gadā kāpums līdz 0,590 latiem un 0,628 latiem 2001. gadā tiek raksturota kā stabilitāte, ko tad lai dēvē par nestabilitāti. Šīs lata kursa svārstības kavēja Latvijas eksportu un plaši atvēra vārtus lētam importam.

9.3. Kāda ir lata kursa dinamika pret 1 eiro?

Eiro ir viens no SDR “groza” komponentiem ar īpatsvaru 29%. Ievērojot SDR “groza” visu piecu valūtu kursa svārstības, veidojas lata kurss pret 1 eiro. Jāatgādina, ka SDR “grozā” pārstāvētas tikai divas eirozonas valstis – Vācija un Francija, 10 valstis nav “grozā” ietvertas. 1999. gada eiro starta mēnesī janvārī 1 eiro vidēji līdzinājās 0,662 latiem. Tas ir 1,16 augstāk zemāk nekā vidējais lata kurss pret 1 ASV dolāru (0,569). Pārreķinot kursu pret 1 latu, redzam, ka 1 latu var apmainīt pret 1,5 eiro un 1,75 USD. Šie kursu samēri 1,166 ir visai tuvu tam, ko ECB 1999. gada janvāra sākumā noteica dolāram pret eiro, proti, 1,1789 USD jeb 1 ASV dolārs sākotnēji tika pielīdzināts 0,85 eiro. Dolāra kurss pret eiro ir peldošs, to nosaka dolāra un eiro pieprasījuma un piedāvājuma samēri.

Lata kurss pret eiro būtībā arī ir peldošs, bet tas ir ierobežots SDR “groza” piecu valūtu svārstību ietvaros.

9.2. un 9.3. tabulas analīzes nolūkā salīdzina lata kursu pret 1 eiro ar lata kursu pret 1 dolāru un otrādi – eiro kursu un USD kursu pret 1 latu ceturkšņu un gada vidējā griezumā no eiro dzimšanas brīža 1999. gada sākumā triju gadu laikā.

9.2. tabula

Lata kurss pret 1 eiro¹ un eiro kurss pret 1 latu

Gads	I ceturksnis		II ceturksnis		III ceturksnis		IV ceturksnis	
	Ls/leiro	leiro/Ls	Ls/leiro	leiro/Ls	Ls/leiro	leiro/Ls	Ls/leiro	leiro/Ls
1999	0,651	1,536	0,628	1,592	0,617	1,620	0,603	1,658
2000	0,583	1,715	0,563	1,776	0,554	1,805	0,539	1,855
2001	0,572	1,748	0,555	1,802	0,560	1,785	0,564	1,773

Gada vidējais	Ls/leiro	1 eiro/Ls
1999	0,625	1,536
2000	0,560	1,785
2001	0,563	1,776

2002. gada pašā sākumā lata kurss pret eiro mazliet kāpj uz augšu. 15. janvārī 1 eiro = 0,5678 lati. Seko lata kursa kritums: 28. janvārī 1 eiro = 0,5626 lati. 29. janvārī kritums palielinās: 1 eiro = 0,5577 lati; 30. janvārī: 1 eiro = 0,5553 lati. 1. februārī neliels kāpiens uz augšu: 1 eiro = 0,5555 lati. 4. februārī lata kurss pret 1 eiro mazliet krītas – 0,5546. Mēneša beigās lata kursa kāpums: 27. februārī 1 eiro = 0,5591 lati. Tas ir zemāks kurss par 2001. gada vidējo, IV ceturkšņa vidējo, decembra beigās (0,561 latu). Tā “stabilā” lata kurss pret 1 eiro svārstās kā pa

¹ Latvijas statistikas ikmēneša biļetens, 2001/12, 6. lpp.

viļņiem – uz augšu, uz leju un atkal uz augšu, kam seko lejupslīde. Bet tā ir sīka virma. Vispārējā tendence 2002. gada pirmajos divos mēnešos turpina vēl 1999. gadā uzsākto lata kursa krišanu attiecībā pret 1 eiro un otrādi: 1 eiro pārstāv lielāku lata daudzumu.

Ievērojot dolāra kursa lielo iespaidu uz lata kursu, pievērsīsimies lata kursam pret 1 USD un USD kursam pret 1 latu pēdējo trīs gadu laikā.

9.3. tabula

Lata kurss pret USD¹ un USD kurss pret 1 latu

Gadi	I ceturksnis		II ceturksnis		III ceturksnis		IV ceturksnis	
	Ls/1USD	1USD/Ls	Ls/1USD	1USD/Ls	Ls/1USD	1USD/Ls	Ls/1USD	1USD/Ls
1999	0,578	1,730	0,593	1,686	0,588	1,701	0,580	1,724
2000	0,591	1,692	0,603	1,658	0,611	1,637	0,621	1,610
2001	0,691	1,447	0,634	1,577	0,630	1,587	0,629	1,590

Gada vidējais	Ls/1USD	1USD/Ls
1999	0,585	1,709
2000	0,605	1,653
2001	0,628	1,592

2000. gada pirmajos divos mēnešos lata kursa kāpelēšana uz augšu sīkiem vilnīšiem turpinājās. Janvārī lata kurss pret 1 USD turpina kāpt augšup. 15. janvārī 1 USD = 0,635 lati; 30. janvārī 1 USD = 0,645 lati. Februāra pirmajās dienās maza lejupslīde: 1 USD = 0,644 lati. Tad 4. februārī lata kurss kāpj nedaudz uz augšu: 1 USD = 0,646 lati. Mēneša beigās lata kursa kritums: 27. februārī 1 USD = 0,642 lati.

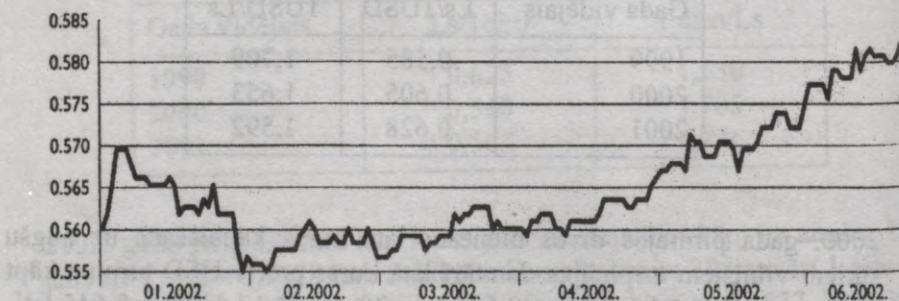
Kādi secinājumi izriet no 9.2. un 9.3. tabulas? Triju gadu nepārprotama tendence ir tā, ka lata kurss pret 1 eiro slīd uz leju, bet lata kurss pret

¹ Latvijas statistikas ikmēneša bijetens, 2001/12, 6. lpp.

1 ASV dolāru kāpj uz augšu. Tikai 2001. gada III un IV ceturksnī lata kurss pret 1 eiro nedaudz cēlās. Šīs tendences labāk redzamas, ja vērojam eiro kursa dinamiku pret 1 latu un ASV dolāra kursa izmaiņas arī pret 1 latu. Varētu runāt, ka lats pret eiro revalvējas, pret USD – devalvējas. Tomēr šie jēdzieni “revalvācija” un “devalvācija” nav īsti lietojami, kad mums ir darīšana ar peldošo kursu, kas paredz kursa svārstības gan augšup, gan lejup. Par revalvāciju un devalvāciju var runāt, ja centrālā banka attiecīgi maina fiksētos kursus. Ja iedziļināmies mēneša vidējā kursa rādītājos, skaidri vērojam, ka lata kurss nemitīgi svārstās uz augšu, uz leju, no lejas uz augšu. Šīs svārstības nosaka SDR “groza” valūtu kursu izmaiņas pasaules valūtu tirgū. 9.1. zīmējums liecina, kā svārstās Latvijas Bankas vidējie mēneša eiro kursi latos.

9.1. zīmējums

Latvijas Bankas noteiktie vidējie eiro kursi latos¹ (pa mēnešiem)

Lats ir īpatnējs divdabis. No vienas puses, tas ir totāli stabils pret 1 SDR. Šī stingrā attiecība 1 SDR = 0,7997 lati nav tirgus attiecību izpausme, bet Latvijas Bankas subjektīvās rīcības auglis. No otras puses, SDR “groza” piecu valūtu kursa svārstības atbilstoši to īpatsvaram

¹ Pēc Dienas biznesa

“grozā” liek “peldēt” arī latam. Šeit teiktais uzskatāmi atspoguļojas 9.1. zīmējumā. Bet lieta nav tik vienkārša. Latvijas Bankai piepūstiem vaigiem jācīnās par ārvalstu rezervju pietiekamu apjomu. Ar šo uzdevumu Latvijas Banka sekmīgi tiek galā. Ārvalstu valūtas rezervēm jābūt diversificētām un tām jābūt proporcionālām SDR valūtas “groza” piecu valūtu īpatsvaram. 9.4. tabula rāda, kā auga LB ārējās rezerves, ieskaitot zeltu.

9.4. tabula

Latvijas Bankas ārējie aktīvi, ieskaitot zeltu¹

	Milj. ASV dolāru	Pieaugums % pret iepriekšējo periodu
1999. gada beigās	913	100,00
2000. gada beigās	919	100,66
2001. novembrī	1181	128,50

Lai noskaidrotu lata relatīvo konkurences spēju pasaules tirgos, Latvijas Banka veic nozīmīgu darbu, aprēķina lata reālo efektīvo kursu pret 10 galveno tirdzniecības partnervalstu valūtām. Kā aprēķina lata reālo efektīvo kursu? Šis kurss tiek aprēķināts, salīdzinot lata nomināla kursa izmaiņas ar Latvijas partnervalstu valūtu izmaiņu, kā arī patēriņa cenu izmaiņu, salīdzinot ar partnervalstu patēriņa cenu izmaiņām. Reālo kursu iegūstam, nominālā kursa indeksu dalot ar ārvalstu un iekšzemes cenu indeksu attiecību.²

Ko rāda šie Latvijas Bankas pietiekami sarežģītie aprēķini par lata reālo efektīvo kursu? Kas būtu jādara monetārās un ekonomiskās politikas jomā? LB un LREM analītiķi norāda: “2001. gada 1. pusgadā turpinās 1999. un 2000. gadā novērotā tendence: pret attīstīto valstu valūtām lata reālais kurss pieauga, bet pret attīstības valstu valūtām tas samazinājās.”³

¹ Ziņojums par Latvijas tautsaimniecības attīstību. – LR EM, 2001. gada decembris, 52. lpp.

² Turpat

³ Turpat

Ko tas nozīmē praktiskajai saimniekošanai? No elementārās cenu konkurences viedokļa lata pozīcijas attīstītās valstīs pasliktinājās, attīstības valstīs – uzlabojās. Ja šis autora secinājums ir nepareizs, atliek pārmest iepriekš minētiem analītiķiem, ka viņi norāda uz tendencēm, nepaskaidrojot, kas no tā izriet Latvijas tautsaimniecībai.

“Ziņojumā par Latvijas tautsaimniecības attīstību” 2001. gada decembrī mēs neatrodam ne pušplēsta vārda par tām nominālām tendencēm, kas raksturo lata kursa augšanu pret 1 ASV dolāru un lejupslīdi pret 1 eiro. Tās ir tendences, ar kurām Latvijas eksportētāji un importētāji saduras savā saimnieciskā darbībā ik dienas. Lata valūtas kursa stihiskā augšanas tendence pret USD slēpj cenu paaugstināšanas tendenci importa precēm, kas jāapmaksā dolāros un kuru nozīme Latvijas ekonomikā ir visai liela; vienlaikus uzlabojas Latvijas pozīcijas cenu konkurencē precēm, ko pārdod ārzemēs par ASV dolāriem. No perspektīvas (arī šīsdienas) viedokļa lata lejupslīdes tendence pret eiro neko labu Latvijas tautsaimniecībai nesola. Šī tendence vēl plašāk atvērs vārtus preču importam no eirozonas (EVU dalībvalstīm), ar cenu konkurenci vēl vairāk “aizgriežot skābekli” pašmāju ražojumiem vietējā tirgū. Eksportā uz eirozonu Latvijas pozīcijas cenu konkurencē uzlabosies, toties katrs grāmatvedības eiro, apmainot pret latu, nodrošinās mazāku lata daudzumu. Tas liecina, ka lata “piekalšana” SDR valūtu “grozam”, kas sarucis līdz četrām valūtām, lata nemainīgi fiksētais kurss pret 1 SDR nebūt nav absolūts Latvijas tautsaimniecības garants. Lata stabilitātes uzbāzīgā propaganda (pretēji patiesībai) kalpo vienīgi pašapmierinātībai, ka viss rit labāk par labu. Neievērotas paliek nepieciešamās korekcijas monetārajā un saimnieciskajā politikā.

9.4. Kāpēc Latvijas eksportētāji uz eirozonu un ES palīdzības saņēmēji vēlējās mainīt lata piesaisti SDR

Mēs jau uzsvērām, ka Latvijas eksportētājiem, saņemot par savu preču piegādi grāmatvedības eiro, palīdzību no Eiropas Savienības fondiem tāpat eiro, pēdējie galu galā jāpārvērš ievērojamā daļā vai pilnībā latos. Te izvirzās vairākas problēmas. Ja grāmatvedības eiro pārskaita uz kādu Latvijas banku, lieta ir vienkārša. Banka konvertēs grāmatvedības eiro latos. Cik sanāks latu, atkarīgs no lata kursa pret 1 eiro. Tā kā lats nav

brīvi konvertējama valūta, partneris, kam jāmaksā (jāpārskaita) grāmatvedības eiro, var vēlēties eiro pārskaitīt uz banku valstī, kam ir brīvi konvertējama valūta. Parasti šis starpnieks ir ASV dolārs, kas tālāk jākonvertē pret latu. Cik latu saņems pret eiro, tagad jau atkarīgs, pirmkārt, no dolāra kursa pret eiro un tālāk no lata kursa pret dolāru. Nauda divreiz jāpārskaita uz kādu banku (ārzemēs un Latvijā), divreiz nauda jākonvertē: eiro → dolāros, dolāri → latos. Šīs bankas operācijas var prasīt prāvus meslus.

Aprēķināsim, cik latu eksportētājs iegūs pret dematerializēto grāmatvedības uzskaites eiro pirmajā vienkāršajā un otrajā sarežģītajā variantā. Lai aprēķins būtu "tīrs", abstrahēsimies no naudas pārveduma un konvertācijas izdevumiem.

Pirmais piemērs: grāmatvedības eiro tieši apmaina pret latiem. Jāzina lata kurss pret 1 eiro. Ieskatīsimies visupirms 9.2. tabulā. 2000. gadā vidēji lata kurss pret 1 eiro līdzinājās 0,583 latiem, kas ir par 6,8 santīmiem mazāk nekā vidēji 1999. gadā. Citiem vārdiem, 2000. gadā eksportētājs zaudēja salīdzinājumā ar 1999. gadu par katru nopelnīto eiro 6,8 santīmus. Attiecībā pret 1999. gada eiro starta mēnesi janvāri (vidēji) zaudējumi ir vēl lielāki: uz katru eiro 10,2 santīmi. Lielāku darījumu apjomu gadījumā zaudējumi varēja būt paprāvi. Tā uzņēmums "Latvijas tilti", izpildot lielāku pasūtījumu ES programmas PHARE ietvaros, samaksu saņēma "grāmatvedības" eiro un zaudēja ne vairāk, ne mazāk kā 100 000 latu. Šādu piemēru ir atliku likām.

2001. gadā lata kurss pret 1 eiro ir par 3 simtdaļām augstāks nekā vidēji 2000. gadā, bet par 6,2 santīmiem zemāks par 1999. gadu. Attiecīgi ir zaudējumi par katru eksportā nopelnīto eiro. Eksportētāji savās tirgzinības prognozēs rēķinājās ar eiro starta pozīciju 1999. gada janvārī – 1 eiro = 0,662 lati. 2001. gadā zaudējums par katru eiro, kas iegūts eksportā, līdzinājās 9,9 santīmiem jeb 15%. Tie ir vienkārša varianta vidējie eksportētāju zaudējumi.

Kāds galarezultāts ir otrajam sarežģītajam variantam? Visupirms aprēķināsim zaudējumus, mainot 1 eiro pret USD. Kāpēc zaudējumi, jautās lasītājs? Tāpēc, ka eiro kurss pret ASV dolāru slīd uz leju. Pēc oficiālās statistikas, kā jau rakstījām, starta dienā 1999. gada 4. janvārī 1 eiro = 1,789 USD. Pirmā eiro funkcionēšanas gadā 1 eiro vidēji līdzinājās 1,0658 ASV dolāriem, 2000. gadā vidēji 0,9236 USD, 2001. gadā vidēji

0,8956 USD, 2002. gada janvārī – 0,8833 USD. Jau 1999. gadā vidēji eksportētājs attiecībā pret starta līmeni, mainot eiro pret ASV dolāru, no katra eiro zaudēja 11 ASV centus, 2000. gadā zaudējums pieauga līdz 26 ASV centiem, 2001. gadā zaudējumi jau līdzinājās vidēji 28 ASV centiem jeb 24% no katra eiro.

Tālāk konvertējot 1 USD pret latu, radās ieguvumi. Starta mēnesī 1999. gada janvārī $1 \text{ USD} = 0,569 \text{ lati}$, gada vidējais 0,585 lati, maiņas pluss 1,6 santīmi uz katru USD; 2000. gadā dolāra konvertācija pret latu jau vidēji dod ieguvumu uz katru USD – 3,7 santīmus; 2001. gadā – 5,9 santīmus.

Ar to aprēķins vēl nav galā. Zaudējumi ir ASV centos, ieguvumi santīmos. 1 dolāra jeb 100 ASV centu maiņas kurss 1999. gadā vidēji bija 58,5 santīmi, bet 1 ASV cents ir 100 reizes mazāks lielums, proti, 1 cents līdzinās 0,00585 santīmiem, 2000. gadā 1 cents = 0,00605 santīmi, 2001. gadā 1 cents = 0,00628 santīmi.

Atliek pareizināt zaudējumus ASV centos ar attiecīgā gada 1 centa kursu santīmos. 1999. gadam šis reizinājums 11 ASV centi $\times$ 0,00585 santīmu līdzinājās 6,4 santīmiem, 2000. gadā zaudējums 26 ASV centi līdzinājās 15 santīmiem, 2001. gadā zaudējums 28 ASV centi – 17 santīmiem.

Salīdzināsim zaudējumus santīmos ar ieguvumiem:

- 1999. gadā zaudējums 6,4 santīmi, ieguvums 1,6 santīmi uz 1 eiro;
- 2000. gadā zaudējums 15,7 santīmi, ieguvums 3,7 santīmi uz 1 eiro;
- 2001. gadā zaudējums 17,5 santīmi, ieguvums 5,9 santīmi uz 1 eiro.

Gala balance: arī otrais variants, neskatoties uz ieguvumiem no dolāra konvertācijas pret latu, rada eksportētājiem par katru saņemto eiro savu zaudējuma tiesu:

- 1999. gadā vidēji – 4,8 santīmi;
- 2000. gadā vidēji – 12,0 santīmi;
- 2001. gadā vidēji – 11,6 santīmi.

Importētāji priekā var berzēt rokas: ko eksportētāji zaudē, importētāji vinnē. Vēl viens pierādījums, kāpēc imports Latvijā tik būtiski pārsniedz eksportu, kāpēc tieši ārzemju tirdzniecības firmas ir tik čakli investori. Neaizmirsīsim arī, ka tirdzniecībā, salīdzinot ar citām nozarēm, ir ātrākais naudas apgrozījums.

Kas ir zaudējumu vaininieks? Lata piesaiste SDR ar nekad nemainīgo fiksēto kursu $1 \text{ SDR} = 0,7997$? Nekādā gadījumā! "Suns aprakts" citā vietā. Divi savstarpēji saistīti apstākļi šeit darbojas vienā virzienā. Eiro kursa lejupslīde pret ASV dolāru un lata kursa lejupslīde pret eiro. Noteikts sakars ar SDR "grozu" te saskatāms, jo SDR "groza" noteicošā valūta ir dolārs, kas arī iespaido lata kursu pret eiro.

Tā kā Latvijā ne mazums pirkumu jāapmaksā USD un ASV dolārs pret 1 eiro krītas, USD daudzums, ko var iemainīt pret eiro, samazinājās, radot jaunas problēmas un grūtības. Eksportētājs, kas par savu preci saņemis eiro un kam daļa ražošanas izmaksas jāsedz ASV dolāros, izjutīs dolāru badu. Stabilām dolāra cenām dolāru nepietiks, būs nepieciešami papildu dolāri, kas nozīmē zaudējumus, ja turpināsies dolāra krišanās tendence pret 1 eiro. 2002. gada pirmajos divos mēnešos ar svārstībām uz augšu, uz leju šāda tendence bija skaidri jaušama. Ja valūtu kursi ir peldoši, tad vienmēr ir ieguvēji un zaudētāji, kas visai ātri var mainīties vietām: valūtas kurss mainās un tu jau esi zaudētājs, un otrādi. Kompromisi te nav iespējami.

Atkārtosim, saimnieciskos līgumos jāparedz mehānisms, speciāli nosacījumi, kas pasargātu no zaudējumiem, ja valūtas kurss mainās partnerim nelabvēlīgā virzienā. Mērķtiecīgi regulēt zaudējumu novēršanu, valūtas kursam mainoties, ir pietiekami sarežģīts pasākums. Brīžiem jāvadās pēc mazākā ļaunuma principa.

Situācija mainījās ar 2002. gada martu: eiro kursi latos nemitīgi kāpj uz augšu (sk. 9.1. zīmējumu). Tagad jau priekā berzē rokas eksportētāji uz eirozonas valstīm: par katru eiro var iemainīt vairāk latu. Prieki tiek mazināti tiem eksportētājiem, kam savai eksportprodukcijai nepieciešamie resursi jāpērk eirozonas valstīs: uz iepirkuma altāra jānoliek lielāks eiro daudzums; daļa ieguvumu no eiro kursu kāpuma ir vējā.

Kad resursi eksportprecēm uz eirozonas valstīm jāpērk citur, maksājumi bieži notiek dolāros. Tas šķiet izdevīgi, jo tendence ir skaidri jaušama: par katru dolāru jāmaksā mazāk eiro.

Ja pērk vietējās izejvielas un citus pašmāju ražojumus, norēķini notiek latos. Arī tas ir izdevīgi, jo latu konvertācija eiro, salīdzinot ar pagātni, vairo eiro daudzumu. Bet kā ir ar lata kursu pret dolāru? Pērkot resursus dolāros, tā kurss iespaido ražošanas izmaksas latos. Laika posmā no

1999. gada līdz 2001. gadam par katru dolāru bija jāmaksā arvien vairāk latu, bet 2002. gada pirmajā pusgadā lata kurss, ievērojot neizbēgamās svārstības, kopumā stabilizējies 2001. gada augstajā līmenī. Tas nozīmē, ka, salīdzinot ar periodu, kad Latvijas eksportētāji visvairāk sūrojās par eiro zemo kursu, 2002. gada pirmajā pusgadā par katru ASV dolāru bija jāmaksā vairāk latu (santīmu). Secinājums viennozīmīgs: ražošanas izmaksas latos par dolāra resursiem pieauga un "notiesāja" daļu guvuma no eiro kursa celšanās. Plusi un mīnusi, lielāki ienākumi un neizbēgami zaudējumi, lūk, kas raksturo eksportētāju uz eirozonu izdzīvošanas nosacījumus asā konkurences cīņā 2002. gadā. Pretrunīga aina, kur dominante tomēr ir eiro kursa kāpums gan pret USD, gan pret latu.

10. nodaļa

Lata piesaistes varianti

10.1. Pirmā reakcija

Mūžsenais jautājums: ko darīt? Lata piesaiste kādai pasaulē atzītai valūtai vai valūtu "grozam" nedrīkst būt voluntāra, bet jānodrošina Latvijas tautsaimniecības stabilitāte, jāveicina eksports, jānodrošina nepieciešamais imports, negraujot tālāk pašmāju ražošanu.

LB prezidenta E. Repšes pirmā impulsīvā reakcija, parādoties bezskaidras naudas norēķiniem EVU grāmatvedības naudā eiro, bija paziņojums: lats tiks "piekalts" eiro. Tas bija vienkārši izdarāms, jo lats, kā jau norādījām, bija piesaistīts SDR tikai neoficiāli. Pietika ar Latvijas Bankas lēmumu, lai latu "piekalstu" eiro. LB eksperti drudžaini analizēja situāciju, eiro iespaidu uz Latvijas ekonomiku, tuvākās un tālākās perspektīvas un ieteica pagaidām atteikties no lata piesaistes jaunajai starptautiskajai dematerializētajai norēķinu valūtai.

LB prezidentam nācās nostāju mainīt un sabiedrību informēt: viss paliek pa vecam, saglabājam *status quo* kā lata stabilitātes ķīlu: lats paliek piesaistīts SDR pēc fiksētā kursa: 1 SDR = 0,7997 lati.

10.2. Monetārā situācija

Daži valsts statistikas dati pārdomām: 31,1% Latvijas eksporta un 40% importa īstenojas ar eirozonas valstīm. Nosacīti šo ārējās tirdzniecības apgrozību apkalpo eiro. Šie dati ir neprecīzi. To nosaka lata augstais kurss, tā svārstības, kā arī nepieciešamais pārrēķins: eiro – nacionālā valūta – lati. Tā tas izriet no statistikas krājuma "Latvijas makroekonomiskie rādītāji", 2001/2, 88.–93. lpp. Kaut kāds daudzums eiro "sēž" arī rādītājā "pārējie", jo no 12 eirozonas valstīm

mūsu statistiķi ir aptvēruši eksporta un importa apjomu tikai piecām valstīm: Vācijai, Francijai, Itālijai, Nīderlandei un Somijai. Minētās valstis ir nepārprotami noteicošās bezskaidras naudas attiecībās ar eiro. Pārējām grāmatvedības eiro īpatsvars ir neliels. ES valstis, kas pagaidām atturējušās pāriet uz eiro (Lielbritānija, Dānija, Zviedrija), dod latos 31,1% Latvijas eksporta un 12,6% importa. Turklāt jāņem vērā, ka lata kurss pret 1 eiro 3 gados vidēji krities no 0,625 līdz 0,561 latiem jeb par 10% (sk. 9.2. tabulu). Tas vienlaikus nozīmē, ka 1999. gadā vidēji 1 lata valūtas kurss bija 1,6 eiro, bet 2001. gadā vidēji 1,78 eiro. Tātad Latvijas eksportpozīcijas eirozonā cenu konkurencē pasliktinās.

Visaugstākais īpatsvars Latvijas ārējā tirdzniecībā ir ASV dolāram: 40,9% eksportā, 38,9% importā. Būtiski, ko šodien eksportē un importē par ASV dolāriem. Latvijas galvenā eksportprece koksne tiek daļēji apmaksāta ASV dolāros. Tranzīts kā eksporta sastāvdaļa ir USD nozīmīgs avots. Importā par naftas produktiem un gāzi jāmaksā ASV dolāros. Citiem vārdiem, USD ieņēmumi un izdevumi nopietni iespaido Latvijas tautsaimniecības struktūru, maksājuma bilanci, vispārējo stabilitāti. Turklāt īstenojas lata kursa kāpums pret 1 USD no 0,585 latiem vidēji 1999. gadā līdz 0,628 latiem vidēji 2001. gadā. Pretējā attiecība ir 1,71 USD par 1 latu vidēji 1999. gadā un 1,59 USD – 2001. gadā. Šī tendence mazina Latvijas eksporta ieņēmumus un padara importu no cenu viedokļa mazāk izdevīgu no valstīm, kas ar Latviju norēķinās ASV dolāros.

10.3. Kāda ir perspektīva

Pēdējie publicētie dati par 2001. gadu liecina, ka Eiropas Savienība nodrošina 61,2% eksporta un 52,6% importa. Gaidāms, ka pēc kāda laika visas ES valstis pāries uz eiro. Daudz atkarīgs no tā, kā īstenosies eiro plusi, vai asus zobus nerādīs eiro mīnusi. Domājams, ka līdz pašreizējās desmitgades beigām eirozona pieaugs līdz aptuveni 25 valstīm. Iestājoties ES, jauno valstu desmits (ja kritēriji to atļaus) vēlēties iestāties EVU, tātad pāriet uz eiro, atsakoties no savas nacionālās valūtas. Var būt arī atsevišķi izņēmumi. Tas kāpinās eirozonas valstu īpatsvaru vismaz līdz 75% Latvijas eksportā un 70% importā.

Šodien grūti prognozēt, kādā virzienā mainīsies lata kurss pret eiro un USD. Nākotnē valūtu kursu tendences var pagriezties pretējā virzienā, salīdzinot ar līdzšinējo ievirzi. Kāda monetāra politika ir optimāla šodien, kāda priekšdienās? Varianti ir vairāki. Katrs jāizvērtē no Latvijas tautsaimniecības attīstības kritēriju viedokļa.

10.4. Pirmais variants

Šis variants būtībā jau aprakstīts un īstenojams, neko jaunu neuzsākot, līdz Latvija tiks uzņemta Eiropas Savienībā, un, runājot E. Repšes vārdiem, "pēc tam mēs izvēlēsimies visizdevīgāko momentu, lai iestātos eirozonā". Šādu stratēģiju ieteic arī Starptautiskais Valūtas fonds. Vai šī stratēģija ir optimāla? Lata kursa stabilitāti līdz ar stabilitāti visā tautas saimniecībā it kā nodrošina fiksētais lata kurss 1 SDR = 0,7997 lati. Kā redzējām, šī stabilitāte tomēr ir ne visai stabila. *Pirmkārt*, SDR piecu valūtu "grozā" līdera loma ar 45% ir ASV dolāram un tā kursa svārstības būtiski iespaido lata kursa svārstības. *Otrkārt*, iezīmējusies tendence: lats pret dolāru slīd lejup, lats pret eiro kāpj uz augšu. Secinājums ir nepārprotams: ja šī tendence turpināsies, Latvijas stāvoklis cenu konkurencē eksportā eirozonā pasliktināsies, bet ārpus tās, eksportējot par USD, uzlabosies. Vai to vēlējas eirooptimisti? Nē, nē un vēlreiz nē! Tiem sirdij tuvāka būtu pretēja tendence. Principā tendences maiņa nav izslēgta. Mēs izlases kārtībā izsekojām eiro kursam pret 1 ASV dolāru Frankfurtes biržā 2002. gada februārī. Tendence acīmredzama: eiro kurss slīd uz leju. Uzskatāmības dēļ aprēķināsim, kā mainījies dolāra kurss pret 1 eiro. 3. februārī par 1 eiro Frankfurtes biržā vidēji deva 0,86 USD, 13. februārī – 0,87 USD, 22. februārī – 0,88 USD. Mēneša beigās 0,86 USD. No marta līdz jūnijam eiro kurss cēlās un gandrīz sasniedza ASV dolāra līmeni.

Eiro kursa svārstības pret ASV dolāru ir neizbēgamas, jo kurss ir peldošs. Bet tas neizslēdz vispārējo USD krišanas tendenci.

Cenu konkurencē pasaules tirgū eiro pozīcijas nostiprinās: par 1 ASV dolāru var saņemt arvien vairāk eiro (sk. 5.4. tabulu).

10.5. Otrais variants

Agrāk vai vēlāk latu aizstās eiro. Ir gan viens priekšnoteikums: Latvijas pilsoņiem jānobalso pozitīvi par iestāšanos Eiropas Savienībā, kas paver iespēju pievienoties eirozonai (EVU). Tāpēc likumsakarīgi pārdomāt pārejas variantu uz eiro. Šāds variants varētu būt visu piecu SDR “groza” valūtas, ieskaitot ASV dolāru, izteikt vienotā valūtā eiro, saglabājot kursu $1 \text{ SDR} = 0,7997 \text{ latu}$ tautsaimniecības stabilitātes vārdā. Šim variantam ir vārīgs Ahilleja papēdis: USD kurss pret eiro. Kā zināms, šis kurss ir peldošs. Bet SDR “grozā” tam jābūt fiksētam. Problēma atrisināma. Jau šodien USD īpatsvars SDR “grozā” ir fiksēts – 45%. Šādu fiksāciju ASV dolāram pret eiro varētu noteikt tikai SDR “groza” sastāvā. Ārējā tirdzniecībā paliktu peldošais ASV dolāra kurss pret eiro. Šis otrais variants tuvinātu latu nākotnes eiro.

10.6. Trešais variants

Lata “piekalšana” eiro. Tad lata kurss zaudēs saites ar SDR un svārstīsies līdz ar eiro svārstībām. Šādu ceļu iet Igaunija un Lietuva. Igaunija piespiedu kārtā, jo vācu markas vairs nav un tās vietā ir eiro (1 vācu marka = 0,51 eiro). Lietuva pēc pašu iniciatīvas – atsaistoties no USD (1 ASV dolārs = 4 liti) un “piekļaujot” sevi eiro. Kādas tam būs sekas, rādīs nākotne. Jādomā, ka Lietuvas ekspertu prognozes ir pozitīvas. Kas attiecas uz latu, tad, ņemot vērā USD lomu Latvijas ārējā tirdzniecībā (naftas produktu un gāzes apmaksa ASV dolāros, ieņēmumi no tranzīta USD), valsts IKP pieaugums būs visai atkarīgs no eiro kursa dolāros. Tas, cik ASV dolārus varēs iemainīt pret svārstīgo eiro, zināmā mērā būs Latvijas tautsaimniecības likteņa noteicējs. Jo vairāk Latvija pirs un pārdos eirozonā un mazāk ārpus tās, jo vairāk sevi attaisnos šis trešais variants. Saprotais, lata kursam pret eiro jābūt fiksētam, nemainīgam, nekādā gadījumā peldošam. Tad paliks tikai viens solis, lai iekļautos EVU mehānismā.

10.7. Ceturtais variants

To var nosaukt par Baltijas variantu. Rietumos trīs Baltijas valstis bieži aplūko kā vienotu veselumu. Pārejas periodā uz eiro varētu veidot pārejas valūtu "baltu". Sarežģīts uzdevums, jo Baltijas valstu nacionālo valūtu kursi būtiski atšķiras. Mazā Baltijas valūtas integrācija varētu iet pa EMU iemītu taku: katrai Igaunijas, Latvijas, Lietuvas nacionālajai valūtai savs pārrēķināšanas koeficients "baltā". Ja gribētu veidot vienotu "baltu", vienas valūtas vajadzētu devalvēt (latu), citas revalvēt. To skaidri rāda vidējie kursi nacionālajās valūtās 2001. gada decembrī:¹

1 ASV dolārs = 0,632 lati, = 4 liti = 17,52 kronas

1 lats = 1,000 lats = 6,329 liti = 27,72 kronas

Kursu pazemināšana un celšana neatbilst Baltijas valstu tautsaimniecības interesēm, tas sagrautu stabilitāti, izjauktu līdzsvaru ekonomikā, sarautu līdzšinējos ārējos sakarus. "Balts" kļūtu par nebaudāmu valūtas kokteili. Ja krona, lats un lits būtu pārrēķināms "baltā" ar fiksētu koeficientu, šis pats koeficients būtu lietojams nākotnē, pārejot no nacionālās valūtas uz eiro.

Visi iepriekšējie varianti saglabā līdzšinējās valūtas sistēmas kardinālu mīnusu: nacionālās valūtas konvertēšanas nepieciešamību, kas sadārdzina ārējās tirdzniecības operācijas, palielina ražošanas izmaksas, cel cenā. No visa tā atbrīvo piektā variantā īstenošana.

10.8. Piektais, galavariants

Runa vairs nav ne par lata piesaistīšanu kādai starptautiski atzītai un reizē spēcīgai un drošai valūtai, ne par pāriesanu uz Baltijas valūtu. Neatgriezeniski jāatsveicinās no lata un jāpāriet uz eiro. Piektā variantā nosacījumi: Latvija tiek uzņemta Eiropas Savienībā kā pilntiesīgs loceklis, iestājas Eiropas valūtas ūnijā. Latvija kļūst par eirozonas dalībvalsti. Pāreja uz eiro notiek pēc fiksēta kursa. Euro naudaszīmju emisija Latvijai pāriet ECB rokās. Šai bankai arī tiek nodotas Latvijas Bankas valūtu un zelta rezerves. Latvijas Banka paliek. Tās prezidents

¹ Latvijas statistikas ikmēneša biļetens, 2001/12, 141. lpp.

klūst par ECB valdes locekli, piedalās eiro naudaszīmju emisijas apjoma noteikšanā, lai Latvijā nebūtu ne eiro pārpalikuma, ne eiro bada. Latvijas Banka kaļ 1 un 2 eiro monētas, nosaka to kalšanas apjomus, tāpat kaļ 50, 20, 10, 2, 1 centu monētas, patstāvīgi lemjot par šo monētu reversa nacionālo simboliku. Monētu emisija Latvijā tiek saskaņota un kontrolēta no ECB puses.

Izņemot tiešo eiro naudaszīmju emisiju, Latvijas Bankas funkcijas paliek. LB Kredītu un procentlikmju regulēšana iespaidos Latvijas tautsaimniecības attīstību. Eiropas Centrālajai bankai dotas tiesības uzraudzīt valsts kredīta procentlikmju noteikšanu. Savs vārds tai arī sakāms EVU dalībvalstu budžeta deficīta ierobežošanā. Latvijas monetārie rādītāji pilnīgi iekļaujas EVU kritērijos un šķēršļu Latvijai kļūst par eirozonas dalībvalsti nebūs. Tāda ir pietiekami droša prognoze. Latvija līdžās citām eirozonas zemēm nonāks eiro plusu un mīnusu iespaidā.

11. nodaļa

Eiro – banknote vai papīrnauda?

Oficiālos dokumentos, literatūrā, Eiropas Centrālās bankas prezidenta paziņojumos eiro tiek dēvēts par banknoti. No vārdu kombinācijas viedokļa viss ir korekti. Banka izlaiž naudas zīmes – lietojot svešvārdu – emitē banknotes. Bet kā no ekonomikas teorijas viedokļa? Kāds ir teorētiski pareizais eiro raksturojums?

11.1. Vekseļu diskonts – banknošu emisijas pamats

Vekselim jeb noteiktas formas parādzīmei ir noteikts atmaksas termiņš. Ja vekselī norādīto summu vekseļa turētājs vēlas saņemt ātrāk, viņš var izmantot bankā īpašu kredīta veidu – vekseļa diskontu. Proti, banka izmaksā vekseļa turētājam pirms termiņa norādīto summu mīnus diskonta procentus. Apmierināts naudas saņēmējs: viņam ir rīcības nauda saimnieciskajai darbībai, apmierināts bankieris: parāda dzēšanas dienā viņš saņems vekselī norādīto pilnu summu un nopelnīs diskonta procentus. Sprotams, vekselis pāriet bankas īpašumā un gaida dzēšanas brīdi. Tā bankā krājas vekseļu portfelis. Arī bankai vajadzīgs rīcības kapitāls kredītiem, investīcijām. Kā rīkoties? Vai nu glabāt vekseļu portfeli un samierināties ar ienākumu diskonta procentu lielumā, vai arī vekseļu portfeli otrreiz diskontēt Centrālajā emisijas bankā. Pēdējai ir tiesības pret divkārti diskontētiem vekseliem izlaist apgrozībā īpašas parādzīmes, Centrālās bankas vekselus jeb, citiem vārdiem, emitēt banknotes, kas pilda visas naudas funkcijas.

11.2. Banknotēm nepieciešams divkāršs nodrošinājums

Banknošu pirmais nodrošinājums – komerciālais nodrošinājums, tas saimnieciskais darījums (preču pārdošana uz kredīta, naudas aizdošana), kā rezultātā dzima vekselis. Šāds nodrošinājums nav simtprocentīgi drošs. Gadās arī viltus jeb blanko, t.i., ar neko nesegti vekseli. Pieņemsim, ka divi blēži, kam kabatas tukšākas par tukšu, nolēmuši tikt pie naudas. Tāpēc nav jābūt zagļiem, reketieriem, mafijas pārstāvjiem. Pietiek, ka viens blēdis otram par vienādu summu izraksta draudzības vekseli. Šie blanko vekseli tad tiek diskontēti dažādās komercbankās. Blēžu kabatas uz laiku pildās ar naudu. Sprototams, bankas veic drošības pasākumus, lai šādi draudzības vekseli netiktu diskontēti. Un tomēr viens otrs blanko vekselis kontroli apiet un nonāk banku diskontēto vekseļu portfeli. Vekseļu portfeļa sastāvā šo blēdības augļu tālākais ceļš ved uz Centrālo banku, kas “likumīgi” emitē ne ar ko nesegtas banknotes. Tas jau draud ar inflāciju un tās gaužām negatīvām sekām. Lai godīgi uzņēmēji varētu mierīgi gulēt, neuztraukties, ka rīt viņu nauda var zaudēt daļu savas pirkjspējas, nepieciešama absolūta drošība. Šādu drošību zelta standarta apstākļos spēj dot tikai un vienīgi Centrālās emisijas bankas zelta rezerves. Bet ar rezervēm vien nepietiek. Centrālajai bankai jāuzņemas valsts garantētas saistības pēc pirmā pieprasījuma banknoti apmainīt pret fiksētu zelta daudzumu. Tāpēc īstai banknotei jābūt divējādam nodrošinājumam: komerciālam un zelta. Šāda veida pilnvērtīgās banknotes līdz ar zelta monētu standartu sadega Pirmā pasaules kara ugunīs. Pēc kara bija mēģinājumi dažās valstīs atjaunot zelta stieņu standartu. Zelta stieņus mainīja tikai pret visai prāvu naudaszīmju daudzumu. Bet gatavošanās Otrām pasaules karam sagrāva arī šos samērā īslaicīgos mēģinājumus. Visilgāk kā pilnvērtīga banknote noturējās ASV dolārs. Vispasaules ekonomiskā krīze 1929.–1933. gadā lika kapitulēt ASV banknotēm. Šinī ekonomikas dižvalstī 1933. gada nogalē papīra dolārus aizliedza mainīt pret zeltu. Privātpersonas nedrīkstēja glabāt monetāru zeltu.

Banknošu zelta nodrošinājumam arī citās valstīs pakāpeniski pienāca gals. Zelta aizsargvalnis pret inflāciju bija novākts. Attīstība pakāpeniski noveda pie tā, ka zeltam 1978. gada 1. aprīlī atņēma jebkuras naudas nodrošināšanas funkcijas.

11.3. Papīrnaudas emisija

Var izlaist papīrziņas ar uzdrukātu uzrakstu "banknote", bet būtībā tās ir papīrnauda, jo pakļaujas papīrnaudas apgrozības likumam. Šo likumu vispilnīgāk šodien izsaka amerikāņu ekonomista Irvinga Fišera formula, kas balstās uz tirgu (preču un naudas līdzsvaru):

$$M \times V = Q \times P,$$

kur

M – naudas masas apgrozība,

V – vienveidīgo naudas zīmju vidējais aprišu skaits gadā,

Q – preču (visdažādāko preču un maksas pakalpojumu) kopējais piedāvātais daudzums,

P – piedāvāto preču cenas.

Q x P atspoguļo: $Q_1P_1 + \dots + Q_iP_i + \dots + Q_nP_n$

Pārveidojot formulu $M \times V = Q \times P$, iegūstam naudas masas formulu

$$M = \frac{Q \times P}{V}$$

Tikai šīs formulas ietvaros ir pieļaujama papīrnaudas emisija, neizraisot ne naudas badu, ne inflāciju.

Tagad varam droši apgalvot: eiro ir papīrnauda un nekādā gadījumā nav banknote, lai ko arī rakstītu, drukātu un mutiski deklarētu MVU vadītāji.

Pirmkārt, eiro emisijai nav nekāda sakara ar vekseļu diskontu.

Otrkārt, eiro neviena MVU dalībvalsts Centrālā banka nemaina pret fiksētu zelta daudzumu.

Treškārt, eiro apgrozība pilnīgi pakļaujas papīrnaudas apgrozības likumam.

Ceturtkārt, eiro emisiju veic ECB atbilstoši Irvinga Fišera formulai un no tās atvasinātām formulām.

Piektkārt, eiro kurss pret to valstu valūtām, kas nav EVU dalībvalstis, veidojas atkarībā no to pieprasījuma un piedāvājuma samēra.

Sestkārt, pēc savas ekonomiskās būtības 1 un 2 eiro monētas, kā arī 50, 20, 10, 5, 2, 1 centu monētas neatkarīgi no materiāla ir papīrnauda, kas tāpat kā eiro papīra zīmes pakļaujas papīrnaudas apgrozības likumam.

Septītkārt, uz eiro papīra zīmēm nekur nav uzraksta “banknote”.

Eiro emisija kā papīrnauda uzliek visai lielu atbildību ECB un EVU dalībvalstu Centrālajām bankām emitēt eiro zīmes un monētas stingri atbilstoši vajadzībai pēc naudas konkrētā valstī, kur fiksētie pārrēķina kursi no iepriekšējās nacionālās valūtas uz eiro ir ar lielām atšķirībām. 12 valstīm ir 11 pārrēķinu koeficienti un formulā $M \times V = Q \times P$ ir visai dažādi skaitliskie lielumi. EVU dalībvalstu skaita palielināšana perspektīvā eiro papīrnaudas emisiju padarīs vēl sarežģītāku, atbildību vēl lielāku.

Nobeigums

Ko ieteikt šodien mūsu uzņēmējiem, kas par eksportu un importu norēķinās valūtā, kurai ir peldošs, tātad svārstīgs kurss? Būtībā tikai vienu: slēdzot līgumus ar partneriem, tajos iekļaut punktus, kas pasargā no zaudējumiem, kas izriet no valūtas kursu līmeņa un tā svārstībām. Šāds aizsargmehānisms ir "Forward" (nākotnes) darījumi.

Būtība ir šāda: slēdzot līgumus, kur jāsaņem vai jāmaksā peldošā valūtā, tiek saņemta viena valūta, bet izmaksāta cita, proti, svārstīga valūta jāpārvērš latos vai lati svārstīgā valūtā. Ko te var līdzēt "Forward" darījums? Rūpīgi izpētot zaudējumu apmērus, ko var radīt peldošais kurss un tā izmaiņu tendence, uzņēmums ar bankas starpniecību paredz valūtas konvertāciju nākotnē par iepriekš fiksētu cenu. Banka, kas šo konvertāciju īsteno, nav labdarības iestāde, un tāpēc "Forward" darījumi saistās ar garantijas naudas iemaksām no uzņēmumu puses. Labāk zaudēt mazumiņu nekā ievērojamu peļņas daļu vai ļaunākā gadījumā bankrotēt. Var arī apdrošināties pret valūtas risku. Arī tas prasa no uzņēmuma meslus. Zaudējumu nebūs ne centa, kad visa naudas apgrozība Eiropas Savienībā balstīsies uz eiro pēc fiksētā apmaiņas kursa. Paliks valūtas risks, konvertējot eiro pret to valstu valūtām, kas nav EVU dalībvalstis. Arī šeit "Forward" darījumi un apdrošināšana pret valūtas risku ir drošs aizsargvalnis pret lieliem zaudējumiem.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0302050202

**OBLIGĀTAIS
EKSEMPĻĀRS**

1.50

Georgs Lībermanis

Georgs Lībermanis dzimis 1924. gadā Rīgā. 1950. gadā beidzis LU Ekonomikas fakultāti. Tā paša gada rudenī sācis docētāja gaitas Latvijas augstskolās. Kopējais pedagoģiskā darba stāžs augstākās mācību iestādēs 50 gadu, no tiem 37 gadi LU. 1958. gadā aizstāvējis kandidāta disertāciju ar monogrāfiju "Jaunlatvieši", kas pirmās Tautas atmodas vērtējumā atteicās no toreizējās marksistiskās nostājas. No 1962. gada docents. Autors ir LU Goda doktors ekonomikā, profesors. Publikāciju skaits pārsniedz 300, no tām 20 grāmatas. Kopš 1990. gada publicējis grāmatu sēriju par tirgus ekonomikas pamatiem, saistot tirgus teoriju ar pārejas problēmām uz tirgus saimniecību Latvijā. Izdevis divsējumu mācību grāmatu "Tirgus ekonomikas pamati un Latvija ceļā uz Eiropas Savienību". Aizgājis pensijā, turpina publicēt grāmatas un rakstus par aktuālām Latvijas ekonomikas problēmām. Par nopelniem ekonomikas zinātnē piešķirts Valsts emeritētā zinātnieka goda nosaukums.

ISBN 9984-636-72-0

9 789984 636726